IDEE EN GEDAANTE VAN HET GROOT-DUITSE RIJK

INHOUD

ZES ACADEMISCHE LEZINGEN

door

Dr. Jur. Dr. Fil. KURT O. RABL

Hoofd der Afdeling Wetgeving van het Rijkscommissariaat voor het bezette Nederlandse gebied (Commissariaatgeneraal voor Bestuur en Justitie)

Wetenschappelijk lij van het Kaiser-Wilhelm-Institut voor Buitenlands Publiek Recht en voor Volkenrecht te Berlijn

INLEIDING

door

PROF. MR. DR. JHR. D. G. RENGERS HORA SICCAMA
Hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht

1942

UITGEVERIJ “DE SCHOUW” - 'S-GRAVENHAGE

VOORWOORD

Het volgende bevat den woordelijke inhoud der lezingen, die ik in Oktober 1941 op uitnodiging van het Curatorium der Rijksuniversiteit te Utrecht aldaar heb gehouden. Alleen de overzichten op pag. 137 e.v. zijn eraan toegevoegd. Bij de voorbereiding dezer lezingen heb ik van het manuscript der lezingen die ik in November en December 1939 in de Slowaakse taal aan de Universiteit te Pressburg over hetzelfde onderwerp heb gehouden, gebruik gemaakt.
Ik moet den Heer Rijkscommissaris, Rijksminister Dr. Seyssinquart, mijn dank brengen, omdat hij het houden van deze lezingen en hunne publicatie heeft toegestaan. Tegelijk dank ik den Heer Secretarisgeneraal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming voor de medewerking, welke hij in verband met het tot stand komen van deze lezingen heeft verleend. In het bijzonder voel ik mij verplicht, mijn beleefden dank te

uiten voor de uitnodiging van de heren Curatoren van de Utrechtse Universiteit, om aldaar dit onderwerp te komen bespreken. Ik waardeer deze uitnodiging des te meer, omdat daardoor ook van deze zijde een volledig begrip wordt getoond voor de geestelijke noodzakelijkheid, onze volken nader te brengen. Van het zelfde streven getuigt ook de inleiding, die prof. Dr. Siccama naar aanleiding van mijne lezingen voor dit boek heeft geschreven; ook hem zij hiermede mijn oprechten dank betuigd.
Ten slotte, doch niet in de laatste plaats wil ik mijn toehoorders, die deze lezingen gevolgd hebben, mijn erkentelijkheid betuigen. Ik hoop, dat deze lezingen in de geschiedenis van de Utrechtse Universiteit niet een episode zijn, maar een begin.

Den Haag, Maart 1942.

RABL.

INLEIDING

De “wetenschap” heeft het nooit gemakkelijk gehad; vroeger of later kwamen hare adepten in botsing met gangbare meningen. Ook de geschiedenis der natuurwetenschappen verhaalt ervan; die der cultuurwetenschappen is echter dermate van conflicten vervuld, dat het een wonder zou zijn, indien heden ten dage de vrijheid van wetenschappelijke beweging gene ergernissen zou doen geboren worden: “cultuur” en “politiek” zijn er te nauw voor verbonden.

Zelfs in rustige tijden werkt het verkondigen van nieuwigheden storend; het stoort de rust, die normalerwijze als begeerlijk gewaardeerd wordt. In onrustige tijden zijn cultuurwetenschappelijke nieuwigheden als olie in het vuur; de onrust moge van binnenlandse of van buitenlandse oorsprong zijn. En rustig is het thans in de wereld niet, ook niet in Nederland, dat als bezet gebied meer dan ooit geneigd is zich binnen de “tuin” zijner historische bepaaldheid terug te trekken. Zo biedt, ter rustige kennismaking van het aan de “idee” Duitsland gewijde boek van Dr. Rabl, het heden niet het gunstigste gezichtspunt. Anderzijds is het begrijpelijk, dat de schrijver er waarde aan hechtte het hem uit de aard der zaak na aan het hart liggende probleem in de vorm van academische lezingen te behandelen en deze tenslotte in boekvorm uit te geven; te meer, daar hij er de ongegrondheid van het “wantrouwen” en de “afkeer”, waar “al hetgeen uit (het) nieuwe Duitsland kwam en komt” op pleegt te stuiten, door hoopt te bewijzen. Het valt inderdaad niet te ontkennen, dat het nieuwe Duitsland in Nederland en in het bijzonder ook in Nederlandse academische kringen “lumine torvo” wordt aangezien, als zijnde niet sympathiek. Tegen de achtergrond van sympathie of van antipathie, vooral wanneer deze van massale aard zijn, is het niet gemakkelijk zich een eerlijk, een wetenschappelijk verantwoord oordeel te vormen; onmogelijk is het echter niet. Wie enigermate in afstand nemen geschoold is, kan zich uit een pro- of contrasfeer losmaken en zich “saevis in undis” een zakelijk oordeel vormen; hetgeen trouwens niet meer dan universitaire plicht is. Dr. Rabl maakt gelukkig het nakomen van dien plicht niet moeilijk: hoewel de ontwikkeling der “idee” Duitsland hem “vaderlandse geschiedenis” is, spreekt toch uit zijn boek de behoefte dicht bij de waarheid te blijven. Intussen, Duitsland is hem niet een staat als een andere; het Duitse volk is hem niet een volk als een ander, het Duitse land is hem niet een land als een ander. Kortom, het is zijn volk en zijn land, welks zaak hij bepleit; in een door Duitsland bezet land, in het midden van een volk, dat sedert eeuwen met de rug naar het Oosten en het gelaat naar het Westen gekeerd staat, ondanks de betrekkingen van verschillenden aard, die geheel de historie door tussen Duitsland en Nederland hebben bestaan.

In deze betrekkingen vindt Dr. Rabl uit de aard der zaak het uitgangspunt van zijn pleidooi voor een beter begrip van Duitsland’s aanspraak op leiding in de Europese “cultuur- en levensruimte”; men mag wel zeggen: van zijn recht erop, daar de gedachtegang van de schrijver die eens juristen is. Het begin is nu eenmaal het halve werk; het stellen van een probleem is reeds een wegwijzer in de richting van de oplossing ervan. En het begin vindt hij in de vorming van het Duitse Rijk, van het eerste; zo is zijn werk vóór alles van rechtshistorische aard, doch met een sterken rechtsfilosofische inslag, die in zijne juridische beschouwingen tekening brengt en aan de geschiedenis de zin geeft, die hem Duitsland tot ene “idee” maakt. Deze idee is de Rijksgedachte.

Van de beginne is het de Rijksgedachte, die hem de Duitse geschiedenis bezielt; de geschiedenis tot op de huidige dag. Voor de Rijksgedachte is het, dat hij om Nederlandse belangstelling, om Nederlands begrip vraagt; en hij is van oordeel tot deze vraag gerechtigd te zijn, niet uitsluitend doch in de eerste plaats op grond van het feit, dat ook de Nederlandse

geschiedenis tot de vrede van Munster deel der Rijksgeschiedenis uitmaakte, dus gedurende een tijdvak, dat ongeveer driemaal het aantal eeuwen omvat van dat der Nederlandse soevereiniteit. Dat dit een feit is, dat “niet als onbelangrijk geseponeerd mag worden, laat zich niet loochenen. “Vorbei” en “reines Nichts” zijn nu eenmaal niet het zelfde; intussen, het verleden en het heden zijn ook niet hetzelfde. In heel de cultuurgeschiedenis, van enkelingen en van volken, is zowel van het standpunt van belanghebbenden, van spelers, als van dat van belangstellenden, van toeschouwers, het probleem van de continuïteit, van de eenheid in de veranderlijkheid, de kern van het zich steeds verder differentiërende samenstel van praktische en theoretische vragen, waarin het leven van redelijke mensen zich ontwikkelt.

Van de beginne zijn Dr. Rabl's beschouwingen gekenmerkt door het woord “volk”. Het woord is zo oud als de wereld en als elke gangbare term erfelijk met dubbelzinnigheid belast ; de eenheid van woord verbergt ene veelheid van begrippen. I. c. is het te doen om de juridische zin van het woord, om de betekenis, die er van juridisch standpunt aan te hechten is, hetgeen neerkomt op de zin, dien men er aan hechten wil. Nu wil het geval, dat juist het juridische volksbegrip in het middelpunt der hedendaagse semantiek problematiek staat, ene problematiek, die, hoe wetenschappelijk van aard zij ook moge wezen, dermate politiek gekleurd is, dat zij onvermijdelijk gevoeligheidssnaren doet trillen, die in wetenschappelijke gedachtewisseling slechts wanklanken wekken. Wie van “volk” spreekt, spreekt van “ethos” en van “demos”, van etnologie en van democratie; en met “democratie” is het hek van de dam en storten zich “democraten” en niet-democraten over de dam op de brede weg, die naar het beloofde land van de idealen staat leidt, van de staat, waarin het “volk” zijne hem passende plaats heeft.

Nieuw is het volk en staat - probleem allerminst; het werd immers opgelost, zij het op verschillende wijzen en niet altijd nadat het eerst gesteld was. Het is dan ook het samenlevingsprobleem zelf, dat - mensen zijn nu eenmaal van nature op samenleving aangelegd - van de beginne metterdaad werd opgelost, voordat men zich de vraag stelde, wat men eigenlijk deed.

Van juridisch standpunt placht men zich in Nederland niet te bekommeren over de etnologische zijde van het volksprobleem, althans over de afstamming van het Nederlandse volk; in de koloniën en bezittingen drong het zich op, in Nederland zelf was het “volk” ene vanzelfsprekendheid, gegeven door de historische bepaaldheid der samenleving, en het bleef dit, ook sedert de bevolking uit de vreemde werd vermeerderd. Het volksbegrip was en bleef van juridische aard, onafscheidelijk derhalve van het staatsbegrip, met dien verstande, dat dit het primaire, het volksbegrip het secundaire was. Ook werden “volk” en “natie” wel door elkaar gebezigd, evenals “nationaliteit” als een ander woord voor staatsburgerschap gold. Toch was het uit de aard der zaak niet onbekend, dat deze woorden dubbelzinnig waren; doch hier bleef het bij. De vraag, of ook etnologische feiten binnen de juridische gezichtskring vielen, gold voor het rijk in Europa als niet ter zake doende; reeds het stellen ervan was een symptoom van ideologische ziekte. Zo was het niet alleen sedert de modernisering van het Nederlandse recht in de geest der Verlichting; ook onder het zgn. oud-vaderlandse recht werd de vraag niet uitdrukkelijk gesteld: zij ging schuil achter de kerkelijk-dogmatische vraag, het probleem van de publieke, de officiële religie, dat sedert de tachtigjarige vrijheidsstrijd met het probleem van de negotie op de Nederlandse belangstelling beslag legde. Zo vraagt Dr. Rabl reeds van de beginne om verandering van standpunt, als hij de Germaanse oorsprong van het Nederlandse volk in herinnering brengt, niet als ene antiquiteit maar als een feit, dat ook heden ten dage van waarde is.

Met een beroep op dit feit doet Dr. Rabl het Nederlandse volk van de aanvang af delen in de geschiedenis van “het Duitse Volk”. Van het standpunt der Duitse geschiedenis ziet hij ook de Nederlandse; van een standpunt derhalve, dat van huis uit niet het Nederlandse is en dat door de gemiddelde, in “vaderlandse” geschiedenis opgevoede Nederlander slechts met goeden wil kan worden ingenomen, met de wil dit standpunt voor de bepaling van een juridisch volksbegrip van waarde te achten. De bloedverwantschap ontwikkelde zich, in door bodemgemeenschap bepaalde geschiedenis, tot ene Duitse cultuur, die in het Duitse Rijk hare juridische structuur vond.

Het is dan ook in de vorm van “stammen”, dat de latere Nederlanders in de Duitse geschiedenis hun intrede deden, dat zij zelfs, voorzover zij Franken waren, tot “de scheppers van het Duitse volk en van het eerste Duitse Rijk” behoorden, dat in 800 de pauselijke erkenning als voortzetting van het Romeinse rijk verwierf, als “Sanctum Imperium Romanum Germanicae Nationis”.

In grote trekken schetst Dr. Rabl de geschiedenis van dit Duitse rijk; van de beginne ziet hij er de vorm der “Deutsche Idee” in, “de “Verfassung” van de staat of - zoals ik bijna liever zou willen zeggen - van het volk”. “Verfassung” verstaat hij niet als “stelsel” doch als “maatschappelijk-historisch ontwikkelingsproces van het volkse leven”, ene opvatting, die het “volk” als subject dier geschiedenis veronderstelt, zodat ook hier weder blijkt, dat het volksprobleem de kern zijner rechtshistorisch gekleurde rechtsproblematiek is.

Van de beginne is hem het streven der Franken andere Germanenstammen te onderwerpen sympathiek; ook voordat het, als uiting van de Rijksgedachte, in 800 geïdeologiseerd werd. Niet de kerkelijke missie, die het heilige rijk de taak van het gekerstende Romeinse rijk deed overnemen, doch de Germaanse aard der dragers van de rijksgedachte doet hem deze in de “Deutsche Idee” inlijven. Het is begrijpelijk: als uitgangspunt ter beschrijving van Duitse vaderlandse geschiedenis, als uitgangspunt tevens ter geschiedenisconstructie voor wie Duitsland als het Germaanse kernland waarderen - niet in bloot geografische zin - en het zodoende geroepen achten tot het volbrengen van ene cultuurhistorische taak, waar ook andere Germaanse volken als zodanig hunne bijdrage toe hebben te leveren. Begrijpelijk is eveneens, dat van Duitse zijde het feit, dat Nederland eenmaal deel van het Duitse Rijk heeft uitgemaakt, gaarne in herinnering gebracht wordt; de gemeenschap van “bloed” stempelt de gemeenschap van “bodem” tot ene herinnering van actuele waarde, en de er uit voortvloeiende culturele belrekkingen getuige van ene gemeenschap van “geschiedenis”, die van het feit, dat Nederland in de beginne tot het Duitse Rijk behoorde, als van zelf de uitlegging doet geven, dat het er in beginsel toe behoort.

Van de beginne waardeert hij de Franken als “de scheppers van het Duitse volk en van het eerste Duitse Rijk”; onder hunne auspiciën ontstond “uit bloed, bodem en geschiedenis de staatsgedachte, waardoor een overiges amorf, atomistisch aantal enkelingen tot een gesloten, door één wil bezield volkslichaam samengroeit.” De uitbreiding van hun gebied ten koste der andere Germaanse stammen is zodoende gerechtvaardigd door de Rijksgedachte; het verzet dier stammen is er van de aanvang en in beginsel door veroordeeld: als middelpuntvliedend en ontbindend. Ongetwijfeld is deze rol verdeel in - de Franken spelen in het Duitse epos de sympathieke rol, de andere stammen zijn in odieuze positie - ene bezielende kracht bij de bezinning op het verleden en de voorbereiding van de toekomst; ongetwijfeld heeft de historieschrijver het recht het verleden uit het heden te verklaren, de zin van hetgeen was uit zijne vruchten te kennen. Doch het is “vaderlandse” geschiedenis, die aldus geschreven wordt: bezield door “gevoelswaarden”, die zich als vaderlandsliefde laten samenvatten, in

historische bepaaldheid, in doorleving van in de “geschiedenis” nagestreefde idealen, in uitleggenderwijze gegeven inlegging. Het is het recht, de plicht zelfs van elk zichzelf respecterend “volk” zich zijne vaderlandse geschiedenis te vormen, in dichterlijke vrijheid; doch het sluit de mogelijkheid van idealenconflicten in en dus van onzekerheid van het volksbegrip. Als een “volk” staat en valt met zijne idealen - hetgeen ik erken -, als een “volk” niet alleen door “bloed” en “bodem” doch ook en wellicht vóór alles, door “geschiedenis” bepaald wordt, is én het begin én de voortgang dier geschiedenis van overwegend belang voor de bepaling van het volksbegrip. Dit nu is de bron der pluriformiteit van “vaderlandse” geschiedenis, van internationaal misverstand: het historisch bepaalde nationale idealenverschil.

Dr. Rabl beseft, dat, zoals de geschiedenis nu eenmaal verlopen is, Nederlandse “vaderlandse” geschiedenis van andere structuur moest zijn dan Duitse. Met nadruk wijst hij er op, dat reeds de ontbinding van het eerste Rijk in ene Westelijke en ene Oostelijke helft ene ontwikkeling inluidde, die in toenemende mate de Nederlanden van het Rijk vervreemdde, zodat de Westfaalse vrede niet meer dan de formele erkenning bracht van een voldongen historisch feit. In de eerste helft der 17de eeuw was er ene “Nederlandse natie”, die van de Duitse werd onderscheiden; gelijk zij ook van de “Hebreeuwse natie” onderscheiden werd. De maatstaf was niet dezelfde, doch de onderscheiding werd nu eenmaal gemaakt, als resultaat der “geschiedenis”; onafhankelijk van het ideaal. Van belang hierbij is de onderscheiding tussen de Rijks- en de staatsgedachte. Het komt mij voor, dat deze onderscheiding van historisch, en niet alleen van historisch, standpunt van groot belang is; doch het is hier de plaats niet over het verschil tussen de imperiumgedachte en de staatsgedachte uit te wijden. Voldoende is het er op te wijzen, dat van de beginne de ideologie van het Frankische rijk van imperialen aard was, naar Romeinse traditie, zodat het volksbegrip er van bijkomstige betekenis in was. Het komt mij voor, dat, in aansluiting aan de klassieke imperiumgedachte, Karel de Grote vergeleken mag worden met Filippus van Macedonië, wiens streven gericht was niet op de vorming van een grote Macedonische staat doch van een de Griekse staten omvattend Macedonisch rijk, naar buiten ene eenheid doch innerlijk van staatkundige verscheidenheid. Het komt mij voor, dat de eenheid van het Frankische en van het latere Duitse Rijk te kerkelijk gekleurd was, om het kerkelijke ideaal als van secundaire aard te kunnen beschouwen; althans van historisch standpunt. Achteraf beschouwd, in het licht der latere ontwikkeling van de Rijksgeschiedenis en van de Duitse “Idee” mogen hoofd- en bijzaken wisselen, deze wisseling is en blijft afhankelijk van het “vaderlandse” standpunt der historieschrijvers en der volken, wier geschiedenis zij interpreterenderwijze beschrijven.

Sedert de vorming van de landsheerlijkheid en dientengevolge van de ontwikkeling van de staatsgedachte bracht de stroom der Europese geschiedenis de Nederlanden in ander vaarwater dan de in het Rijk verenigd blijvende Duitse staten. Gelijk in de Nederlanden de geschiedenis de staten in de richting van de eenheidsstaat dreef, deed zij in het Rijk de rijksgedachte de staatsgedachte in zich opnemen; doch de weg, dien het Duitse volk ervoor had af te leggen, ging door de diepte, in andere historische bepaaldheid dan die der Nederlanders en in andere ideologische bepaaldheid.

Het is een betreurenswaardig feit, dat, tengevolge van welke oorzaken dan ook, de Nederlandse belangstelling zo weinig gericht was op de geschiedenis van het Rijk, welks gestadig voortschrijdende ontbinding de vorming van de Nederlandse staatkundige verbondenheid ten gevolge had. De schets, door Dr. Rabl gegeven van de ondergang van het eerste Duitse Rijk en van de herleving ervan in andere vormen, helpt de Nederlandse gezichtskring verruimen; helpt beseffen, dat ook de vorming van de Nederlandse

onafhankelijkheid deel uitmaakte van het grote politieke spel, dat zich op het toneel der Europese rechtsgeschiedenis afspeelde en zich ondanks de Nederlandse "tuin" blijft afspelen.

Sterk was de rechtshistorische belangstelling in Nederland nooit; het "volk" was er, in historische bepaaldheid, deels te dogmatisch deels te "nuchter" voor. Te dogmatisch, in zoverre de inluiding van een nieuw tijdperk de historische continuïteit beneden de gezichtseinder deed zinken; te "nuchter", in zoverre gelijk Dr. G. Brom zegt, "in ons klein landje...... voor een louter wetenschappelijke carrière zo weinig plaats is". Met de Gereformeerde Republiek der Verenigde Nederlanden zakte het scherm achter de "duistere" Middeleeuwen, met de Bataafse Republiek achter de "oud vaderlandse", niet-"democratische" bedeling. Met het herstel, in 1813, van de in 1648 formeel erkende soevereiniteit herleefde de belangstelling voor de 17de eeuw, die als gouden eeuw het historische aspect der volksproblematiek werd.

In Duitsland wekte de inlijving in het Napoleontische imperium ene andere reactie dan in Nederland; de herinnering aan het eigen imperium bracht heel het volk in romantisch-historische en filosofische deining. Duitse geschiedenis en Duitse filosofie bi achten het volk tot zelf bezinning, deden het verlangen naar een nieuwen vorm voor de oude Rijksgedachte. De historische school, niet alleen in haren Germaans- doch ook in haren Romeinsrechtelijke vorm, hielp het Duitse volk de overgang van de 18de naar de 19de eeuw in ander licht zien dan in dat der in Nederland nog hoger dan in Frankrijk aangeslagen vernieuwende Revolutie. Filosofen als Fichte, Schelling en Hegel - deze laatste is Dr. Rabl ondanks zijne dynamisering van de "Vernunft" blijkbaar niet sympathiek - schoolden het Duitse volk in minder "nuchtere" denktrant dan in Nederland als filosofisch gewaardeerd werd. De Duitse geschiedenis der 19de eeuw speelde zich van Nederlands standpunt als buitenlandse geschiedenis af; voor Dr. Rabl is zij "vaderlandse" geschiedenis, die zich hem eerst recht als zodanig aftekent tegen de democratische achtergrond der Franse revolutie en dus ook der Bataafse omwenteling. Dat zelfs ene door en door "intellectuele", statisch denkende figuur als Kant er zijne plaats door krijgt in het dynamische proces der historisch bepaalde Duitse wedergeboorte, moge van ander standpunt bevreemding wekken, van Duits standpunt is het begrijpelijk: als Duits filosoof werkte ook Kant mede aan de wedergeboorte van het Duitse Rijk, de inhoud zijner eigen rechtsleer ten spijt. Het is de continuïteit der Rijksgedachte, die ondanks de verkalking hare juridische vormen in het bewustzijn van verbondenheid door afstamming, gebied en geschiedenis bleef leven, voldoende althans om voor herleving vatbaar te zijn, waaruit zich de onwennigheid, om niet te zeggen de tegenzin, laat verklaren, die de Nederlandse houding tegenover al wat Duits is kenmerkt. In de Rijksgedachte wordt immers verondersteld de waarde van de "natio Germanica", van het continentale gebied, van de Middeleeuwse geschiedenis; de waarde ervan voor huidige levensproblematiek.

Dr. Rabl herinnert eraan, dat de Nederlanden van de aanvang hunner vorming af door de in het Rijk werkende centrifugale krachten naar de culturele rand van het Rijk gedreven werden en dat de Westfaalse vrede slechts de erkenning van een voldongen feit was. Van rechtshistorisch standpunt laat zich dus niet zeggen, dat Nederland eigenlijk een deel van het Duitse Rijk is; van het eerste Rijk maakte het deel uit, passief: een keurvorst leverde het nooit; de vorming van het tweede Rijk - door Dr. Rabl in de strijd van Pruisen en Oostenrijk op boeiende wijze geschetst - ging buiten Nederland om; het Derde Rijk werd geboren uit ene vernedering, voor welker diepte in Nederland nauwelijks gevoel bestond: het was alsof het "hinten weit in der Turkei" zich afspeelde. De Nederlandse gedachtewereld was gesloten naar het Oosten, sedert eeuwen, doch geopend naar het Zuiden en het Westen, sedert eeuwen.

Uit Nederlandse en Duitse "vaderlandse" geschiedenis laat zich geen gemeenschappelijk standpunt construeren, dat als gezichtspunt een gemeenschappelijke gezichtskring voor hedendaagse levensproblematiek opent. Het verleden laat zich niet ongedaan maken; voorbij is voorbij.

Even begrijpelijk als het is, dat van Duits "vaderlands" standpunt, randgebied als gebied gewaardeerd kan worden, even verklaarbaar is het, dat in Nederlandse "vaderlandse" geschiedenis "randgebied" niet meer dan geografische zin heeft. Of het méér te zeggen heeft, wordt door andere dan bloot historische factoren bepaald. Het verleden kan aanknopingspunten leveren voor idealisering van de volksproblematiek, doch de keuze ervan wordt beheerst door idealen; en idealen zijn toekomstmuziek. Enerzijds is onbetwistbaar, dat uit het verleden geleefd wordt, anderzijds echter, dat naar de toekomst wordt geleefd. Wat van de toekomst gehoopt wordt, verleent aan het verleden de zin, die het of beneden de gezichtseinder der volksproblematiek doet zinken of er binnen haren gezichtskring de plaats voor inruimt van waardevol deel van de nationale, historisch bepaalden culturele volksboedel; kortom het bepaalt de grens tussen voorgeschiedenis en geschiedenis. Elk toekomstbeeld wordt gesneden uit door het verleden geleverde stof, hetzij door het als "heden" alsnog bezeten verleden, hetzij door het in het museum van "in de beginne" als voorvaderlijk bezit opgebaarde verleden. Elke revolutie rechtvaardigt hare toekomstplannen met een beroep op "in de beginne", op een begin, dat beneden de gezichtseinder der hedendaagse gewoonte gezonken is; zij bewijst ermede, dat hetgeen éénmaal was weer worden kan: dat zij gene utopie najaagt, dat zij slechts aard van ontaarding wil bevrijden, de tarweakker van onkruid wil zuiveren. Elke revolutie bindt de strijd aan tegen "een vijandig mens", die onkruid tussen de tarwe zaaide; haar "begin" is haar "beginsel", de kracht hare kracht, haar geloof.

Gelukkig het volk, dat in geloofseenheid zich als volk bewust is, niet, in geloofsverdeeldheid, een in zich zelf verdeeld rijk is, als "holding company" van partijen; en gelukkig het volk, dat zijne geschiedenis begrijpt in de pluriformiteit hare variaties op hetzelfde thema. Zonder romantiek gaat het nooit, individueel noch interindividueel; zonder romantiek heeft het leven, van enkeling noch van volk, zin: zonder ideaal heeft het mensenleven geen waarde. Elk volk is dan ook in het ideaal geworteld; de mensheid is als zodanig zonder volksvormend ideaal, zonder ideaal voor "deze wereld": zij is nu eenmaal in het bezit van de Babelse nalatenschap. Evenmin als er éne "natuurlijke" mensentaal is, evenzeer als slechts door "intellectuele" constructie ene wereldtaal kan worden gevormd, evenmin is er éne "natuurlijke" rechtsorde en evenzeer is wereldrecht niet meer dan ene juridische prothese ter voorziening in de behoefte aan een eenheidssurrogaat. Zonder "natuurlijk" begin of beginsel is elke cultuur schijncultuur; volksvorming is het begin van cultuur, en volksvorming veronderstelt - Rousseau begreep het- gebondenheid aan de "natuur", periodiek herstel van onnatuurlijke cultuurvorming.

De geschiedenis der cultuur spreekt van de traditionele verwarring der culturele spraak, van de eeuwige verdeeldheid bij het zoeken naar de norm ter schifting van "tarwe" en "onkruid", naar de maatstaf ter scheiding van volksgenoot en vreemde, ter beantwoording van de vraag: "wie is mijn naaste?"

Het is deze vraag, die eerder is dan het traditioneel Nederlandse probleem van gezag en vrijheid; eerst wanneer het begrip "volk" bepaald is, rijst de vraag naar de ordening van gezag en vrijheid: individuele autonomie is wat overblijft na vaststelling van wat "publieke orde en goede zeden" is. In dezen zin zegt Dr. Rabl: "ieder geschreven recht is niet anders denkbaar dan wortelend in het maatschappelijke en nationale leven, dat het bedoelt te regelen. Rechtsnormen en organieke wetten hebben slechts zin, wanneer de beschouwer er als het

ware doorheen blikt in de diepten van de historische stromingen, waardoor zij gedragen worden." Zo stelt hij het volksprobleem, als het probleem dat aan het staatsprobleem ten grondslag ligt. "De eenheid van de staat, uit ras, bodem, historie en geest... kent geen starheid, het is geen dood lichaam, maar een levend, onophoudelijk doorgaand proces". Dat hiermede het probleem opgelost zou zijn, zal ook hij niet volhouden; de oplossing ervan is de zin der cultuur, is theoretisch en praktisch ideaal, naar de verwerkelijking waarvan slechts kan gestreefd worden. Dat ook de etnologie er hare rol bij speelt, is niet voor betwisting vatbaar; lichaam en geest laten zich slechts ónderscheiden. Of zij er de hoofdrol bij speelt, is ene andere vraag; het is nu eenmaal een feit, dat een goede buur meer waarde heeft dan een verre vriend, ook als deze een bloedvriend, een bloedverwant is en zijne verheid van geestelijke aard is.

Van de eeuwenlange worsteling van het Duitse volk om zich in en door juridische vorm zich zelf bewust te worden en zich zelf te zijn valt in Nederland veel te leren, ook in de vorm van afleren. Leren doet men echter niet door kopiëren; gelijk de Romeinse rechtsgeschiedenis ene bron van juridische scholing is en blijft, mits de scholier zich niet als Romein verkleedt, is ook de Germaanse rechtsgeschiedenis - tot op de huidige dag - het culturele tegenwicht ter waarborging van het geestelijke evenwicht tussen bloot "geestelijke" en andere afstamming, van het besef, dat men nu eenmaal, in historische bepaaldheid, is die men is en dat men alleen in dit besef is zoals men behoort te zijn: waar.

Veel is reeds gewonnen met het besef, dat ook het woord "volk" een probleem vertegenwoordigt, een probleem, dat in de loop der geschiedenis als van zelf werd opgelost, om eerst later te worden gesteld; later, toen tegen de achtergrond van het dogma van de gelijkheid aller mensen de werkelijkheid hunner specifieke verscheidenheid dringend om erkenning vroeg. Vóór de probleemoplossing is er de probleemstelling.

HORA SICCAMA

I.

Het is niet eenvoudig in dezen tijd en op deze plaats tot U over de geschiedkundige en wettelijke grondslagen van het staatkundig leven in het Duitse Rijk te spreken. Deze moeilijkheid heeft twee redenen. De eerste is deze, dat ik niet over een onderwerp spreek, hetwelk voor U nieuw en onbekend is, maar over een onderwerp, dat Gij maar al te nauwkeurig meent te kennen en waarover hier te lande tot voor kort nog zeer duidelijke en uitgesproken meningen hebben geheerst - meningen, welke, hoewel volkomen onjuist en verwrongen, ook thans nog in Uw en in andere Nederlandse kringen geenszins zijn overwonnen en welke tegenover al hetgeen uit dit nieuwe Duitsland kwam en komt, met het grootst denkbare wantrouwen om, niet te zeggen met openlijke afkeer, staan.

De tweede reden, waarom wij elkander misschien niet altijd heel gemakkelijk zullen begrijpen, is gelegen in het feit - ik wil dit openlijk verklaren -, dat wij waren gedwongen dit land in de gedenkwaardige Meidagen van het jaar 1940 met de wapenen in de hand binnen te komen. Ieder van ons betreurt dit - in het bijzonder, wanneer men denkt aan de offers, welke dit wapenfeit aan beide zijden heeft gevraagd. Weliswaar dragen niet wij, noch gij de verantwoordelijkheid voor de geestelijke verwarring en voor het bloed, dat vergoten werd, maar die lieden, die thans aan de anderen kant van het Kanaal bij elkaar zitten - maar desondanks blijft een bitter gevoel over, dat ons in uren van nadenken niet minder dan U vervult. Evenwel, ook de strijd van de legers van de Duitse Bond tegen Denemarken in het jaar 1864 was als broederoorlog tussen Germaanse mensen een smartelijke episode in de wederzijdse betrekkingen. En toch zien we heden ten dage duidelijk in, dat beide volken - het Duitse en het Deense - deze proef moesten doorstaan, want eerst daardoor werden de voorwaarden voor een begrijpen van de wederzijdse verhoudingen geschapen.

Ongeveer hetzelfde staan de zaken thans tussen ons - en wij hopen, dat de stormachtige dagen van 10-14 Mei 1940 de voorwaarden voor een uiteindelijke opheldering en bevestiging van de wederzijdse verhoudingen van onze beide volken hebben doen ontstaan. Het Nederlandse volk woont aan de monding van de Rijn, de meest Westelijke der grote Duits-Midden-Europese stromen; zijn vaderland, zijn woonstreek heeft gedurende eeuwen tot het gebied van het Duitse Rijk behoord. Daarom maakt het land, dat door de Nederlandse waterbouwkundige voor overstroming door het zeewater werd behoed en dat door de Nederlandse boer wordt beploegd, deel uit van de in wezen volkomen eenvormige Duits-Midden-Europese cultuur - en levensruimte. Het Nederlandse Volk, zoals wij dit heden voor ons zien, is voortgekomen uit Fries, Saksisch en Frankisch bloed - uit hetzelfde bloed derhalve als de Duitsers, die aan de benedenloop van de Wezer, in Westfalen, aan de Benedenrijn of in het bergland wonen; de geschiedenis van dit volk en de geschiedenis van zijn staatsrechtelijke organisatie is tot ver in de nieuwen tijd een stuk van de geschiedenis van het Duitse Rijk.

En daarmede is - ondanks alle psychologische hindernissen - toch weer het punt bereikt, waaraan de bespreking en de uiteenzetting van de bestuursbeginselen van ons Rijk gemakkelijk kunnen aansluiten. Het Duitse en het Nederlandse volk, de Duitse en de Nederlandse staat hebben dezelfde biologische en geschiedkundige wortels. Wanneer ik derhalve de nationaal-socialistische staatsgedachte en haar staatkundig stelsel hier voor U uiteenzet, zal ik over zeer vele vraagstukken en begrippen spreken, welke - zij het misschien ook in een ander licht - ook voor U, voor de geestelijke wereld van de hedendaagse Nederlander van directe betekenis zijn. En wel te meer, daar de nationaal-socialistische staatsgedachte en haar staatkundig stelsel eerst dan goed begrepen kunnen worden, wanneer men zich bij de bestudering daarvan steeds voor ogen houdt, dat men ver in de geschiedenis

moet teruggaan om haar wortels te vinden.

Uit deze wijze van beschouwing komen gemakkelijk bepaalde methodologische beginselen naar voren, welke in velerlei opzicht afwijken van hetgeen hier en daar als heersende wetenschappelijke methode is erkend. Naar onze mening zijn het geenszins de positiefrechtelijke normen alleen, welke het voorwerp van staatse bestuursrechtelijke beschouwingen uitmaken, maar evenzeer het leven, de werkelijkheid, de concrete maatschappelijke toestanden en de staatkundige machtsbetrekkingen, welke door deze normen geregeld zullen worden. Wij geloven, dat de rechtswetenschap, wil deze haar maatschappelijke functie en haar nationale taak op de juiste wijze vervullen, haar materie minder vanuit formele gezichtspunten, doch meer in verband niet de wezenlijke staatsrechtelijke verhoudingen moet bezien. In wezen is derhalve haar onderwerp volstrekt niet de formele orde van normen als zodanig, maar veleer de betrekkingen, ontstaan uit het op elkaar inwerken van rechtsorde en staatkundig-nationaal leven.

Daarmede heeft de methode van de rechtswetenschappelijke beschouwing zich zo te zeggen omgekeerd; zij is vóór alles gericht op de staatkundige werkelijkheid en eerst in de tweede plaats op het geschreven recht. De praktische betekenis dezer verschuiving is oneindig veel groter, dan op het eerste gezicht lijkt. Heden ten dage is ons duidelijk, dat geen rechtsnorm een abstract leven heeft en alleen uit haar bewoordingen kan worden verstaan. Ieder geschreven recht is niet anders denkbaar dan wortelend in het maatschappelijke en nationale leven, dat het bedoelt te regelen. Rechtsnormen en organieke wetten hebben slechts zin, wanneer de beschouwer er als het ware doorheen blikt in de diepten van de historische stromingen, waardoor zij gedragen worden.

De staat is niet identiek met de formele rechtsorde, maar is een levende, politieke eenheid, berustende op bodem, bloed en geest. Het bodemvaste, met zijn haardsteden verbonden volk schept zich op grond van een langdurige traditie, welke mede door de geografische ligging tussen andere volkeren op beslissende wijze wordt bepaald, zijn staatsidee als samenvatting van alle metafysische en gevoelswaarden, welke het door middel van een staatkundige organisatie beoogt te verwezenlijken. Zo ontstaat uit bloed, bodem en geschiedenis de staatsgedachte, waardoor een overige amorf, atomistisch aantal enkelingen tot een gesloten, door één wil bezield volkslichaam samengroeit. Deze zedelijke gedachte stelt het door haar samengebrachte en door middel van haar tot een eenheid gevormde volk in staat alle prestaties te verrichten en leert het alle nodige offers te dragen. In de overgave aan deze grotere idee, welke ver boven het egoïsme van de enkeling uitreikt, herkent het “politieke volk” zichzelf, in deze beleden offervaardigheid sluit het zich zelf tot een historische eenheid aaneen.

Maar, gelijk al het menselijke, staat ook deze idee onder de eeuwige wetten der geschiedenis. Wil zij niet verstarren tot een dood dogma, dan moet zij zich in het ritme van de tijd wijzigen, zonder nochtans daarbij zich zelf en de instincten hare mensen ontrouw te worden. Zo zijn het de in het wezen van elk staatsrechtelijk systeem liggende politieke krachten, welke dit systeem door de eeuwen verder dragen, het vormen en het op elk tijdstip zijn diepere zin geven - zij zijn naar het onovertrefbare woord van Johann Wolfgang Goethe “gepragte Form, die lebend sich entwickelt”. De eenheid van de staat uit ras, bodem, historie en geest, waarover ik sprak - deze kent geen starheid, het is geen dood lichaam, maar een levend, onophoudelijk doorgaand proces.
Dit alles krijgt echter in de “Verfassung” van de staat of - zoals ik bijna liever zou willen zeggen - van het volk zijn vorm, zijn organisatorisch karakter. Deze “Verfassung”, zoals wij

dit begrip tegenwoordig verstaan, is bijgevolg geen stelsel, maar een proces, een maatschappelijk-historisch ontwikkelingsproces van het volkse leven. Ik hoop, dat U deze definitie, welke met de tot dusver heersende leer in scherpe tegenspraak is, bij onze verdere uiteenzettingen goed voor ogen wilt houden. Van dit punt uit willen wij de problemen van het Duitse verleden en heden samen pogen te doorgronden: wij zullen nagaan, van welke afstamming het Duitse Volk is, onder welke voorwaarden, wat betreft plaats en historie, het heeft geleefd en hoe uit deze voorwaarden de specifiek “Deutsche Idee” is gegroeid, welker meest zuivere en consequente belichaming we heden in het nationaal-socialisme voor ons zien. Verder zullen we dan de concrete, organisatorische maatregelen en instellingen, welke in de laatste jaren ter verwezenlijking dezer idee in het leven zijn geroepen, aan een beschouwing onderwerpen. Anders gezegd: wij moeten naar de grondproblemen van het politieke, culturele en sociale bestaan van het Duitse volk vragen, we moeten het antwoord, dat de Duitse genius op deze vragen geeft, aan een onderzoek onderwerpen en tenslotte moeten we de uiterlijke vormen en inrichtingen, welke voor de praktische verwezenlijking van dit antwoord moeten dienen, duidelijk maken.

Dit is mijn programma voor de lezingen - ik hoop, dat het mij zal gelukken het samen met U tot een goed einde te brengen.

Het Duitse Volk in zijn huidige gedaante is uit een aantal Germaanse sibben en stammen voortgekomen, welke om en bij het begin onzer jaartelling het gebied van het tegenwoordige Duitse Rijk ten Westen van de Elbe, de Saai en de bergkammen van het Bohemerwoud, alsmede het gebied van de mondingen van Rijn en Schelde, het tegenwoordige Nederland en België, bevolkten.

Dit vestigingsgebied heeft als natuurlijke grenzen in het Zuiden de Alpen en in het Noorden de zee, is echter noch in het Westen noch in het Oosten geografisch of geopolitiek duidelijk afgebakend. Alle moeilijkheden van de Duitse ontwikkeling vinden hun oorsprong in het feit, dat open grenzen voor een groot volk, dat zich bewust is van zijn kracht, een voortdurende aansporing zijn om zich uit te breiden, doch voor de aan weerskanten wonende buurvolken de voortdurende mogelijkheid betekenen om zich met elkaar te verbinden en tezamen tegen het tussen hen inwonende volk op te trekken. Het is de Duitse geschiedenis bijgevolg voorbehouden haar aandacht steeds te moeten verdelen lussen het Westen en het Oosten en steeds bloot te staan aan het dreigende gevaar van een oorlog op twee fronten. Bovendien werd het Duitse gebied in zijn volle uitgestrektheid door een grote diagonaal lopende bergketen in twee ongelijke delen verdeeld: het Bohemer Woud, Beierse Woud, Frankenwoud, Thüringer Woud en Teutoburger Woud scheiden het Noorden Zuid-Duitse gebied.

In dit moeilijke gebied, in het Westen begrensd door de Provincie Gallië van het Romeinse Rijk en de Limes, in het Oosten, na het wegtrekken van de grote Oost-Germaanse stammen - de Goten, Bourgondiërs, Vandalen, Longobarden en Markomannen -, begrensd door de binnenstromende Slaven, vormen zich in de eerste eeuwen onzer jaartelling de zes bekende grote groepen van stammen: de Friezen in het uiterste Noordwesten, de Franken in het Westen, de Zwaben in het Zuidwesten, de Beieren in het Zuidoosten, de Thüringers in het Middenoosten en de Saksers in het Noorden.

Onder deze stammen namen de Franken, de scheppers van het Duitse volk en van het eerste Duitse Rijk, al zeer spoedig een bijzondere plaats in. De energie en de meedogenloosheid, waarmede Clovis uit het geslacht der Merovingen zijn familie de erfelijke opperheerschappij

(koningschap) over de gehele stam wist te verzekeren, en de overgang tot het christendom, terstond na het eerste contact met de Westers-latijnse wereld, vormen de grondslagen voor de versteviging van de Frankische staat, welke van 486 tot 534 - dus in nog geen vijftig jaren - niet slechts de Thüringers, Alemannen en Beieren, maar ook het gehele Noordelijke en Westelijke deel van Gallië aan zich onderwerpt. Het Friese land echter blijft voorlopig ondanks menige strijd buiten het Frankische rijk; eerst in de achtste eeuw gelukt het, het Bisdom Utrecht - dat door de feitelijke verhoudingen bestemd was, de drager van het later rijksgezag op Nederlandse bodem te worden - tegen de voortdurende Friese aanvallen veilig te stellen; maar tegelijkertijd wordt de nauwe verbinding, die tot nu toe tussen het Bisdom Utrecht en het Aartsbisdom Keulen bestond, verbroken en daardoor dat proces van afsplintering ingeleid, dat negen eeuwen later uiteindelijk tot de volledige scheiding tussen het Rijk en de Nederlanden voerde. Nadat de Friezen het Christendom hadden overgenomen (niet geheel vrijwillig), kon de grens van het Frankische Rijk verder naar het Noorden verschoven worden; zij loopt in dezen tijd van het gebied, waar tegenwoordig Haarlem ligt, in de richting van de IJsel. Ten Oosten daarvan ligt het land der Saksen, welke eerst in de negende eeuw na velerlei offers zijn onderworpen en gekerstend.

In het verdere verloop viel dan het Frankische Rijk aan binnenlandse verwarring ten prooi, totdat de kanselier (“hofmeier”) van een onderdeel des rijks, Karel Martel uit het geslacht der Arnulfingen het in de verdediging tegen de uit Spanje binnendringende Moren weder tot een eenheid bundelt en in liet bijzonder de opperheerschappij over enige afvallige Germaanse stammen weer herstelt. Zijn zon Pepijn laat zich ten elotte in het jaar 751 tot koning verkiezen. Intussen ontbreekt het de nieuwe dynastie aan koninklijk bloed, dat naar oud-Germaans geloof bijzondere kracht in zich borg. Dit gebrek werd in de zin van de nieuwe christelijke leer ondervangen door zalving door de Paus. Paus Zacharias was te meer bereid om deze handeling te verrichten, toen de nieuwe koning hem bescherming tegen de hem bedreigende, in Noord-Italië wonende Longobardische Germanen beloofde en hem het bezit van Rome en Ravenna en omgeving waarborgde.

Met dezen stap zijn de betrekkingen geboren tussen de zich vormenden Duitse nationale staat en Italië en het gebied rond de Middellandse Zee, welke, behoudens enige onderbrekingen, meer dan duizend jaren, te weten tot het midden der vorige eeuw, hebben bestaan. De kroning van Karel de Grote door Paus Leo III in de basiliek van St. Pieter te Rome op kerstavond van het jaar 800 is het zichtbaar symbool van de band tussen het Frankisch-Duitse keizerschap en de Christelijke Universele Kerk, een band, die in het “Sanctum Imperium Romanum Germanicae Nationis” vasten vorm kreeg. Wat deze band voor de cultuur van het Avondland ook voor groots tot stand mag hebben gebracht, het Duitse Volk moest er het zwaarste offer voor brengen, want het werd praktisch verhinderd de twee belangrijkste problemen van zijn eigen geschiedenis op te lossen - het slaagde er in het verdere verloop niet in om in het Oosten of Westen duidelijke grenzen af te bakenen en evenmin was het mogelijk een gecentraliseerde, goed ontwikkelde rijksorganisatie in het leven te roepen en stabiel uit te bouwen. Zodoende werd verder het nationale bestaan van het Duitse Volk zowel uit een oogpunt van buiten-, als van binnenlandse politiek niet veilig gesteld. Eerst met dit voor ogen kan men zich voorstellen, welke betekenis iedere Duitser, die geschiedkundig en politiek kan denken, aan onzen huidige tijd hecht: want eerst in de laatste acht jaren zijn we begonnen deze duizendjarige fout van ons verleden en van onze historische ontwikkeling weder goed te maken.

Nadat het Karolingische rijk door de verdragen van Verdun en van Meersen in de tweede helft der negende eeuw definitief in een Frankisch-Gallisch Westelijk - het huidige Frankrijk - en

in een Germaans-Duits Oostelijk gebied was verdeeld, springt het zo-even aangeduide probleem terstond duidelijk zichtbaar naar voren: aan de ene kant was het zaak de grenzen van het Rijk naar het Noorden tegen de Noormannen en voor alles naar het Oosten te beveiligen. De Saksische en Salische dynastie roepen in de tiende en elfde eeuw de zich van het Westelijk deel der Oostzee tot aan de Zuid-Westgrens van het huidige Slowakije reikenden gordel van "Marken" in het leven en de Boheemse hertogen besluiten zich te onderwerpen, waarmede de tegenwoordige staatsrechtelijke verhouding tussen het Rijk en de Boheemse landen reeds voldoende is aangeduid.

Intussen leidt de rampzalige verwikkeling in de Italiaanse verhoudingen onder Koning Hendrik IV om en bij het begin der 11de eeuw tot de eerste grote botsing met het door Gregorius VIII vertegenwoordigd Pausschap en daarmede tot het lamleggen van de politieke activiteit in het Noorden en het Oosten. Maar voor de continuïteit van de nu eenmaal gegeven historische problematiek is het tekenend, dat de plannen, welke het koningshuis moest opgeven, door de hertogelijke geslachten der Welfen en Askaniërs weer worden opgenomen en door het in het leven roepen van de Duitse hertogdommen Holstein, Mecklenburg en Brandenburg worden voortgezet, terwijl aan de oude Oostmark in het Zuiden Stiermarken toegevoegd kan worden. In de loop der 12de eeuw worden Pommeren en Silezië aan het Oost-Duitse gebied toegevoegd.

Zo heeft het landsheerlijk gezag op een belangrijk terrein de taak des konings overgenomen. Dat zulks mogelijk was, is slechts te verklaren door het ontbreken van een centraliserende, geen macht naast zich duldende politiek van de kroon. De Duitse heersers hebben weliswaar gedurende de vier eeuwen tussen 850 en 1250 consequent gestreefd naar een koninklijk gezag over het gehele rijk, maar dit op de duur nooit kunnen bereiken. De belangrijkste karaktertrek van het leenstelsel, n.l. het beginsel der erfelijkheid van eenmaal verkregen grond- of ambtsbezit, heeft dit verhinderd, omdat zóó een duurzame afhankelijkheid van de hogen adel tegenover de koning niet kon ontstaan. De eerste Frankische koningen hebben als tegenwicht tegen het hertogschap, hetwelk in de door hen bij het Rijk gevoegde gebieden bestond, het ambt van graaf ingesteld. Reeds de Saksische keizers hadden twee eeuwen later met de graven als tegenspelers te doen, daar het ambt van graaf in die families, die vroeger daarmede waren beleend, erfelijk was geworden en daardoor aan de macht des keizers ten zeerste was onttrokken. De graven traden de keizers nu veleer tegemoet met de zelfbewuste kracht van landsheren, die onder gegeven omstandigheden niet alleen met elkaar, doch zelfs dikwijls genoeg met het buitenland tegen de keizer gerichte bondgenootschappen sloten. De Saksische keizers moesten daarom naar een nieuwen steun van hunnen troon uitzien en vormden deze in de Rijksbisschoppen - doch ook hier trad wederom dezelfde ontwikkeling in. Keizer Frederik Barbarossa keerde weliswaar met goed gevolg tot het systeem van de Saksische keizers terug, de kerkvorsten worden weer de meest hechte steun van de kroon - maar slechts voor korten tijd. De grootscheeps opgezette poging van Hendrik VI om met behulp van de lagere adel, de keizerlijke macht tegenover de territoriale vorsten eens en voor altijd stevig te verankeren, waarbij hij voor alles wilde steunen op de ontzaglijke materiele reserves van zijn Italiaanse bezittingen, werd door zijn vroegtijdige dood in het jaar 1197 te niet gedaan. Zijn opvolger Frederik II wordt tenslotte gedwongen in de z.g. Confoederatio cum principibus ecclesiasticis van het jaar 1220 de geestelijke, en in het z.g. Statutum in favorem principum van het jaar 1232 tal van wereldlijke Duitse deelvorsten uitdrukkelijk als "domini terrae", als wettige landsheren te erkennen. Het was duidelijk, dat de ontwikkeling niet kon blijven stilstaan bij de bevoorrechting van enkele Duitse deelvorsten; ook diegenen onder hen, op wie de bepalingen van het Statutum in favorem principum naar hun tekst niet van toepassing waren, streefden er in het vervolg naar zich feitelijk het genot daarvan te verzekeren. Daarmede was de

voorwaarde geschapen voor een geleidelijke ontbinding van het Rijk. In de plaats van het koningschap trad de vorstenaristocratie.

Het ineenstorten van de dynastie der Staufen betekent ook het begin der duidelijk zichtbare afsplintering van de Nederlanden van het Rijk. In de afgelopen drie eeuwen (900-1200) hadden zich hier - met uitzondering van het Fries-Neder-Duitse Noordoostelijke gedeelte - enige grotere gebieden
gevormd: naast het bisdom Utrecht allereerst het graafschap Holland en Zeeland en het graafschap Gelre. De landsheren dezer gebieden waren geenszins Rijksvorsten, op hen hadden de bepalingen van het Statutum in favorem principum naar zijn bewoordingen geen betrekking - maar toch gelukte het hun zich, evenals de bisschoppen van Utrecht, in het bezit van de volle landsheerlijkheid te bevestigen. Theorie en praktijk dezer landsheerlijkheid sloot echter een wettelijke en staatkundige plaatsing in het Rijksverband in stijgende mate uit. Zó had Duitsland zijn staatkundige eenheid voor niet minder dan zevenhonderd jaar verloren. Tegelijkertijd echter - en eerst dit feit geeft de rampzalige historische ontwikkeling haar noodlottige betekenis - vindt in Frankrijk de nationale eenheidsstaat onder een erfelijke, innig met het leven en het gevoel van het volk vergroeide dynastie, zijn voltooiing. Niemand heeft deze rampzalig-beslissende tegenstelling scherper gezien dan de klassieke vertegenwoordiger der intransiget-duitsvijandelijke Franse historiografie, Jacques Bainville.

In Duitsland daarentegen zegeviert het beginsel der keuze. De koning is niet meer dan de primus inter pares van de machtigste landsvorsten, welke door de Gouden Bul, uitgevaardigd door Keizer Karel IV, als zodanig worden aangewezen: de aartsbisschoppen van Mainz, Keulen en Trier, de “Pfalzgraf bei Rhein”, de Hertog van Saksen-Wittenberg, de Markgraaf van Brandenburg en de Koning van Bohemen. Het komt overeen met de logica van de destijds reeds bestaande historische toestand, dat noch de Bisschop van Utrecht noch de Graaf van Holland en Zeeland in het verbond van de Duitse keurvorsten worden opgenomen, alhoewel hunne heerschappijen even zo groot en belangrijk waren als die van vele andere keurvorsten, uitgezonderd misschien de koning van Bohemen. Hieruit blijkt, hoezeer de wederzijdse vervreemding tussen de Nederlanden en het Rijk toentertijd al was: zij was onherstelbaar geworden.

Krachtens het keurvorstenstelsel nu was de basis van het keizerlijk gezag volkomen verscholen. Van de verplichting voor de landsvorsten tot gehoorzaamheid jegens de keizer - welke, zij het ten slotte nog slechts in theorie, bestond - was naast het romantische waas, dat de keizerskroon omgaf, niets anders overgebleven, dan de Tactische macht, waarop de koning zich tegenover degenen, die hem hadden gekozen, kon steunen, d.w.z. het in zijn landsheerlijkheid (“Hausmacht”) gelegen politieke overwicht. Daarmede had zich een nieuw - en, zoals men met het oog op de nu intredende geschiedkundige ontwikkeling moet zeggen: volkomen anarchistisch-principe baan gebroken, want het lag geheel in de lijn der landsheren, om de door hen gekozen keizer ook in feite op een niet hogere trap dan die van primus inter pares te houden - aan de anderen kant tekende zich aan de horizont der ontwikkeling reeds het conflict tussen de belangen van het Rijk en die van de “huismacht” van de gekroonde af. Het was nauwelijks te verwachten, dat een vorst - wie het ook mocht zijn - minder egoïstisch zou denken en handelen, dan de landsheren, die evenzeer op generlei wijze geneigd waren de belangen van het Rijk in zijn geheel tegenover de belangen van het door hen beheerste gebied te laten medetellen.

Allereerst immers droeg de aristocratie der keurvorsten er zorg voor, dat geen dynastie duurzaam in het bezit van de keizerskroon bleef: gedurende het tijdvak van 1273-1437 zitten

in een bonte rij Habsburgers, Luxemburgers en Wittelsbachers naast vorsten van Nassau en de Palts op de keizerstroon. Na 1437 kon zich weliswaar het Habsburgse huis blijvend in het bezit stellen van de keizerskroon - maar voor een nieuwe poging om een krachtig centraal gezag in te stellen was het om en bij het begin der 16de eeuw reeds te laat.

Voor de Nederlanden is dit tijdvak misschien het belangrijkste en gewichtigste uit hun geschiedenis: tussen 1380 en 1480 werden de afzonderlijke delen, waaruit zij bestonden, door huwelijk, erfopvolging en dwang bij het Bourgondische Rijk gevoegd. Als zelfstandige staat kan dit rijk zich tussen Duitsland en Frankrijk niet handhaven; en zo vallen Vlaanderen en Artois weer aan hun vroegere leenheer, de koning van Frankrijk, terug. In de overblijvende delen van het Bourgondische Rijk verkrijgt de dynastie der Habsburgers vasten voet. Karel V voegt Friesland, het Sticht, Groningen, Drenthe en ten slotte (1543) Gelderland er aan toe. Daarmede zijn de Nederlanden opnieuw in een groot staatkundig verband opgenomen, en als noodzakelijk gevolg van deze inschakeling in het Habsburgse statenverbond groeit een bondgenootschappelijk-kwasi-internationale organisatie der Nederlandse heerschappijen en gewesten: sedert die 15de eeuw ontwikkelen zich de Staten-Generaal (het totaal der gelijktijdig en op dezelfde plaats bijeengeroepen Provinciale Staten), en sedert die 16de eeuw de Raad van State (het algemeen adviserend lichaam naast de vorst, vertegenwoordigd door zijn Landvoogd; tegenover de Staten-Generaal het nauwere, monarchistisch-aristocratische college). En daarmede had de idee der Nederlandse staatkundige eenheid haar eersten, zij het ook zeer zwakken en vagen vorm gekregen. Tegelijkertijd wordt echter door het feit, dat de Nederlanden in de Bourgondische Rijkskreits gebracht worden, op wie de jurisdictie van het Reichskammergericht geen betrekking heeft en die ook verder nog in vergelijking met andere Rijkskreitsen zekere voorrechten geniet, de op zich zelf denkbare ontwikkeling, waarbij de Nederlanden wederom vast in het Rijk zouden zijn teruggekeerd, afgebroken: de band met de Nederlanden is van zuiver dynastieke aard; hij heeft geen staatskarakter. Brak deze band, waardoor Nederland aan de dynastie der Habsburgers was verbonden, dan verviel daarmede vanzelf iedere betrekking tot het Rijk, die meer wilde of beoogde te zijn dan een diplomatieke verhouding tussen twee soevereine staatscomplexen. Het bewijs daarvan zou de tachtigjarige oorlog leveren.

In dezen tijd rees in Duitsland het te voren reeds aangeduide conflict: tussen de belangen van het Rijk en die van de huismacht van de keizer ontstond een onoverbrugbare kloof. Het Rijk wordt dienstbaar gemaakt aan de Habsburgse wereldpolitiek, welke zich uitstrekte over Hongarije, Beneden-Italië, Bourgondië (dus België en Nederland, Luxemburg en Lotharingen), Spanje, Noord-Afrika tot de verre gebieden in Zuid- en Midden-Amerika en welke ten slotte uitliep op een tweehonderd jaar durende oorlog tussen Spanje en Oostenrijk enerzijds en Frankrijk anderzijds. Dit werd Duitsland noodlottig, omdat de Duitse geest zich in diezelfde tijd opwierp tot verkondiger en voorvechter van een ingrijpende, godsdienstige hervorming, waaruit het moderne protestantisme is voortgekomen. Deze hervorming echter moest bij keizer Karel V en zijn opvolgers in Wenen en Madrid, die hun wereldrijk niet in de laatste plaats mede op de eenheid van het Katholieke geloof meenden te moeten opbouwen, verzet wekken. De spanningen, welke hierdoor ontstonden, betekenen voor Duitsland een bijna onafgebroken, van 1547 tot 1648 durende oorlogsperiode, waaruit het Rijk in een volkomen chaotische toestand te voorschijn komt: verdeeld in twee grote staten onder de dynastieën Habsburg en Hohenzollern, waarbij het slechts een kwestie van tijd is, wanneer deze beide met elkaar in botsing komen. Tussen hen in ligt een verwarde hoop van middelmatige, kleinere en zeer kleine gemeenschappen - in het geheel driehonderd - aan elk waarvan, onder garantie van Frankrijk en Zweden, de volkomen majestas”, de soevereiniteit binnen haar staatsgebied toekomt. Te zelf der tijd treden ook de Nederlanden (en Zwitserland)

formeel uit het Rijksverband. Hiermede is dwars door het toenmaals nog een geheel vormende NederDuitse gebied een staatkundige grens getrokken, welke daarop geleidelijk ook een culturele en volkse grens wordt. De Duitse stam verliest daarmede een zijner waardevolste loten, de Nederduitsfriese mens verliest de verbondenheid met het Rijk en zijn cultuur - het Duitse volk als geheel echter is weer op het historisch ontwikkelingspeil der 10de eeuw teruggebracht. De geschiedenis van het Duitse Rijk is vanaf dit tijdstip niets anders dan de geschiedenis van de tegenstelling tussen het Habsburgse en het Hohenzollernse huis.

De Hohenzollerns hadden, uitgaande van hun Brandenburgs stamland, bij het begin der 17de eeuw zowel in Oost-Pruisen, als ook aan de Benedenrijn vasten voet verkregen en konden in de loop van die eeuw hun Noord- en Midden-Duitse bezittingen belangrijk uitbreiden. In de zelfden tijd gelukt het hun de oppositie der standen te breken, een centraal georganiseerd ambtenarenkorps en een krachtig leger op te richten, orde te stellen op de financiën en een gezonde volkshuishouding te scheppen. Frederik de Grote maakte honderd jaar later de staat tot een grote mogendheid op het Europese toneel, doordat hij er West-Pruisen en Silezië aan toevoegde. De opkomst van de Pruisische staat is ongetwijfeld een der geweldigste prestaties in de Duitse geschiedenis. Van nature uiterst arm en schraal, ongunstig gelegen en moeilijk te verdedigen, beloofde het land geen grote, blijvende successen. Wanneer deze toch bereikt worden, is dit enkel en alleen te danken aan de taaie energie van de Hohenzollerns der 17de en 18de eeuw, onder wie drie mannen van wereldhistorisch formaat uitblinken: de Grote Keurvorst Frederik Willem, Koning Frederik Willem I en Koning Frederik de Grote. Het succes berust verder op de volkomen toewijding van de adel voor de oogmerken van het koningschap, waarin deze na de instorting van de standenregering een nieuw levensdoel had gevonden en tenslotte op de capaciteiten van het leger en van het bestuursapparaat. Achter dit alles stak de ontembare wil om dezen staat, welke eigenlijk een onbeduidende, middelmatige staat had moeten zijn, koste wat het wilde, tot een grote mogendheid te maken. Dit kon slechts geschieden door alle krachten scherp te richten op één doel, door alle wilskracht onder hoogspanning te houden - immers, het ging er' om onder de ongunstigste uiterlijke omstandigheden meer te presteren, dan ergens anders werd gepresteerd. Hier ligt het kernpunt van het Pruisische plichtsbesef, dat heden voor ons gehele volk een voorbeeld is - hier, en in geen geval in een of ander “militarisme” ligt het wezen van hetgeen men “Pruisendom” kan noemen.

Terwijl zo in Duitsland de staatkundige schepping tot stand komt, van waaruit in de 18de eeuw de beslissende stoot voor de Duitse politiek zou uitgaan, neemt het Oostenrijk der Habsburgers de taak op zich het Duitse gebied en Midden-Europa in het algemeen tegen het gevaar der Turkse invasie te beschermen. Terwijl de Turkse legers in 1526 en 1683 eerst voor Wenen konden worden tegengehouden, gaat Oostenrijk om en bij het begin der 18de eeuw onder leiding van de geniale prins Eugenius tot een groot offensief over, gedurende hetwelk het Oostenrijkse keizerrijk de vorm kreeg, welke het - afgezien van de bezittingen in Noord-Italië en aan de Rijn tot het jaar 1918 heeft gehouden. Wat echter niet tot stand komt, is een krachtige en uniforme organisatie van dit gehele grote samenvoegsel van landen - evenmin als het later in de loop der 19de eeuw gelukt de nieuwe problemen op te lossen, welke rijzen door het ontwaken van het nationale bewustzijn der afzonderlijke volken, welke dit gebied bewonen. Doorslaggevend was echter, dat het opkomen van het Pruisisch-Oostenrijkse dualisme, zoals dit reeds in de Silezische oorlogen (1740-'63) tot uiting was gekomen, op staatkundig en diplomatiek gebied iedere gedachte aan een Duitse geestelijke en praktische eenheid, welke boven de afzonderlijke staten en hun egoïstische machtsbelangen zou uitreiken, had doen verdwijnen. Er bestond staatkundig geen Duitsland meer: er bestonden twee grote, met elkaar wedijverende Duitse staten, welke elkaar bij tijden met de wapenen in

de hand bestreden en tussen welke een wisselende hoeveelheid andere gemeenschappen een volkomen passieve rol speelde: ja, vele daarvan waren zelfs bereid de bescherming van de haar na aan het hart liggende belangen toe te vertrouwen aan de grote “garant” van de rampzalige Westfaalse vrede, aan Frankrijk. Frankrijk, dat er geen been in had gezien, om ten tijde van koning Lodewijk XIV in vollen vredestijd Duitse steden in het Westen, vooral Strassburg, eenvoudig via facti van het Rijk los te scheuren.

Napoleon, de grote vernietiger, trok uit dezen onwaardige toestand de consequenties. In de Rijnbond schiep hij een gordel van Franse vazalstaten op Duitse bodem; hij stelde een - zij het ook kortstondig - koninkrijk voor zijn broeder samen, onderwierp eerst Oostenrijk, dat door Pruisen in dat uur van het grootste buitenlandse gevaar in 't geheel niet gesteund werd - en later Pruisen zelf, dat hij de smadelijke vrede van Tilsit, dezen waardige voorganger van het dictaat van Versailles, oplegde. Onder deze slagen stortte het jammerlijk overblijfsel van het Duitse Rijk, dat nog overeind stond, ineen: op 6 Augustus 1806, vijf maanden nadat de Bataafse Republiek opgehouden had te bestaan, verklaarde Keizer Frans I de Duitse keizerskroon neer te leggen en de keizerstitel voortaan nog slechts in zijn hoedanigheid van landsheer der Oostenrijkse erflanden te willen voeren.

Dit is de tweede zwarte bladzijde in de Duitse geschiedenis na de ineenstorting van 1648 - wat tevoren praktisch was vernietigd, werd nu ook formeel en wettelijk ter zijde geschoven: het Duitse volk had geen Rijk meer. Weliswaar verhief zich juist in dat uur van de bitterste smaad de Duitse genius tot een schitterende hoogte - evenals na de wereldoorlog. En zo werd het instorten van het eerste Duitse Rijk het grote keerpunt in de geschiedenis van de Duitse geest: in het aangezicht van de nationale ramp treden de geestelijke krachten naar voren, welke in de loop der 19de eeuw het Twede Duitse Rijk hebben helpen scheppen en als voorlopers moeten worden beschouwd van die ideeën, welke heden ten dage als nationaal-socialisme vasten vorm hebben aangenomen. Hierover in onze volgende lezing.

II.

We hebben ons in de vorige lezing allereerst met het nieuwe, door de Duitse staatswetenschap vertegenwoordigde staatsrechtelijke begrip “Verfassung” vertrouwd gemaakt en Gij zult U herinneren, dat dit een veel grotere dimensie heeft dan dat, van waar men in de laatste tijd onder de invloed der positivistische rechtswetenschap in het algemene staatsrecht placht uit te gaan. Ik ben in aansluiting daarop begonnen U de bijzondere omstandigheden te schilderen, waaronder het bestuur van het Duitse volk zich heeft ontwikkeld en heb in korte trekken het verloop van de staatsrechtelijke geschiedenis van het Eerste Duitse Rijk geschetst, dat, voortkomende uit de in de 6de eeuw gegrondveste Frankische staat, begon met de kroning van Karel de Groten tot keizer in het jaar 800 en formeel met het neerleggen van de keizerskroon door Frans I van Oostenrijk in 1806 eindigde. Wij hebben gezien, waarop de tragische problematiek van dit Rijk berustte, t.w. op de betrekkingen met het gebied aan de Middellandse Zee en op de daarmede samenhangende verwikkeling in strijdvragen van wereldpolitiek op een tijdstip, dat de grenzen van het naar alle zijden open Duitse levensgebied niet definitief vastgesteld waren - aan de anderen kant op de chronische onmogelijkheid om het Rijk een bestendig centraal gezag te geven en om dit te behouden. Het logisch gevolg was het uiteenvallen der staatkundige organisatie en een door ingrijpen van buitenaf tot stand gebrachte anarchie, welke door vreemde machten, vooral door Frankrijk, werd gegarandeerd, gelijk deze bij de Westfaalse vrede van 1648 werd ontketend. Het afstand doen van de keizerskroon door Frans I en het daaruit voortvloeiende formele einde van het Rijk was slechts het logische gevolg van een staatkundige toestand, gelijk deze reeds 160 jaar lang had bestaan en vóór alles door de oorlogen van Pruisen tegen Oostenrijk - dus van een Duitse staat tegen de keizerlijke macht - in zijn tragiek voor iedereen binnen en buiten Duitsland zichtbaar was geworden. Zo lokte de politieke en organisatorische onmacht van het volk het moreel geenszins gerechtvaardigde ingrijpen van Napoleon juist uit.

Ik heb aan het slot der lezing gezegd, dat de buitengewoon smartelijke politieke ineenstorting, welke het Duitse volk in de Napoleontische tijd beleefde, tegelijk het grote keerpunt op geestelijk gebied is geworden. Dit kan alleen door een korten terugblik op de afgelopen ontwikkeling van het staatkundig en politiek denken in Duitsland volkomen duidelijk worden. Daarom is het nodig het overzicht over de ontwikkeling van de organisatie van het Rijk aan te vullen door enige opmerkingen op het gebied van de geschiedenis van de staatkundige filosofie.

Het verschijnsel, dat het gehele geestelijke en politieke leven van dien tijd beheerste en meer in het bijzonder iedere denkende Duitser tot nadenken en tot disputeren dwong, was de Franse revolutie - in haar naam had men het Rijk bij de vrede van Campoformio van 1797 de linker Rijnoever ontnomen. De Franse revolutie is het onmiddellijke politieke gevolg van die geestelijke beweging, welke wij “verlichting” noemen. Deze beweging gaat in haar aanvang terug tot de Renaissance, welke is gekenmerkt door de eenzijdige accentuering der zelfstandige persoonlijkheid van de mens en van het volkomen, aan generlei grenzen van traditie of desnoods zelfs van moraal gebonden zelfbeschikkingsrecht dezer persoonlijkheid. Op deze basis had zich sinds de 17de eeuw, vooral in Engeland en Frankrijk, een door Francis Bacon en René Descartes geleide rationalistische filosofie ontwikkeld. De menselijke geest deed de poging, vast te stellen, wat hij van de dingen der buitenwereld door waarneming, vergelijking en gevolgtrekking - dus door zuiver verstandelijke redenering, waarbij geloof en overlevering buiten beschouwing bleven - weten of ervaren kon. Tezamen met deze pogingen kwamen de bekende ontdekkingen op het gebied der natuurwetenschappen en der techniek, welke het oude wereldbeeld omver wierpen en de rechtvaardigheid van de aanspraken der

rede met feitenkennis staafden. Op grond van dit alles werden dan in het midden der 18de eeuw pogingen gedaan om ook het zielenleven van de mens, het schijnbaar zonder enige regelmaat verlopende geheel van voorstellingen, gevoelens en wilshandelingen aan een dergelijke, natuurwetenschappelijke wetmatigheid te onderwerpen. Men ging nog verder en ontwierp op dezen grondslag een heel systeem van waarden: men meende werkelijk door verstandelijk overleg te kunnen vaststellen, hoe toch wel recht en staat, ja zelfs zede en moraal gevormd moesten zijn, wilden deze als "verstandelijk" of - zoals Diderot het ten slotte noemt – "natuurlijk" worden beschouwd. Daarbij gold als vanzelfsprekend, dat de aldus geconstrueerde grondregelen op gelijke wijze voor alle mensen, ongeacht ras of nationaliteit, zouden moeten gelden. De overtuiging van de absolute gelijkheid der menselijke natuur en van de op haar toe te passen "wetten" stond bij alle vertegenwoordigers der "verlichting" volkomen vast. Daarmede echter was ieder onderscheid tussen de volkeren in bloed en bodem, in geschiedenis en traditie, maar ook in confessie, zeden en moraal geloochend - tegelijkertijd echter ontplooide dit zuiver mechanische, in wezen volkomen geestloze levensideaal een angstwekkende en hoogst verderfelijke revolutionaire kracht. Immers het was voor de vertegenwoordigers dier theorie duidelijk, dat het verstandelijke inzicht, het opstellen van abstracte en rationele leerstellingen alleen niet voldoende was. Het ging er om de op deze wijze noodzakelijk geworden wijzigingen van de sociale en maatschappelijke, politieke en nationale structuur ook in praktijk te brengen - en wanneer het niet anders kon, met geweld. Dit was de bijna vanzelfsprekende doelstelling, welke uit deze theorie voortvloeide.

Dit doel werd door de bestorming van de Bastille en het daarop volgende bloedbad in het zelfmoord plegende Frankrijk weliswaar niet bereikt - wel echter schiep men zich in de beroemde "Verklaring van de rechten van de mens" van 27 Augustus 1789 het fijne en scherpe propaganda-instrument, dat in het verdere verloop met grote consequentie en meedogenloosheid overal werd gehanteerd, waar de belangen van Frankrijk zulks eiste. Het gelukte inderdaad in de tien jaren van 1795 - 1805 niet slechts Italië, Zwitserland en Nederland, maar ook West - en Zuid-Duitsland het nieuwe, rationalistisch verzonnen, Franse staatsrechtelijke systeem op te dringen. Billijkheidshalve dient vermeld, dat dit niet slechts machtspolitieke gronden had: de rationalistisch-utilitaristische dwaalleer, dat een theoretisch uitgedacht stelsel vanzelfsprekend voorkeur verdienen moest boven de tradities, de historie en het politieke gevoelen van een volk, werkte zeer sterk mede.

Dat het Duitse en ook het Nederlandse Volk dit immorele ingrijpen in hun eigen historie in de jaren 1809 - 1815 met de wapens afsloegen en zich aaneensloten tot een gemeenschappelijke strijd tegen de valse profeten van het Westen - zij het slechts om nog eens een langzamer, maar veel gevaarlijker proces van overheersing hunner staatkundige gedachte en ideeën tegemoet te gaan, waarover nader - is bekend, al wordt de ware betekenis van dit Duits-Nederlandse samengaan hier te lande nog niet ten volle ingezien. Tot goed begrip dienen, dat de geestelijke basis van deze politieke overweldigingpoging, de filosofie der "verlichting", reeds jaren te voren van Duitse zijde aan een uitvoerige kritiek was onderworpen - en wel door Immanuel Kant in zijn werken: "Kritiek van de Rede", welke in de jaren 1781 tot 1793 zijn verscheen.

Kant bouwde verder op de scepsis van de Engelsman David Hume, die reeds in het midden der 18e eeuw - dus de eerste belangrijke reactie tegen de theorieën der almacht van het menselijk verstand - had geleerd, dat iedere exacte kennis der wereld voor het menselijk verstand verborgen bleef en hij nooit meer dan een waarschijnlijkheidsoordeel kon geven. Hiervan uitgaande, betoogde Kant, dat het menselijke verstand slechts voor het gebied van

hetgeen natuurwetenschappelijk tastbaar was en experimenteel onderzocht kon worden, gezag kon opeisen, en voorts, dat het voor het verstand onmogelijk was voor de metafysische problemen van de zedelijkheid, van de geschiedkunde en van de maatschappijleer een juiste oplossing te geven. Daarmede deed zich echter een en dit is ene in Duitsland zeer geliefde oplossing van het gehele probleem – volkomen nieuwe wijze van waarnemen voor, doordat nu de weg vrij was om in de plaats van het eenzijdige rationalisme, de ethiek, in de plaats van louter het verstand het moeten, de zedelijkheid te stellen. De mens is geen machine, die slechts gehoorzaamt aan een of andere “natuurkundige wetmatigheid”, niet een enkel vitaal organisme, maar, zoals Kant het uitdrukt, de drager van een “Begehrens- und Willensvermögen”. Dit begeren, dit willen is goed, wanneer het overeenstemt met de door de mens zelf opgestelde wetten, welke men gewoonlijk als “geweten” aanduidt. De wetmatigheid van het menselijk handelen komt bijgevolg niet van buiten af lot de mens maar in zijn binnenste vormt de mens zich deze zelf. Maar tegelijkertijd werkt zij ook als superindividueel, absoluut, algemeen geldend beginsel: omdat ieder van ons volkomen onwillekeurig de maatstaf van de eigen zedelijke plichtsvervulling op zijn medemensen aanlegt. Deze maatstaf is echter het resultaat van veelvoudige, maatschappelijke betrekkingen en historische tradities - en zo werd niet slechts de vrijheidsgedachte der Renaissance op een nieuwen vruchtbaren en redelijke grondslag geplaatst, maar ook de rationalistische grondidee der Franse revolutie als onjuist gekwalificeerd en afgewezen.

Hieruit de politieke gevolgtrekkingen te maken, was intussen voor een anderen Duitse filosoof weggelegd, die daardoor tevens de schepper van de moderne volkse gedachte in het algemeen werd: Johann Gottlieb Fichte. Het waren drie vragen, welke hij aan zijn toehoorders in de Universiteit van Berlijn in winter van 1807 op 1808 in zijn met recht beroemd geworden “Reden tot de Duitse Natie” voorlegde: Ten eerste, of het waar was, dat er een Duitse Natie bestond en dat haar bestaan als zelfstandig wezen op dat tijdstip in gevaar verkeerde? Fichtes antwoord luidde - en daarmede is hij tegelijk de grondlegger van de Groot-Duitse gedachte -: dit Duitse Volk bestaat, ook nu nog, waar het Duitse Rijk door het ingrijpen van Frankrijk is vernietigd. Dit Duitse Volk is als een door gemeenschappelijk bloed, taal en geschiedenis gevormde eenheid aanwezig in weerwil van de staatsgrenzen die door dit volk heenlopen. Deze volkse eenheid is het hoogste aardse goed, zij is, omdat zij haar eigen lichamelijke en psychisch-^ intellectuele aard steeds weer opnieuw verwekt, “irdische Ewigkeit”, zij is het “Aufblühen des Göttlichen in der Welt.” Dit alles verkeert thans in een uiterst gevaarlijke positie - niet zo zeer door druk van buitenaf en door de smaad van de vreemde overheersing, als wel door het gebrek aan zelfbewustzijn en aan wil tot verzet bij diegenen, die er naar streven zich met de Fransen tegenstander te verzoenen, in plaats van hem te bestrijden, wanneer en waar zulks mogelijk is.

Fichte's tweede vraag luidde: Is het de moeite waard dit tot het uiterste in zijn bestaan bedreigde Duitse volk in stand te houden? Fichte's antwoord daarop luidde - en daarmede is hij tevens de grondlegger van de moderne Duitse staatkundige mythe -: het is niet slechts de moeite waard, het is een heilige plicht dit volk tegen een ieder te verdedigen en te beschermen. Dit “Deutschchtum” van trouw, eer en vroomheid, van bescheidenheid en zin voor orde, van begrip voor zedelijk gebonden vrijheid en van talloze culturele prestaties - waarbij Fichte in het bijzonder wijst op de cultuur van de Duitse middeleeuwse stad - dit Duitsland is een Europese noodzakelijkheid. In dit verband rekende Fichte ook op ook voor vandaag nog buitengewoon actuele wijze af met bepaalde, toentertijd gelijk heden ten dage, verbreide politiekpropagandistische slagwoorden, welke waren en zijn bestemd om het weerstandsvermogen van de Duitse mens ten behoeve van schijnbare idealen te verlammen: de idee van het z.g. “Europese evenwicht”, ten aanzien waarvan Fichte opmerkte, dat deze

leuze slechts diende om het anderen Europese mogendheden mogelijk te maken hun geschillen op Duitse bodem en met Duits bloed uit te vechten, gelijk de 30-jarige oorlog heeft aangetoond. Tegenover de leuze "wereldhandel" stelde Fichte een gezonde zelfbeperking van de Duitse volkshuishouding op eigen basis. In de theorie van de "vrijheid der zee" zag hij met recht slechts de mogelijkheid voor Engeland om alle andere machten van deze vrijheid naar eigen goeddunken uit te sluiten. Hartstochtelijk echter keerde Fichte zich tegen de onder Fransen invloed in Duitsland verbreide internationalistische leuzen, welke met de ideeën van een eigen nationaal leven onverenigbaar zijn. De door Napoleon beoogde universele monarchie - de vernieuwing van het Rijk van Karel de Grote - kon volgens Fichte, slechts door geweld verwezenlijkt worden en zou Europa in een ondenkbare chaos storten. Het door Frankrijk gepropageerde universele staatsbestuur is een dood mechanisme van "gesellsaftlicher Maschinenkunst", waarvoor het levende organisme van de Duitse overlevering nooit in aanmerking zou kunnen komen.

De derde vraag, tenslotte, van Fichte luidde: Bestaat er een afdoend middel om het gevaar, dat het Duitse volk bedreigt, te keren?, welke vraag door hem werd beantwoord met een vurig appèl aan het nationale gevoel en het nationale bewustzijn der Duitsers. De Duitse volksgemeenschap, zo leerde hij, werd samengehouden door het diepe en onwankelbare geloof in het goddelijke, in het feit dat deze gemeenschap door God gewild is en door de innige hoop, dat door het leven in deze gemeenschap de mens de "irdische Ewigkeit" welke het hoogste geluk in het ondermaanse betekent, werkelijk deelachtig kon worden. Daarmede echter moest de vaste, onwankelbare wil gepaard gaan om dit volk onder alle omstandigheden boven alles ter wereld als hoogste goed te zien - in een woord: de Duitsers moeten hun eigen volk juist daarom liefhebben, omdat de natie als geheel zo diep in het ongeluk is gestort. Zij moeten de strijd tegen een vreemde heerschappij opnemen met het vaste geloof aan de "Verheissung" - d.w.z. mét de vasten wil hun kinderen en kindskinderen Duitsers te weten en als zodanig op te voeden. De staat echter dient zijn ware taak in te zien: hij is niet doel op zich zelf, maar een middel om tot het doel te komen, hij is maatschappelijke orde, een waarborg voor vrede en recht onder de volksgenoten, hij moet dienstig gemaakt worden aan de gelijkmatig voortschrijdende vorming van het eeuwig menselijke in dit volk, hij is een organisatorisch apparaat ten behoeve van de praktische doorvoering der nationale idealen. Het geheel van Duitse staten moet van een waarlijk patriottisme, dat gericht is op het al- Duitse ideaal, vervuld en doordrongen worden - dan heeft men ook de zekerheid, dat de rechtsmiddelen van de staat eens daar zullen worden gebruikt, waar zulks voor het hogere belang van het gehele Duitse volk op zijn plaats is. Dichte's buitengewone betekenis - niet alleen voor ons Duitsers, maar, zoals verder is gebleken, voor alle Midden-Europese volken - is gelegen in de machtige, met vlammend pathos en onwankelbare zedelijke kracht uitgesproken belijdenis van de aardse heiligheid, van de eigenwaarde, van de onaantastbaarheid van het volk, dat voor hem een concrete, op bodem, bloed en geschiedenis berustenden ondergrond heeft. Voor dit volk verlangt Fichte uniforme staatsorganisatie en vrijheid naar buiten. Hij proclameert het recht van noodweer van iedere levenskrachtige natie, om zich tegen pressie en dwang van buiten met alle middelen te weer te stellen.

Het behoeft geen betoog, dat dit onbeperkt nationalisme in zijne consequentie niet alleen naar Spinozistische trant recht en macht vereenzelvigt, doch ook zuiver zakelijk handelen op politiek gebied belemmert. Dit nationalisme wordt door niets tegengehouden: noch door het nuchtere inzicht in de economisch-geografische of cultuurgeografische verhoudingen, noch door de zedelijke gebondenheid, die voortvloeit uit het beleven van gemeenschap van stam en bloed tussen de volkeren. Formeel-juridische uitdrukking van dit eenzijdige nationalisme is het denkbeeld van de onbegrensde staatssoevereiniteit. Deze idee is thans binnen de kring van

de Midden-Europese levensruimte als een overwonnen standpunt te beschouwen - zij is aan de enen kant door een verstandige autonomie vervangen, welke rekening houdt met de welbegrepen culturele en economische behoeften van de betreffende volksgemeenschap - gelijk wij vandaag niet slechts in Bohemen en Moravië, maar ook met betrekking tot de Duitse volksgroepen in Slowakije en in Kroatië zien. Aan de anderen kant zien wij, hoe de Germaanse volkeren, ten gevolge van het ontwaakte bewustzijn van hun staats- en bloedgemeenschap, zich tot de gemeenschappelijke vorming van de Midden-Europese levensruimte tesamenvoegen. En ook dit werk kan als prestatie van een gemeenschap slechts slagen, wanneer ieder van de deelgenoten doordrongen is van de geestelijke noodzaak, het kleine eigenbelang zo nodig ten gunste van het grote gemeenschappelijke doel achter te stellen. Hoe dan ook - bij Fichte en nergens anders is de bron van de immer toenemende stroom van gedachte en ideeën gelegen, welke thans onder Duitse leiding geheel Midden-Europa voor zich heeft veroverd. Voor ons kan heden noch het romantisch-humanistische internationalisme van Herder, noch de koude, in speculaties steken blijvende staatkundige zedenleer van Hegel een maatstaf zijn. Herder zag in de “allmahliche Auslöschung der Nationalcharaktere” door een “europaische Allgemein-geist” het doel der geschiedkundige ontwikkeling. Volkomen consequent spreekt hij van een “Überwindung der Staaten” in de toekomst ten gunste van een “europaische Nationsverein”, wij zouden thans zeggen “Volkenbond”. Hiermede vertegenwoordigt hij juist dat staatkundig universalisme, waartegen Fichte zich in naam der volkse gedachte met recht zo scherp heeft gekeerd. Hegel daarentegen ziet het beslissende kernprobleem onzer politieke waardeleer - de vraag naar de verhouding tussen volk en staat - geheel anders dan Fichte, met wie onze nationaal-socialistische leer op dit punt geheel overeenstemt: hij heeft nooit een klaar en duidelijk onderscheid gemaakt tussen het volk als een organisch, door gebied en geschiedenis omlijnd geheel, dat zijn zedelijke taak en politieke doelstelling in deze wereld kent en ernaar handelt, enerzijds, en de staat als van de rechtsorde doortrokken en juist tot deze doelstelling dienstige machtsorganisatie, die als zodanig geen waarde heeft, maar slechts als “Mittel zum Zweck” in aanmerking komt, anderzijds.

Fichte heeft de afloop van het Congres van Wenen, waar de Duitse verhoudingen opnieuw werden geregeld, niet meer beleefd, waardoor hem een grote teleurstelling is bespaard gebleven. Het is niet gelukt het Duitse Volk tot een nieuwe staatkundige eenheid samen te smeden ofschoon in brede kringen der bevolking gedurende de ganse oorlog tegen Napoleon steeds weer daaraan was gedacht en de beste Duitse geesten, vooral de lyrische dichters uit de vrijheidsoorlog steeds weer daarover hadden geschreven. Met dit feit treedt een nieuw belangrijk element in de ontwikkeling van het Duitse bestuur: het stelling nemen en het vormen van de wil op politiek gebied bij steeds groter wordende kringen der bevolking.

Dit verschijnsel had iets natuurlijks en kan niet zonder meer verklaard worden door te wijzen op de propagandaleuzen der Franse revolutionairen. De oorzaak hiervan lag in werkelijkheid veleer in het feit, dat het geen der Duitse staten - Pruisen, noch Oostenrijk of een der kleinere staten - gelukt was temidden der grote, met de wapens beslechte geschillen uit het tijdperk der revolutie met de goed gedisciplineerde, maar gering in aantal zijnde beroepssoldaten, welke de absolutistische staat van de 18e eeuw had gevormd, te blijven standhouden. Het besluit van het convent van Parijs van 23 Augustus 1793 betreffende de algemene dienstplicht - letterlijk weergegeven in de klassieke bewoordingen: “Tout Frangais est soldat et doit a la défense de la Republique” (Iedere Fransman is soldaat en als zodanig gehouden het vaderland te verdedigen) - is een daad der Franse revolutie van werkelijk wereldhistorische betekenis. Daarmede wordt de volkomen politisering van het in de staat verenigde volk het zinvolst tot uitdrukking gebracht: de “levée en masse” vindt het volk in zijn geheel bereid om met wapens

m de hand voor de politieke doeleinden en eisen van de gemeenschap en de staat pal te staan. Hieruit volgt evenwel volkomen vanzelfsprekend de eis om in stijgende mate mede te werken aan die politieke beslissingen, welke ten aanzien van vrede en oorlog en derhalve eventueel ten aanzien van het eigen leven worden getroffen.

Daarmede echter rijst naast de beide voor en na ongewijzigd gebleven problemen der Duitse volks- en staatsgeschiedenis - de uitwendige beveiliging van de Duitse levensruimte en haar uniforme inwendige organisatie - een derde vraag, n.l. op welke wijze het volk zelf als actief handelende factor in het staatkundig en bestuursleven dient ingeschakeld te worden; hoe de verhouding tussen politieke leiding en politieke aanhang wettelijk en organisatorisch opgebouwd moet worden.

Geen van deze vragen vond in de Duitse bestuursontwikkeling sedert 1815 een bevredigend antwoord.

In plaats van een onverdeeld Duits Rijk riep het Congres van Wenen de z.g. Duitse Bond in het leven, welke 35 soevereine landvorsten en 4 vrije steden omvatte. Ook de koning der Verenigde Nederlanden was in zijn hoedanigheid van Groothertog van Luxemburg Duits Bondsvorst. Deze bond was volstrekt geen staatsrechtelijke schepping: hij duidde zich zelf aan als “volkenrechtelijke vereniging”. Hij schiep dus voor Duitsland ongeveer het zelfde systeem als de Unie van Utrecht in 1579 voor de Nederlanden had geschapen. Wel zou hij niet ontbonden kunnen worden en uittreden zou onmogelijk zijn, evenals oorlogen tussen de leden onderling. Maar wie mocht bij gebrek aan een centraal gezag hopen, dat de situatie van de periode 1740-1763, dus de open strijd om de macht tussen de twee grootste leden van de Bond, Oostenrijk en Pruisen, niet zou terugkeren. En inderdaad is dit in het jaar 1866 geschied. De Duitse Bond is daaraan ten gronde gegaan.

Het zou echter niet juist zijn om daaruit een parallel te trekken met de ineenstorting van het eerste Duitse Rijk in 1806. Het Eerste Rijk is ten slotte bezweken door ingrijpen van buiten: de Duitse Bond daarentegen is ineengestort door eigen innerlijke onmogelijkheid. Hierdoor was echter eerst ten volle duidelijk geworden, waarin de taak der Duitse staatkunde bestond, wanneer het Duitse volk tot dié eenheid wilde komen, welke het nu reeds gedurende meer dan duizend jaren zonder resultaat nastreefde: de tegenstelling tussen Noord en Zuid, tussen Pruisen en Oostenrijk, tussen Hohenzollern en Habsburg moest verdwijnen.

Tot dit doel stonden twee wegen open: het organiseren van een al-Duitse volksbeweging met als taak de bestaande dynastieke hinderpalen op revolutionaire wijze uit de weg te ruimen - d.w.z. Pruisen en de Duitse middelmatige en kleine staten in een op te richten groter Duitsland samen te smelten, het Oostenrijkse keizerrijk stuk te slaan en de Duitse delen ervan aan dit nationale Duitse rijk toe te voegen. Tweemaal bood zich de mogelijkheid hiervoor: in 1848 en in de jaren 1918 en 1919. In 1848 was echter een zeer gering deel der toenmalige politici zich van de draagwijdte van het probleem bewust. Van degenen, wier woorden gewicht in de schaal legden en die invloed bezaten, waagde niet één het over zodanige plannen consequent te denken. En in 1918, toen de belangrijkste hinderpaal, de dynastieën, verdwenen waren, vond wederom niemand de moed en de kracht om de wereld voor een voldongen feit te zetten, uit vrees de Amerikaanse, Engelse en Franse dictators van Versailles te prikkelen en met de laffe koop om door dit afzien van een natuurlijk Duits levensrecht de harde voorwaarden van het Versailler systeem op enige - in groter verband gezien tamelijk onbelangrijke kleine punten misschien iets dragelijker te maken.

De andere weg naar de Duitse eenheid was gelegen in een definitieve beslechting van de strijd om de hoogste macht tussen de beide machtigste Duitse dynastieën, de Hohenzollerns en de Habsburgers. Hier zegevierden de Hohenzollerns, omdat bij hen - en hier blijkt weder het metafysische der geschiedkundige ontwikkeling - de wil aanwezig was om over hun mededinger te zegevieren, welke de Habsburgers ontbrak. Pruisen is tweemaal begonnen om Duitsland onder zijn leiding te verenigen: de eerste maal in aansluiting op de mislukte volksrevolutie van 1848, doch deze actie leidde niet tot het beoogde doel, ofschoon zelfs een rechtsinstrument, de z.g. “Erfurter Unionsfassung” van 20 Maart 1850 kon worden verkregen. Een opmerkelijk en voor de verdere ontwikkeling buitengewoon belangrijk, gedeeltelijk resultaat verkreeg Pruisen daarentegen in de jaren 1866-1871 onder de geniale leiding van Bismarck. Het gelukte alle Duitsers, met uitzondering van die, waarover Habsburg de scepter zwaaide, in een staatkundig geheel, dat eindelijk weer gerechtigd was om zich met de trotse naam “Reich” te tooien, samen te vatten. Dit is Bismarck's grootste werk - in dit verband doet het er weinig toe, dat hij, onder miskenning van de historische perspectieven, zijn schepping, welke natuurlijk slechts een overgangsstadium in de Duitse geschiedenis kon zijn, als duurzaam beschouwde en ook door zijn tijdgenoten, met name ook door de jeugd van de Oostmark, zo beschouwd zien.

Bij het begin der 20e eeuw is de oplossing van het probleem der Duitse eenheid reeds in zover dichter bij gekomen, dat het Duitse volk niet meer in 300 zelfs niet meer in 35 “soevereine” gebiedsdelen is verdeeld - integendeel, het vormt een afgepaald nationaal rijk met ten slotte 68 miljoen inwoners. Twaalf miljoen Duitsers, dus nog altijd 1/5 deel van het volk, leven voor en na in Habsburgs staatsverband.

Veel minder gunstig is het intussen gesteld met het tweede grote probleem van het Duitse bestuursleven: de wederkerige verhouding tussen leiding en aanhang (massa) in de staat. Hier poogde reeds artikel 13 van de Duitse Bondsakte van 8 Juni 1815 een algemeen geldend antwoord te geven, dit bepaalde n.l., dat alle 35 staten van de Duitse Bond “landstëndische Verfassungen” zouden krijgen. Letterlijk opgevat, betekende dit een aansluiten bij het middeleeuwse, uit de oude volksvergaderingen voortgekomen standenstelsel, zoals dit zich in Mecklenburg, Saksen en Wurtemberg gedurende het gehele absolutistische tijdvak had weten staande te houden. Het wezen van dit bestuur was gelegen in een gebondenheid van de landsheren aan de wil van de standenvergadering, waar de hoge en de lage adel, de steden en in Mecklenburg en Wurtemberg ook de vrije boeren corporatief waren vertegenwoordigd. Deze vergadering had het recht nieuwe belastingen, alsmede alle wijzigingen van bestaande rechtsvoorschriften of, zoals de rechtstaal dier tijden zulks uitdrukte, “constitiones vel nova iura” in te willige.

Met het formeel weder opleven dezer staatsinrichting was óf een weg gebaand voor het zich bezinnen op oud- Duitse aard en Germaanse politieke traditie of een hoogst gevaarlijke wettelijke toegangspoort voor West-Europese ideeën geschapen. Dit zou echter na de nederlaag van Napoleon en van de Franse wapenen een, zo te zeggen postume overwinning van de Franse revolutie en van de door deze vertegenwoordigde geestelijke goederen hebben betekend en na korten of langen tijd in meer of mindere mate tot een nauwkeurige nabootsing van Franse staatsrechtelijke vormen moeten leiden. Bijgevolg moest de vraag worden gesteld: zou Duitsland in staat zijn gezonde en zelfstandige, in de Duitse traditie gewortelde staatsrechtelijke vormen tot stand te brengen en deze lot een voorbeeld te maken voor geheel Midden-Europa, gelijk zijn taak was? of zou het de kansloze en reeds van te voren tot mislukken gedoemde poging wagen om zich politiek naar het Westen te oriënteren?

Het was duidelijk, dat het beslissende woord ook in deze aangelegenheid van Oostenrijk en Pruisen moest komen. En hierin is de schuld van Metternich gelegen: hij wist niet slechts de door de zich steeds stormachtiger aankondigeden democratische eis van de tijd noodzakelijk geworden staatsrechtelijke veranderingen in Oostenrijk te verhinderen, maar ook door een meesterlijk memorandum, dat hij in December 1818 aan de bevreesde en innerlijk onzekere Pruisische koning Frederik Willem III overhandigde, te bewerken, dat een overeenkomstige wijziging ook m Pruisen achterwege bleef. Zo ging de officiële staatsrechtelijke politiek der beide leidende Duitse landen onder de invloed van de Oostenrijkse staatskanselier aan de beide grote eisen des tijds - het verlangen naar staatkundige eenheid van het Duitse volk en naar een nieuwe regeling der verhoudingen tussen kroon en volk - achteloos voorbij. Dit edele en in zich zelf gerechtvaardigde streven werd daardoor regelrecht aan de ideeën van Frankrijk uitgeleverd. In gelijke mate, als waarin zich het officiële staatsbeleid van Wenen en Berlijn eenzijdig op de macht en de integriteit der beide grote rekwisieten van het absolutisme - leger en beroepsambtenarenkorps - terugtrok, was het zelf schuld aan de toenemende radicalisering der volksmassa, welke werd geleid door de zich langzaam vormende burgerlijke intelligentie. Steeds meer kwam men langs dezen weg tot historie en traditie uitschakelend theoretiseren en tot onverdraagzame, betweterige spiegelgevechten op staatkundig terrein. De dynastieën waren echter niet in staat orde te scheppen in dezen rommelige toestand, omdat zij geen moed en geen ver genoeg vooruitziende blik hadden om op eigen initiatief met ingrijpende, opbouwende en scheppende voorstellen voor de dag te komen.

Zo ontstond naast de reeds bestaande verdeeldheid in het Duitse volk - de tegenstelling tussen Noord en Zuid, rijkseenheid en landsheerlijkheid - een nieuwe, hoogst noodlottige tegenstelling: die tussen overheid en volk, en gelijk door een wijdgeopende deur stroomden door die tegenstelling de verkeerde en rampzalige ideeën en theorieën van de Franse revolutie en van het liberalisme in het lichaam van het Duitse volk.
Over deze tegenstelling en haar gevolgen op het terrein der praktische politiek in de volgende lezing.

III.

Volkomen in overeenstemming met het brede hier ingenomen standpunt ten aanzien van wat hier "Verf assung" wordt genoemd, hebben wij in de vorige lezing getracht een cultuurhistorische aanvulling op de te voren geschetste staatsrechtelijke ontwikkeling van het Eerste Duitse Rijk te geven. We hebben daarbij, uitgaande van de filosofie der Renaissance, de staatsleer van de verlichting aan een nauwkeuriger onderzoek onderworpen en zijn tot het inzicht gekomen, dat haar rationalisme, utilitarisme en individualisme de geestelijke vaders waren der grote Franse revolutie, waarvan ten slotte de ineenstorting van het Eerste Duitse Rijk een uitvloeisel was. Voorts hebben wij ons oog laten gaan over de grote Duitse, tegen deze wijsbegeerte gerichte contrabeweging, welke bij Kant haar oorsprong vindt. Zijn leer heeft voor alles de morele en zedelijke gevoelens van de mens naast diens rationeel inzichtsvermogen weder recht doen wedervaren. We hebben dan verder gezien, hoe de door Kant geleide reactie tegen de filosofie der verlichting door Fichte naar het politieke slagveld werd overgebracht op het moment, dat deze filosofie het Duitse Volk door het geweld der Napoleontische wapenen zou worden opgedrongen. Hier ligt het keerpunt, waarop de Duitsers met elementair geweld op de noodzakelijkheid werden gewezen om de aaneensluiting, welke hun op praktisch-organisatorisch terrein gedurende duizend jaren was ontzegd, nu tenminste op geestelijk en op gevoelsterrein te voltrekken. Fichte had de Duitsers weder herinnerd aan de grootheid, de waarde en de noodzaak van de volkse gedachte. Hij is daardoor de grondvester van de Groot- Duitse gedachte en van de moderne Duitse staatkundige mythe geworden en heeft op deze wijze tot op vandaag nog invloed, Fichte had tot alle Duitsers, ongeacht hun staatsburgerschap of hun stand gesproken - en daarmede zijn tevens ook de beide grote problemen aangegeven, die gedurende de verderen tijd in Duitsland een punt van geschil uitmaakten: het steeds weer opduikende probleem der Duitse staatkundige eenheid, welk probleem in 1815 en 1848 niet tot een oplossing kon worden gebracht en tenslotte in het Tweede Rijk sinds 1871 een gedeeltelijke oplossing vindt; en aan de anderen kant het probleem van de inschakeling der langzamerhand politiek mondig wordende massa in het staatkundig leven. Hier faalden echter de beide grootste staten, Oostenrijk en Pruisen, onder invloed van Metternich volkomen: het was daarom geen wonder, dat de brede massa onder leiding van de opkomende burgerlijke intelligentie tegenover de staat in de oppositie werd gedreven en zich in stijgende mate overgaf aan de ideeën, welke men in de oorlogsperiode om en bij het begin der 19e eeuw met grote offers aan goed en bloed van Duitsland verre had gehouden: de ideeën der Franse revolutie, die daarmede een postume zege op het Duitse staatsrechtelijke en geestelijke leven behaalden. Daarmede groeide echter, zoals ik heb aangetoond, naast de beide, reeds geruime tijd bestaande grote tegenstellingen in Duitsland - de tegenstelling tussen de rijksgedachte en de landsheerlijkheid, tussen het protestantse, Pruisische Noorden en het katholieke, Habsburgse Zuiden - een derde: de tegenstelling tussen overheid en volk. Deze tegenstelling beheerst inderdaad de gehele Duitse ontwikkeling der 19e eeuw en is eerst door de nationaal-socialistische revolutie overwonnen.

Het is thans zaak deze tegenstelling nauwkeuriger te bezien. Daarbij is het nodig uit te gaan van de staatsrechtelijk-politieke doctrine der Franse revolutie. Gij zult, mijne Nederlandse toehoorders, daarbij op menig gedachtecomplex stoten, dat U uit Uw eigen politieke theorie en staatkundige praktijk welbekend zal zijn - want de ideeën van 1789 zijn voorwaar niet alleen bij ons, maar veleer ook hier te lande - en dat wel veel langer dan in Duitsland - erkende, officiële staatsdoctrine geweest. Deze ideeën zijn weliswaar overwonnen - maar het zou tot een gevaarlijke ontgoocheling leiden te

willen aannemen, dat zij reeds dood zijn en hun betekenis hebben verloren. Integendeel - zij zijn op menige plaats nog aanzienlijk minder dood, dan men wellicht op het eerste gezicht zou menen.

Wat zegt nu de staatsrechtelijke leer der Franse revolutie, gelijk deze leer door de politieke filosofie in Frankrijk gedurende de 18de eeuw is uitgewerkt en vervolgens gedurende de 19de eeuw zowel ginds, als ook bij ons in vele opzichten is doorgevoerd? Men kan het tot een korte formule herleiden: terwijl Aristoteles eens leerde, dat het geheel er eerder is geweest en daarom van meer gewicht was dan de delen afzonderlijk, keert zij dezen regel om en leert het tegendeel. Niet het geheel - zowel in de uitingen der natuur, als ook in het staatkundig leven - maar de delen afzonderlijk hebben voorrang, niet slechts historisch, maar ook naar hun waarde en zedelijk, boven het geheel. Niet de mens afzonderlijk heeft plichten tegenover volk en staat, gezin en vaderland, maar hij heeft, integendeel, slechts rechten tegenover deze gemeenschappen, die hem moeten dienen. De mens als autonoom, slechts door eigenbelang voorwaarts bewogen individu is maatstaf van alles.

Uit dit axioma volgde nu een reeks van politieke en staatsrechtelijke beginselen, welke het staatsrechtelijk leven der vorige eeuw met meer of mindere kracht zijn blijven doordringen, vooral echter in de tijd na de wereldoorlog nog eens een laatste opbloei hebben beleefd. Het eerste der beginselen is de bewering van gelijkheid aller mensen en, daaruit voortvloeiende, de stelling, dat niemand méér staatkundige rechten bezitten en - althans in theorie - méér politieke macht uitoefenen mocht dan de andere. Vanzelfsprekend is dit niet een echte gelijkheid, welke van het natuurlijke, nu eenmaal bestaande onderscheid in bekwaamheid, in bevoegdheid en in innerlijke waarde van de mens uitgaande, tracht de daardoor reeds in de natuur voorbereide orde binnen de maatschappij naar de grondregel “suum cuique” in praktijk te brengen en te handhaven. De gelijkheid der Franse revolutie is veleer een lege, atomistische vervlakking van alle van nature bestaande verscheidenheid, waardoor natuurlijk een algemene daling van het levens- en arbeidspeil der gemeenschap moest plaats hebben, omdat de vlijtige en de handige, de flinke en zij, die zich hun verantwoordelijkheid bewust zijn, worden gedwongen zich op dezelfde trap als de luien en de parasieten te plaatsen. Bismarck heeft deze vervlakking eens zeer typerend de “chirnarische Tochter des Neides und der Habsucht” genoemd – en inderdaad kunnen deze beide niet bepaald fraaie karaktereigenschappen als de (zij het natuurlijk nooit toegegeven) bronnen van de hele leer beschouwd worden.

Zo gezien is het politieke leven niets dan een chaos, waarin zich de egoïstische enkeling - tegenover wie elk ander met dezelfde egoïstische drijfveren staat - zo onbarmhartig mogelijk moet laten gelden. Dit zou natuurlijk tot een helium omnium contra omnes leiden en het is wel zeer tekenend, dat de gehele staatrechtelijke wijsbegeerte der verlichting inderdaad van deze stelling uitgaat. De orde, welke daarom in dezen baaierd moet worden gebracht, kan echter weer slechts op het egoïsme, de zelfzucht van de enkeling steunen - want voor waarachtig zedelijke ideeën, welke terwille van het goede een beroep op de mens doen, is in deze wereld van wederkerige nijd en afgunst geen plaats. Zo komt men tot het tweede beginsel: dat der vrijheid, welke daarin bestaat - zoals het vierde punt van de Franse mens- en burgerrechten het uitdrukt -, dat “het doen gelden van alle rechten bijgevolg slechts die grenzen heeft, welke aan de andere leden dier maatschappij dezelfde rechten garanderen.” Een bepaald, zuiver uiterlijk goed gedrag kan daarom slechts worden afgedwongen door de vrees anders onder dezelfde onrechtvaardigheden te moeten lijden, welke men zich zelf jegens zijn buurman heeft veroorloofd.

De orde, welke op deze grondslagen wordt opgebouwd, is vanzelfsprekend zuiver mechanisch, haar ontbreekt diepte van redelijke betekenis. Het middel om zich te doen gelden is echter de wet. Dit begrip krijgt door de Franse revolutie geheel nieuwe betekenis. Wet is niet meer de wil van de leiding, welke de zorg heeft voor het algemeen welzijn en aan de gemeenschap zedelijk verantwoordelijk is, maar veleer een mechanische, wiskundig nauwkeurige definitie van de verstandelijk-constructief vast te stellen grenzen, binnen welke de egoïstische enkeling bij de verwezenlijking van zijn egoïstische bedoelingen en plannen zich mag bewegen, zonder de bovenbedoelde reactie, d.w.z. de vergelding van zijn slechten wil door dien van de ander, te behoeven te vrezen. Hier ligt de oorsprong van de hoogst noodlottige gelijkstelling der beide begrippen “recht” en “wet” en daarmede van het juridisch positivisme, gelijk dit in Engeland, Italië en in Midden-Europa sedert het midden der 19e eeuw veld begon te winnen om tenslotte zijn hoogtepunt te vinden in de Weense school van Kelsen. De betekenis van dezen gang van zaken reikt intussen ver boven het ideologische en het wetenschappelijk-historische uit - wanneer men namelijk de (staats-)wet op deze wijze tot enige en uitsluitenden vorm van erkenning en uiting van het recht verhief, werd in de praktijk iedere mogelijkheid weggenomen om de wet zelf aan een hogere, boven het zuiver formele geldingsrecht van de vastgelegde staatsnorm uitgaande rechts- en gerechtigheidsidee te toetsen. Anders gezegd: het onaantastbare natuurlijke levensrecht van een volk of een volksgroep zou op deze wijze beroofd worden van ieder “formeel” middel om zich te doen gelden en zich staande te houden tegenover een wetsbevel, dat tegen dit levensrecht inging, of het wellicht juist loochende. Het was deze toestand, welke door de Parijse voorstaddictaten politiek en juridisch voor altijd zou worden vastgelegd. De “rechtsorde” - in welken vorm deze ook mocht voorkomen, zij het als volkenbondspact of hoe dan ook - was hiermede een zuiver formeel apparaat geworden, dat bestemd was eenzijdige rechtsbeslissingen schijnbaar in de vorm van het recht te kleden en ze daardoor een zedelijke basis te geven, welke haar feitelijke politieke inhoud nimmer kon toekomen. Deze consequentie was logisch en historisch noodzakelijk, al viel het te betwijfelen of ze door de opstellers van de “mensen- en burgerrechten” werd beaamd.

Daartegenover volgden deze lieden een anderen gedachtegang - en daarmede zijn we gekomen aan het derde punt der voornaamste hoofdprincipes van de Franse revolutie. Punt 6 van de “mensen- en burgerrechten” zegt uitdrukkelijk, dat een ieder het recht heeft aan de vorming van de algemenen wil, de in de vorm ener wet geklede “volonté générale” deel te nemen. Hieruit vloeit de theorie der parlementaire soevereiniteit voort, en in het verdere verloop der doorvoering van het parlementaire beginsel, voor alles het vereiste van algemeen kiesrecht. De debatten en het stemmen in het parlement vereisen echter in stijgende mate het naar voren treden van gescheiden, min of meer tegenover elkaar staande belangen- en meningsgroepen: meerderheid en oppositie worden gevormd. De groep der staatkundige leiders van het volk wordt gesplitst in een groot aantal partijen en klieken, van welke uiteindelijk er geen hoegenaamd enige reële verantwoordelijkheid draagt en die evenmin als de “maatschappij” zelf - noch door een morele idee, noch door een zedelijk saamhorigheidsgevoel, maar enkel door zuiver mechanische dwang van buiten af, in het beste geval door zuiver verstandelijke overwegingen van doelmatigheid worden bijeengehouden.

Het was echter van grote betekenis, dat men reeds spoedig in deze karikatuur ener echte volks- en maatschappelijke orde een vooruitgang begon te zien. De invloedrijke Franse wijsgeer Auguste Comte verdedigde de onjuiste mening, dat de wereldgeschiedenis en het leven der volken aan

dezelfde ontwikkelingswetten gehoorzaamden als de natuur. Comte en zijn aanhangers meenden, dat het maatschappelijk leven evenals de natuur aan bepaalde wetten onderworpen was, waarbij het alleen een kwestie van inzicht was om in staat te zijn door de praktische toepassing daarvan tot grotere volmaaktheid, veiligheid en gemakkelijkheid van leven te geraken. Men redeneerde daarbij aldus: de mathematica leert, dat drie meer is dan twee - bijgevolg moet ook de politieke mening van drie mensen de voorkeur verdienen boven die, welke door twee mensen werd voorgestaan. De fundamentele denkfout van deze leer is gelegen in de vóóronderstelling, dat kwantitatieve verschillen zonder meer ook kwalitatieve verschillen zijn. De geschiedenis leert intussen dagelijks het omgekeerde. Het is juist onmogelijk alle historische, sociologische en staatkundige problemen, de geheimen der scheppende, staatkundige leiderspersoonlijkheid in biologisch- mathematische formules neer te leggen. De ideale staat is iets anders dan de ideale stoommachine, welke men kan ontwerpen en construeren, hetgeen met de staat niet het geval is. De problemen der politieke heerschappij zijn in hun soort niet gelijk aan die der chemische elementen en laten zich derhalve ook niet op analoge wijze oplossen. De positivistische staatsfilosofie der 19e eeuw achtte echter met volkomen miskenning van deze thans zo duidelijke feiten de menselijke geest niet alleen in staat de natuur langzamerhand volkomen te doorgronden en haar met deze alwetendheid geheel en al te beheersen, maar tevens geloofde zij aan een overeenkomstig ideaal toekomstbeeld op staatkundig en maatschappelijk gebied. Zij loochende dat, wat Kant geleerd heeft.

Dit toekomstbeeld echter meende men te hebben gevonden in de leerstellingen der Franse revolutie, welker drie staatsrechtelijke grondstellingen zijn: “gelijkheid” (d.w.z. nivellering van het natuurlijke, menselijk kwaliteit- en karakterverschil), liberalisme (d.w.z. het postulaat der onvoorwaardelijke vrijheid voor de egoïstische enkeling in volksgemeenschap en staat) en ten slotte het parlementaire beginsel (d.w.z. het in bezit nemen der staatkundige leiding door een in niet verantwoordelijke meningsgroepen en partijklieken verdeelde vergadering, welke zo mogelijk op grond van het algemeen kiesrecht moet zijn samengesteld en welke overeenkomstig het mechanische meerderheidsbeginsel beslist).

Geachte toehoorders, wanneer wij nu van hieruit een blik terugwerpen op hetgeen ik in mijn eerste lezing over het wezen van de Pruisische staat der 18e eeuw, de z.g. “friderizianische Idee” heb gezegd, dan wordt het duidelijk, dat tussen deze beide politieke idealen - het openlijk toegeven aan een onbeperkte zelfzucht en de oproep tot onbeperkte plichtsbetrachting - een onoverbrugbare afgrond gaapt. Terugblikkend moet echter ook gezegd worden - en ik heb zulks in mijn vorige lezing ook openlijk tot uitdrukking gebracht -, dat de vertegenwoordigers der toenmalige mogendheden, in de eerste plaats van Oostenrijk en Pruisen, niet in staat zijn geweest dit conflict in hun geest op te lossen. Zij trokken zich terug op het traditionele gezag van de monarch en van de beide belangrijke rekwisieten van de absolute staat der 18e eeuw - leger en ambtenarencorps - en lieten de westerse ideeën in meer of mindere mate het veld.

Dit echter was in een tijdvak van toenemend politiek ontwaken van de massa noodlottig, want nu rees de vraag: in welken geest, met het oog op welke idealen gericht zal het Duitse Volk in politieke zin ontwaken - in de geest van het egoïsme en het daarmede in belangrijke mate samenhangende internationalisme? of in de geest van eerbied tegenover de staatkundige verplichtingen en van de door Fichte zo meeslepend verkondigde Duitse idee? De vraag luidde: moesten volk, familiezin, vaderlandsliefde, eer, trouw en plichtsbewustzijn de alles beheersende idealen van het politieke

leven in Duitsland worden of eigenbaat, geldzucht en internationalisme?

Wanneer men de politieke en de staatsrechtelijke geschiedenis van het Duitse volk in de 19e eeuw in onderling verband beziet, dan moet men zeggen, dat de ontwikkeling zich tot de wereldoorlog langzaam maar zeker in een ongunstige richting heeft bewogen. De door de oprichting van de Duitse Bond te Wenen aangekondigde staatsrechtelijke beweging voltrok zich geheel onder invloed van Fransgezinde lieden. De kleinere Midden- Duitse staten gingen voor. In 1816 kregen Weimar, in 1818 Baden en Beieren, in 1819 Wurtemberg, in 1821 Hessen geschreven “Verfassungen” - intussen sloten deze regelingen veel meer aan bij de West-Europese voorbeelden, dan bij de op zich zelf staande Duitse traditie: zij waren dus absoluut niet “landstandisch”. In 1831 slaagde men in Saksen er in langs revolutionairen weg de kroon een geschreven grondwet af te dwingen. De belangrijke, verder ondernomen pogingen om voor het keizerrijk Oostenrijk en het wederom op te richten Duitse Rijk in Maart 1849 tot een dergelijke regeling te komen, mislukten weliswaar - doch in beide gevallen moest de kroon in zoverre buigen, dat zij aan de eis van beperking van haar absoluut bevelsgezag toegaf in de vorm van geoctrooieerde grondwetten. Deze grondwetten werden in 1850 voor Pruisen, in 1860, 1861 en 1867 in de vorm van afzonderlijke organieke wetten voor Oostenrijk afgekondigd, terwijl het voor de z.g. Noord- Duitse Bond, welke na de Pruisisch-Oostenrijkse oorlog van 1866 als overgangsstadium naar de oprichting van het Duitse Rijk tot stand kwam, evenals voor het Duitse Rijk zelf in de jaren 1867 en 1871 kwam tot een grondwetgeving door Kroon en parlement gemeenschappelijk. Daarmede was de wet in de zin der Franse revolutie - de dode, mechanische vorm - tot een, zij het ook niet enige, dan toch nog altijd belangrijken grondslag van het Duitse staatsrechtelijk leven geworden.

Reeds spoedig zou het geval zich voordoen, dat deze noodlottige tweespalt voor de gehele wereld aan het licht zou doen treden. Dit geschiedde door het met recht beroemd geworden staatsrechtelijk conflict in Pruisen in de jaren 1862-1866. De voorgeschiedenis hiervan is aldus: in Pruisen was het aantal regimenten en de sterkte daarvan vastgesteld in een wet uit het jaar 1814, welke was aangepast aan het aantal toenmalige inwoners van de Pruisische staat. Dit aantal was intussen sinds 1814 met meer dan de helft gestegen. Op deze wijze kon slechts een gering deel der dienstplichtige mannen militair worden afgericht; bovendien kwam de totale sterkte van het Pruisische leger, zoals deze bij de wet van 1814 was vastgesteld, geenszins meer met de politieke vereisten van het ogenblik overeen. Pruisen stond voor een oorlog met Denemarken, dat het statuut der provincie Sleeswijk-Holstein had geschonden. Het was niet te voorzien, in hoe korten tijd de algemene toestand ook een nieuwen Pruisisch-Oostenrijkse oorlog nodig zou maken. Daarom was een wat betreft getalsterkte en slagvaardigheid sterk leger onontbeerlijk. Deze versterking zocht de door de minister van oorlog, von Roon, uitgewerkte hervorming te bereiken door een vermeerdering der regimenten en door enige andere organisatorische maatregelen, welke door de liberale meerderheid van het Pruisische Huis van Afgevaardigden werden bestreden, aangezien men in de in het regeringsontwerp verlangde versterking van het actieve leger een vergroting van de macht van de kroon vreesde. Het probleem kreeg zo een politiek tintje, hetgeen door beide partijen zeer wel werd ingezien. Het parlement beriep zich steeds weer uitdrukkelijk op West-Europese leerstellingen en voorbeelden; koning Wilhelm, Bismarck en Roon verdedigden daartegenover het recht van de kroon, zonder nochtans boven dit zuiver formele gezichtspunt uit te komen tot een algemene formulering van het door hen voorgestane autoritair-traditionele staatsideaal. Bijgevolg bestreed men aan de ene zijde juiste maatregelen met valse leerstellingen - aan de andere zijde verdedigde men weliswaar

juiste maatregelen, zonder echter ook op het gebied der overtuiging tot een tegenoffensief over te gaan. Het is opmerkelijk, dat dit minder door Bismarck, dan door Roon duidelijk werd gevoeld.

Het conflict werd onoplosbaar, toen kroon en Herenhuis enerzijds en het Huis van Afgevaardigden anderzijds op hun stuk bleven staan. De Pruisische begroting kon op deze wijze niet langs de “grondwettelijke” weg - d.w.z. door overeenstemming tussen de kroon en de beide huizen van het parlement - tot stand komen. Toen verklaarde Bismarck, dat de grondwet dit geval niet had voorzien en derhalve een hiaat vertoonde; daar echter de staatsmachine niet kon of mocht stilstaan, ontstond uit de noodtoestand voor de regering het recht tot op het ogenblik, dat de eensgezindheid weer was bereikt, de kloof te overbruggen en de nodige financiële middelen zonder wettelijke basis te verschaffen, hetgeen dan ook gebeurde. De Pruisische regering voerde de legerhervorming tegen de wil van de landdag door en won de beide oorlogen, tegen Denemarken in 1864 en tegen Oostenrijk in 1866. Het was voor een ieder duidelijk, dat zij de weg baande naar de wederoprichting van het Duitse Rijk. Vervolgens echter - en daarmede onderwierp zij zich ten slotte toch weer aan de theorieën, welke door de liberaal-democratische meerderheid van het huis van afgevaardigden werden voorgestaan - verzocht zij het parlement achteraf om erkenning en goedkeuring en verkreeg deze “Indemnitat” op 9 Augustus 1866. De strijd werd niet uitgestreden, maar door een zuiver formeel compromis afgesloten, hetwelk de voorstanders van het liberaalparlementaire staatsideaal in de vervolge in stijgende mate te hunnen voordele konden uitleggen.

Ik heb dezen gang van zaken een weinig uitvoeriger geschilderd, geachte toehoorders, omdat het voor de aard van een conflict, dat niet alleen voor Duitsland, maar ook voor geheel Midden-Europa van gewicht was, tekenend is. Dit conflict was voortaan - nu eens openlijk, dan weer verborgen - een dagelijks verschijnsel in de staatsrechtelijke praktijk zowel van Pruisen als van het Duitse Rijk, maar vooral ook van Oostenrijk. Iedere wet, iedere begroting, ieder militair voorstel bevestigde en vergrootte de macht van het parlement en gaf het nieuwe argumenten, nieuwe aanspraken tegen de regeringen. Het groteske in dezen toestand was, dat dit in des te sterkere mate het geval was, wanneer de regeringen tengevolge van parlementaire tegemoetkomendheid ene schijnoverwinning wisten te behalen. Aan de anderen kant was weer ieder ingaan van de zijde van zodanige plichtsbewuste parlementsmeerderheden op de ten behoeve van het algemeen noodzakelijke eisen der regeringen ook voor deze meerderheden zelf gevaarlijk: immers zij gaven zich zelf daardoor bloot aan de goedkope demagogie der oppositie, die zich dan tegenover hen op de logica van het liberaalparlementaire beginsel konden beroepen.

Slechts één uitweg was er om uit dezen onmogelijke toestand ie geraken: een duidelijke - en, wanneer het niet anders kon, revolutionaire - beslissing, welke de volkomen overwinning op het gebied der binnenlandse politiek van een der beide partijen zou hebben betekend. Bismarck heeft inderdaad, kort voor zijn dood, over plannen gedacht om deze tegenspraak langs revolutionairen weg op te lossen - wij weten echter niet hoe deze plannen luidden. Gedurende de wereldoorlog was echter de kroon innerlijk reeds zo verzwakt, dat de revolutionaire beweging zich nog slechts in tegengestelde richting kon bewegen. Zo kwam in het najaar 1918 de beslissing - en ge weet allen, hoe deze uitviel. Hiermede scheen de ideeën der Franse revolutie in Duitsland hun uiteindelijke zege te hebben bevochten; daarmede ging echter - en juist dit is in het verdere verloop een symbool van zeer grote politieke draagwijdte gebleken - de onderdrukking, het machteloos en het eerloos maken van Duitsland door juist dezelfde Westerse mogendheden, wier staatsrechtelijk ideaal daarmede in

Duitsland deze twijfelachtige overwinning had behaald, gepaard. Meer nog: men had het Duitse volk juist onder deze voorwaarde - het overnemen van de West-Europese staatsrechtelijke idealen – een fatsoenlijke vrede beloofd. Nimmer is een belofte op schandelijker wijze gebroken dan deze.

In wezen even onbevredigend tekenen zich in het Duitse Rijk de verhoudingen af met betrekking tot het tweede grote probleem: de Duitse staatkundige eenheid. De rampzalige verwarring in de verhoudingen tussen politieke leiding en aanhang, herhaalde zich met betrekking tot de verhouding tussen het Rijk en zijn 22 Bondsstaten, allereerst Pruisen, dat tweederden der bodemoppervlakte en drievierde van het aantal inwoners bezat, terwijl het overige over de andere bondsstaten, welke bovendien verschillend van omvang waren, was verdeeld.

Ook het Duitse Rijk van 1871 was geen eensgezinde, in zich zelf gesloten organisatie. De grondwet liet in het bijzonder uitkomen, dat het Rijk slechts op een “bond van Duitse vorsten en vrije steden” berustte. Aan het hoofd van het Rijk stond als Duits keizer de koning van Pruisen. Hij voerde het opperbevel over het leger. Zijn recht om oorlog te verklaren, vrede te sluiten en het Rijk overeenkomstig het volkenrecht te vertegenwoordigde was echter gebonden aan de toestemming van de Bondsraad, de vertegenwoordiging van de staten afzonderlijk, waarin Pruisen intussen een zeker overwicht bezat. Het Rijk had weliswaar uniform recht, het was een gesloten economisch- en tolgebied en schiep zich in de loop des tijds vooral op het terrein van het arbeidsrecht en van de sociale politiek een uniform overheidssysteem, doch de Zuid- Duitse staten, in het bijzonder Beieren, genoten een groot aantal bijzondere rechten op ander gebied, vooral op dat van het algemeen staatsbestuur en van het verkeer.

Borg dit verwarde systeem reeds een menigte structuurmoeilijkheden in zich, dit werd door de verdere staatsrechtelijke ontwikkeling nog erger. Bismarck had opzettelijk een zo nauw mogelijk verband tussen het Rijk en Pruisen gelegd: de functies van minister-president van Pruisen en Rijkskanselier waren in één persoon verenigd. Daar echter de beide parlementen op volkomen verschillenden grondslag waren opgebouwd - de Rijksdag werd van de aanvang af op de basis van het algemeen stemrecht, de Pruisische Landdag daarentegen tot het einde door middel van een zeer plutocratisch drieklassenkiesrecht gekozen - verschilden de partijverhoudingen er in steeds sterkere mate; totdat ten tijde van de wereldoorlog de samenstelling van het ene parlement, vergeleken met het andere bijna precies omgekeerd was. Beide vergaderingen hadden echter dezelfde bovenvermelde tendens, n.l. om de centrale machtspositie in de staat te veroveren - het “feudale” Pruisische Huis van Afgevaardigden niet minder dan de “democratische” Rijksdag; en tegenover beide lichamen, waarvan het ene een “linkse”, het andere een “rechtse” meerderheid had, moest een en dezelfde staatsman, factisch, zij het ook niet formeel “parlementair verantwoordelijk” zijn! Deze onmogelijke toestand was intussen slechts een afspiegeling naar buiten van het onopgeloste organisatorische probleem tussen de overheden en diensten, welke het Rijksbestuur zich sinds 1871 had opgebouwd, en de oude overheden en diensten, der Bondsstaten, in het bijzonder van Pruisen. De chronische onevenwichtigheid tussen bevoegdheid en taak van het Rijk enerzijds, en van Pruisen en de andere Bondsstaten anderzijds wreekte zich vooral tijdens de wereldoorlog bitter. Zo werkten beide omstandigheden samen: wat door de onoverzichtelijkheid en de wanorde van het organisatorische apparaat niet werd afgebroken, vernietigde de dodelijke en ten slotte door niets meer te overbruggen tegenstelling tussen kroon en parlement. Beschouwen we nu het derde grote probleem, dat der beveiliging van de Duitse grenzen naar buiten. Men diende dit vraagstuk eigenlijk

vanuit twee gezichtspunten te bezien: want het probleem der verhoudingen tussen de buiten het Duitse Rijk levende Duitsers en de hen omringende buurvolken - Tsjechen, Polen, Magyaren, Slovenen, Italianen - behoort ook in dit verband thuis. Ik wil me echter niet inlaten met de bijzonderheden van de strijd tussen de nationaliteiten in het oude Oostenrijk, omdat zulks te ver zou voeren. Dat het ook hier niet gelukte tot een bevredigende oplossing te komen, niet in de laatste plaats ook juist daarom, omdat men poogde dit probleem met de middelen der Westerse getallendemocratie en door het algemeen stemrecht op te lossen, is bekend.

Van veel meer betekenis was intussen de ontwikkeling van de diplomatieke positie en van de internationale machtsverhoudingen tussen het Duitse Rijk en de Europese grote mogendheden. Hier leidde, gelijk vooral ook de neutrale geschiedvorsing van de jongste tijd zeer duidelijk heeft aangetoond, het Franse streven naar revanche, tezamen met Engelse zaken- en machtsafgunst tot de zogenaamde “Ein-kreisung”, zoals deze bij het uitbreken van de wereldoorlog bleek. Reeds het jaar 1892 bracht de Frans-Russische-Bond van Twee; in 1902 maakte Italië zekere, geheime, tot na de wereldoorlog onbekende afspraken met Frankrijk, welke zijn lidmaatschap van de z.g. Duits-Oostenrijkse-Italiaanse Bond van Drie meer dan problematisch maakten. In 1904 kwam de Engels-Franse “entente cordiale” tot stand, waarop in 1907 het Engels-Russische belangenvergelijk volgde. Voegt men daarbij de Engels-Japanse afspraken van het jaar 1902, dan is de ring om het Duitse Rijk geheel gesloten: aan de verenigden druk dezer overmachtige wereldcoalitie is het Rijk na een weergaloze doodsstrijd, welke 4 jaar duurde, bezweken - niet militair, maar door honger, verraad en tenslotte door het falen van de Bulgaarse en Hongaarse bondgenoten, die het gemeenschappelijk vaandel verlieten, toen zij geen mogelijkheid van een glorievolle vrede meer zagen.

Zo brengt het jaar 1918/1919 de totale ineenstorting. De ideologie der Franse revolutie had over de Duitse geest gezegevierd; de rijks- en volkseenheid kan ook thans niet meer worden verzekerd: men ziet af van het doorvoeren van Duits-Oostenrijkse aaneensluiting, ofschoon deze door de gehele bevolking van de Oostmark ten zeerste gewenst werd, terwijl ook het monsterachtige dualisme Duitse Rijk - Pruisen verder blijft bestaan; en dit zwaar onderdrukte Duitsland wordt onder toezicht van Franse en Engelse officieren, die jarenlang in het land rondreisden, ontwapend en van de militaire beveiligingen tegen de voor en na vijandelijk gezinde nabuurlanden beroofd, er werden betalingen verlangd, die zouden drukken op drie generaties en slechts konden worden opgebracht, wanneer het Duitse Volk bereid was zijn levens- en cultuurpeil zo aanmerkelijk te verlagen, dat het als cultuurscheppend volk van het Europese schouwtoneel verdwijnt. Zelfs de Engelsman Keynes heeft dit ingezien.

Maar wederom - evenals voor honderd jaar - toont dit volk zijn innerlijke kracht, zijn macht om aan het onzedelijke weerstand te bieden en het geloof in een eigen toekomst. Er waait nu - zoals men zei - geen vlag meer over Duitsland, alleen de zwarte vaan van de diepste, nationale nood en sociale verdrukking, van nationale smaad en sociale wanhoop. En wederom Komt uit deze vernieling de volkse idee omhoog, welke 110 jaren geleden voor de eerste maal door een Noord- Duitser in al haar kracht en zuiverheid was verkondigd, vervolgens meer en meer vergeten, ten slotte verraden en gehoond. Maar ditmaal wordt de fakkel overgenomen door een Duitser uit het Zuiden, en het is hem niet slechts gegeven een nieuw vuur van volkse bezinning en overtuiging te doen ontvlammen, maar ook om in dit vuur het zwaard van de nieuwe Duitse toekomst te smeden. Deze man is Adolf Hitler.

Daarmede ben ik gekomen aan de grens van het tegenwoordige, van het thans geldende recht en van de instellingen, welke dit recht vormen en dragen. Daarover echter in de volgende lezingen.

IV.

Ik acht het goed de blik nog eens over de stof te laten gaan, welke we tot dusver met elkaar hebben behandeld. De allesbeheersende punten, welke ik U ook bij de thans beginnende bespreking van de Duitse geschiedenis van de tegenwoordige tijd verzoek in het oog te willen houden, zullen dan wellicht des te duidelijker naar voren komen.

We hebben ons eerst de geschiedkundige grondslagen, waarop de Duitse staat van heden is gebouwd, voor ogen gesteld. We hebben de geschiedenis van het Frankische en van het Eerste Duitse Rijk nagegaan en de voornaamste problemen, welke voor de gehele geschiedkundige ontwikkeling van het Duitse volk beslissend zijn, leren kennen: de beveiliging der grenzen naar buiten en de opbouw van een sterke, doelbewuste en krachtig werkende centrale instantie in het binnenland. We hebben verder gezien, hoe naast deze beide problemen in de loop der vorige eeuw een derde rees: de vraag, op welke wijze en door middel van welke instellingen de brede massa van het volk deel moest nemen aan de vorming van een politieke wil en aan de voorbereiding der politieke beslissingen, het volksbestaan lakende. We hebben gezien, hoe gebrekkig die vragen door de Duitse staatspolitiek der 19e eeuw werden beantwoord: de onzekerheid der verhoudingen met het buitenland, welke tot de wereldoorlog en tot het diplomatiek en economisch verliezen van dien oorlog heeft geleid; de onmogelijkheid om de onder Habsburgs beheer levende Duitsers uit de Oostmark en uit het Sudetenland bij het Rijk te voegen; de strijd tegen de ideeën der Franse revolutie - de these der gelijkheid, het liberalisme, het parlementaire partijstelsel - en het feit, dat de autoritaire mogendheden Oostenrijk en Pruisen er niet in slaagden daartegenover een klaar en eigen staatsideaal te stellen en dit met succes te verdedigen. In de strijd van deze meningen en krachten is Fichte's machtige beroep op de liefde voor volk en vaderland, voor gezin en geboortegrond, voor Duitse aard en cultuur bijna in het vergeetboek geraakt. De ineenstorting van 1918 doet de zedelijke kracht tot weerstand opnieuw ontwaken en leidt daarmede de uiteindelijke omkeer in de binnen- en buitenlandse verhoudingen van het Duitse volk in.

De oplossing van al deze dringende problemen komt echter niet - en daarmede wordt de stelling, dat het staatkundige leven boven de rechtsnorm gaat, welke ik bij het begin mijner eerste lezing heb uitgesproken, weer bevestigd - deze oplossing dan komt niet door formele instellingen of voorschriften, maar enkel en alleen door het staatkundig genie en de fanatieke wilskracht van één man, en voorts door de trouw en de offerbereid-heid van de door hem in het leven geroepen elementaire volksbeweging. Adolf Hitler en de Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiderspartij hebben het nieuwe Duitsland en zijn rechtsorde geschapen en daarmede een afdoende oplossing van de drie grote Duitse hoofdproblemen - veiligheid van de staat, staatseenheid en volksheerschappij - verzekerd. Over dezen man dient daarom nu te worden gesproken.

Adolf Hitler werd op 20 April 1889 in Braunau aan de Inn, vlak bij de vroegere Duits-Oostenrijkse grens, geboren. Hij zelf heeft gewezen op het zinnebeeldige van deze plaats van geboorte, gelegen aan de grens der beide Duitse staten, welke bestemd waren om door hem te worden verenigd. Hitlers familie is afkomstig uit het Beneden-Oostenrijkse woudgebied - een barre streek, waar enkel boeren van een hard mensenslag wonen. De familie is tot het vijfde geslacht in kleine plaatsen van bovengenoemde streek terug te vinden.

De elfjarige Adolf Hitler vindt, al zoekende in de bibliotheek van zijn vader, twee delen van een geïllustreerd tijdschrift met vele berichten en afbeeldingen uit de Frans- Duitse oorlog van 1870-1871. Zij werden binnen korten tijd zijn lievelingslectuur. Hier ondergaat hij zijn eerste politieke belevenis, welke voor zijn verdere ontwikkeling van doorslaggevende betekenis is: de liefde voor het soldaat zijn en de vraag waarom zijn vader wel en zijn andere verwanten niet aan dezen groten heldenstrijd hadden deelgenomen, ofschoon zij toch ook Duitsers waren. Zo leerde hij de tegenstelling kennen, welke gelegen is in de verscheurdheid van het Duitse Volk en reeds spoedig stond het bij hem vast, dat de Habsburgse volkenstaat vernietigd diende te worden, alvorens het bestaan van het Duitse Volk in zijn geheel was verzekerd.

De jaren in Wenen van leren en lijden (1908-1912) openden Hitler de ogen voor twee andere problemen, die voor zijn verdere ontwikkeling van de grootste betekenis zouden zijn: hij leerde kennen en ondervond aan de lijve de schaduwzijde van het liberale “vrije spel der economische krachten” - dat ongemotiveerde naast elkaar staan van groten rijkdom en bitterste armoede, het steeds onzekere heen en weer zwaaien tussen werk en werkloosheid, de volkomen onzekerheid in de loonsverhoudingen. Hij zag in, dat het volstrekt noodzakelijk was het gehele economische en sociale leven van staatswege te regelen ten einde aan de zedelijke, geestelijke en stoffelijke achteruitgang van het proletariaat onder alle omstandigheden een halt toe te roepen en het sociale bewustzijn van de beter gesitueerde kringen op te wekken. Hierbij zag Hitler vooral zeer duidelijk in, dat eerst de sociale fouten in het liberale stelsel moesten worden verbannen, wilde men het industrieproletariaat in nationale zin omvormen.

Aan de anderen kant zag hij eveneens in, dat de arbeiders, zolang de staat niet op zich nam om hun zorgen in de geest ener boven de partijen staande sociale gerechtigheid autoritair weg te vagen, zich door het oprichten van vakverenigingen en door het houden van stakingen zelf moesten helpen in de strijd om het bestaan en dat bijgevolg zelfs de niet te loochenen terreur, waarmede men alle werknemers in de vakverenigingen poogde te dwingen, in zeker opzicht niet geheel en al ongerechtvaardigd was. Maar hier rees de vraag - en dit was het tweede beslissende probleem -, wie dan wel de leiding der industriearbeiders in dezen socialen strijd in handen had genomen. En hier stelde Hitler vast, dat de leiding bijna uitsluitend uit joden bestond en joodse belangen diende. Het >n partijen georganiseerde marxisme stond op het standpunt van de principiële en onbarmhartige strijd tegen dat, wat men het “burgerlijk kapitalisme” noemde, niet uit een gevoel van innerlijke verplichting jegens de door deze organisaties vertegenwoordigde Duitse arbeiders, maar het bediende zich van de marxistische theorie teneinde de reeds bestaande tegenstelling tussen de maatschappelijke lagen van het Duitse volk theoretisch en ideologisch nog meer te ondergraven en deze zodoende eens en voor altijd onoverbrugbaar te maken. Gelukte dit, dan moest het Duitse volk binnen niet al te langen tijd als nationale eenheid ophouden te bestaan.

Hitler zag intussen zeer goed in, dat dit doel door de joodse agitaties en schrijvers niet slechts voor het Duitse^ maar voor alle volken nagestreefd werd. De marxistische leuze van de “klassenlooze maatschappij” is daarom even volstrekt volksvijandig, als de in wezen evenzeer internationale leerstellingen der Franse revolutie. Hitler drukt deze indrukken met de volgende woorden in zijn boek “Mein Kampf” uit: “De joodse leer van het marxisme wijst het aristocratische beginsel der natuur af en stelt in de plaats van het eeuwige voorrecht van kracht en sterkte het getal en het dode

gewicht daarvan. Zij ontkent op deze wijze in de mens de waarde van de persoonlijkheid, zij bestrijdt de betekenis van volk en ras en onttrekt daarmede aan de mensheid de voorwaarde voor haar bestaan en haar cultuur. Zij zou als basis van het geheel leiden naar het wegvallen van iedere denkbare, voor mensen begrijpelijke orde. En gelijk in dit grootste, zichtbare organisme slechts een baaierd het gevolg zou zijn van de toepassing van zulk een wet, zo zou dit op aarde voor de bewoners van deze ster slechts naar hun eigen ondergang voeren."

Het is van ontzaggelijk gewicht zich steeds het volkomen duidelijke en logische samengaan dezer problemen voor ogen te houden: uit het liberale stelsel der vrije economie volgt de onbevredigende sociale toestand, waaruit op haar beurt weer de noodzakelijkheid voor het industrieproletariaat voortspruit om zijn sociale belangen gemeenschappelijk te verdedigen door middel van bijzondere, hiertoe in het leven geroepen vakorganisaties; van deze vakverenigingen neemt het jodendom in tweeërlei opzicht bezit: in de eerste plaats persoonlijk, doordat het in het gehele bestuurs- en propaganda-apparaat der vakverenigingen doordringt en dit tenslotte praktisch voor zich zelf monopoliseert, in de tweede plaats ideologisch door het verkondigen der marxistische theorie, waardoor de vakverenigingen tot internationale organisaties van klassenstrijd zullen worden gemaakt. Hierdoor heeft zich hun politieke en sociale functie principieel gewijzigd: zij dienen niet meer in de eerste plaats voor de verdediging van gerechtvaardigde, sociale eisen en belangen, maar moeten het volkslichaam als zodanig uit elkaar rukken en krachteloos maken. Zij krijgen dus een duidelijke en door de joodse leiders ten slotte ook openlijk gepropageerde antinationale, chaotisch-revolutionaire doelstelling. In deze doelstelling openbaart zich tevens de strijd van het jodendom tegenover de Arische wereld.

De jood Baruch Lewy heeft dit volkomen openhartig in een aan Karl Marx gerichte brief uitgesproken: "De heerschappij van het joodse volk over de wereld zal door de vereniging van alle menselijke rassen, de opheffing van alle staatsgrenzen en de oprichting van een wereldrepubliek, welke ons joden overal het volle burgerrecht zal toekennen, worden bereikt. In deze nieuwe organisatie zullen de zonen Israëls, die heden ten dage over de ganse aarde zijn verstrooid, overal het leidende element zijn - in het bijzonder, wanneer zij er in slagen de arbeidersmassa onder de vaste leiding van enige joden te brengen. De heerschappij over de volken, waaruit onze toekomstige wereldrepubliek zal zijn samengesteld, zal door middel van de overwinning van het proletariaat zonder moeite in joodse handen geraken. Het privé-eigendom zal dan door het heersende joodse ras kunnen worden onderdrukt, omdat wij het zullen zijn, die het staatsvermogen te beheren hebben. Zo zal de belofte van de talmud worden vervuld: wanneer de tijden van de Messias gekomen zijn, zullen de joden de sleutels tot de goederen van alle volken ter aarde bezitten."

Zo leidt de beschouwing van de sociale verhoudingen, gelijk deze zich in de vooroorlogse tijd door de schuld van het heersende liberaaleconomisch systeem had ontwikkeld, tot het inzicht in de eigenaardige "antipositie" van het jodendom in Midden-Europa, meer in het bijzonder temidden van het Duitse Volk, en vooral ook tot de onthulling van de marxistische leer als wapen van het jodendom in zijn strijd om te komen tot de "tijden van de Messias" - d.w.z. tot de onbeperkte joodse wereldheerschappij, berustende op de vernietiging van alle volken en van de door deze geschapen gemeenschappen. Daardoor valt het oog op het rassenvraagstuk - d.w.z. op de wetenschappelijke uiteenzetting der biologische grondslagen van het volksleven, van de geschiedenis en van het staatkundig gebeuren.

Deze samenhang is het eerst door de Fransen diplomaat en geschiedschrijver Arthur Graaf Gobineau in zijn in 1855 verscheen werk “Discours sur l'inégalité des races” opgemerkt en uitvoerig weergegeven. Gobineau vulde de conclusies van de Duitse taalwetenschap aan, welke in het begin der 19e eeuw had aangetoond, dat de vroeger bestaande mening, volgens welke alle talen der aarde zich uit een Semitisch-Hebreeuwse oertaal zouden hebben ontwikkeld, onjuist was. Jacob Grimm en Franz Bopp toonden aan, dat er op de aarde veleer een groot aantal van verschillende taalgroepen bestaan. Hieruit volgt noodzakelijkerwijs, dat deze verschillende taalgroepen in hun oorsprong overeenkomen met menselijke bloedgroepen. Hiermede was het uitgangspunt voor de moderne antropologie, de wetenschap van de menselijke rassen, gegeven. De moderne antropologische wetenschap is sinds 1800 zowel van Franse en Engelse, als ook van Duitse zijde sterk bevorderd. Daarmede is de these der Franse revolutionairen, dat alle mensen “gelijk waren” en dat de bestaande uiterlijke verschillen - huidskleur, schedelvorm enz. - op de invloed van het klimaat en de daardoor vereiste voedingsmiddelen terug te brengen waren en generlei praktische betekenis hadden, als wetenschappelijk onhoudbaar bevonden. Het gaat er thans slechts nog maar om uit deze inzichten de consequenties op het gebied der praktische staatkunde te trekken.

De emancipatie der joden, welke in overeenstemming met de geest der Franse revolutie in het begin der 19e eeuw plaats vond, had reeds in de jaren 1818/1819 in enige Duitse steden tot heftige tonele aanleiding gegeven. De problemen werden sinds het midden der 19e eeuw door de overstroming van Oost-Duitsland, de Oostmark en het vroegere koninkrijk Hongarije door uit Litouwen, Zuidoost Polen en het westelijk deel der Oekraïne binnenkomende joden nog aanzienlijk verscherpt. In Berlijn trad de protestantse hofpredikant Adolf Stöcker, in Wenen Georg von Schönerer en de Weense Oberbürgermeister Lueger tegen de joden op. Intussen hadden deze min of meer eenzame stemmen geen resultaat, omdat zij nog geen volledig inzicht hadden in de draagwijdte van het joden vraagstuk en, meer in het bijzonder, meenden het van confessioneel-christelijk standpunt te kunnen oplossen. Het jodenvraagstuk is echter geen geloof s- maar een rassenprobleem, geen probleem van de geest, maar van het bloed. De Israëliet kan bijgevolg christen worden, de jood echter nooit of te nimmer Duitser of Nederlander.

Het is de verdienste van Adolf Hitler, dit fundamentele verband het eerst volkomen helder te hebben gezien en met onverbiddelijke logica en consequentie in het praktische politieke leven te hebben overgebracht. De ontwikkeling onmiddellijk voor de wereldoorlog noopte daartoe. Zij leidde na de ineenstorting van de al te burgerlijk gerichte “Al Duitse partij” van Georg von Schönerer in het jaar 1904 tot de oprichting van een “ Duitse Arbeiderspartij” in de Sudetenlanden, welke op de bestaande Duitse gezellenverenigingen steunde, bewust anti-joods was ingesteld en de grote sociale vraagstukken van de tijd volkomen bewust tegen de marxistische strijdleuzen van de Oostenrijkse sociaal-democratie en haar joodse leiders in tot een oplossing wilde brengen. Deze partij ging voor de wereldoorlog langzaam vooruit en telde in 1912 45.000 leden.

Al deze inzichten en verschijnselen had Adolf Hitler, die eerst in Wenen en sedert 1912 in München woonde, met scherpen blik onderzocht en doorgrond. Het uitbreken van de wereldoorlog betekende voor hem persoonlijk en ook voor de verdere ontwikkeling van de rassenidee in het Duitse Volk een beslissend keerpunt. Op 16 Augustus 1914 trad Hitler als vrijwilliger in een Beiers regiment en ging reeds spoedig naar het front. Hij nam aan 48 veldslagen deel, werd tweemaal gewond en kreeg naast

enige andere onderscheidingen tegen het einde van de oorlog wegens buitengewone moed het IJzeren Kruis eerste klasse. Hitler zag en beleefde de onvergelijkelijke heldenmoed van het front - aan de anderen kant ook het toenemende veld winnen der vijandelijke propaganda, de onhandigheid van de afweermaatregelen van de Duitse overheidsinstanties tegen deze gevaarlijke beïnvloeding, voor alles echter de toenemende verslechtering van de stemming in het vaderland, waarvan hij bij de jaarwisseling 1916/1917 in Berlijn en München getuige was. Daarenboven echter zag hij, waar de haard van verzet was te vinden: n.l. in de rijen der parlementaire partijpolitici, der onverantwoordelijke journalisten en schrijvers en voor alles in de partijbureaucratie der sociaal-democraten. Al deze lieden werden echter door joden, die achter de schermen bleven, beïnvloed. Hitler begreep, dat het jodendom er alles op had gezet om de overwinning der Duitse wapenen te verhinderen en dat het hem gelukt was in de rijen van het Duitse Volk zelf een groot aantal handlangers en helpers te vinden. Dit inzicht werd bevestigd, toen de ineenstorting van het Duitse Rijk in het najaar 1918 werkelijkheid was geworden. Uit dit inzicht echter rijpte in de dertigjarige het onherroepelijke besluit om de heerschappij van het jodendom over het Duitse Volk onder alle omstandigheden te breken; om hen, die waren vergiftigd door de tegennatuurlijke propaganda tegen het eigen volk, te bekeren en aan hun eigen volk terug te geven en om het Duitse Volk als geheel echter van binnen en van buiten zo te versterken, dat een historische ramp van afmetingen, gelijk deze zich thans afspeelde, zich menselijkerwijs nimmer meer zou kunnen herhalen. Adolf Hitler besloot politicus te worden.

Op 12 September 1919 bezocht Hitler een vergadering der 5, Duitse Arbeiderspartij", welke in Januari van dat jaar was opgericht. Vier dagen later besluit hij tot deze onbeduidende groep zonder de minsten invloed toe te treden; hij krijgt lidmaatschapskaart No. 7. Hier begint de geschiedenis van de nationaal-socialistische beweging.

Op 10 Januari 1920 trad het dictaat van Versailles in werking. Op 24 Februari richtte de nieuwe beweging zich voor de eerste maal in de in het "Hofbrauhaus" te München gehouden massavergadering tot het publiek. Voor tweeduizend toehoorders verkondigt Hitler met schitterend resultaat de 25 stellingen van het door hem en twee andere kameraden ontworpen partijprogramma - vandaag de hoogste rechtsbron van het staatsrechtelijk leven in Duitsland, waarmede wij ons uitvoerig zullen bezig houden. Hitler zelf schrijft daarover in zijn belijdeniswerk: "Toen na bijna vier uren de zaal begon leeg te stromen en de menigte zich dicht opeengedrongen langzaam naar de uitgang bewoog, wist ik, dat nu de beginselen ener nieuwe beweging, welke niet meer in een vergeten hoekje was weg te drukken, onder het volk werden gebracht. Het vuur, waarin eens het zwaard moest worden gesmeed, dat de vrijheid en het leven van het Duitse Volk moest terugwinnen, was ontstoken. En naast de komende revolutie voelde ik de godin der wraak, wraak om de meinedige daad van 9 November 1918. Zo liep de zaal langzaam leeg. De beweging was in opmarsen."

In April werd de eerste plaatselijke groep buiten München opgericht, in Augustus werd het verband met de gelijkgerichte groepen in de Oostmark en in de huidige Sudetengouw opgenomen, in December kregen wij de "Völkische Beobachter" als centraal orgaan der partij.
De volgende jaren brengen de langzame, maar gestadige opgang der partij in een tijd van de hoogste nood. Het jaar 1920 is het jaar der communistische opstanden in Midden-Duitsland, Saksen en het Roergebied. Poolse vrijscharen dringen in Opper-Silezie binnen. De hele provincie moet via factie aan de Poolse staat komen. In het volgende jaar wordt in strijd met de bepalingen van het verdrag van

Versailles en met de uitslag der stemmingen het grootste en waardevolste deel dezer provincie tegen alle recht in aan Polen geklonken. In het binnenland woedt de strijd tussen de zich nu aan het roer bevindende marxistische klieken en groepen en de langzaam krachtiger wordende nationale beweging, welke men door een omvangrijk aantal uitzonderingswetten buiten gevecht hoopt te stellen. Reeds hier blijkt, wat in de latere jaren met steeds meer duidelijkheid aan het licht zou komen: de liberaal-democratische staat verraadt zijn eigen ideologische basis en bestrijdt de hem niet liggende tegenpartij juist met die middelen, welke hij voorgeeft voor altoos te hebben afgeschaft. Op deze wijze bereidt hij de logica van de eigen ondergang zelf voor.

Het jaar 1923 brengt een belangrijk hoofdstuk in de Duitse staatsrechtelijke ontwikkeling en in de geschiedenis van de nationaal-socialistische beweging. Gelijk bekend, had het dictaat van Versailles het Duitse Volk de betaling van ontzaggelijke oorlogsschadevergoedingen opgelegd. Men verlangde in het geheel meer dan 2000 miljard goudmark. Toen het opbrengen en het voldoen van deze bedragen moeilijkheden baarden, greep de Franse regering naar een geweldmiddel en bezette op 10 Januari 1923 het gehele Rijnlands-Westfaalse industriegebied als onderpand voor de daadwerkelijke voldoening dezer onmogelijke geldschuld. Dat echter met deze actie in feite andere oogmerken werden nagestreefd, werd in het verdere verloop duidelijk, toen de Franse militaire overheid in het onrechtmatig bezette gebied landverraderlijke bewegingen, gericht op de volkomen afscheiding dezer gebieden van het Duitse Rijk en op de oprichting van een van Frankrijk afhankelijke Rijnlandse slaat naar het voorbeeld uit de Napoleontische tijd, begon te steunen. Gezien de noodtoestand van staat en volk besloot Adolf Hitler in November van hetzelfde jaar, als revolutionair protest, een poging te wagen de staatsmacht te veroveren - de nationaal-socialistische opstand van 9 November 1923 werd echter onderdrukt, waarbij 14 nationaal-socialisten door de politie werden doodgeschoten. Deze dag wordt door de nationaal-socialistische beweging heden nog herdacht. Hitler zelf werd twee dagen later gearresteerd, de partij werd verboden en ontbonden. In Maart 1924 werd Hitler door het volksgerechtshof te München tot vijf jaren vestingstraf veroordeeld.

In de loop van de zomer 1924 schreef Adolf Hitler in de vesting Landsberg am Lech zijn groot belijdeniswerk: “Mein Kampf” en gaf de beweging hiermede haar ideologische ruggengraat. Kort voor Kerstmis van hetzelfde jaar werd hij uit zijn gevangenis ontslagen en begon onverwijld met de reorganisatie van het partijapparaat. Hij was met zijn onfeilbaar instinct voor de reële politieke mogelijkheden tot het inzicht gekomen, dat men zonder revolutionaire pogingen moest trachten door doelbewuste organisatorische en propagandistische arbeid langzamerhand de meerderheid van het Duitse Volk voor de nationaal-socialistische gedachte te winnen, ten einde zodoende de regeringsmacht langs legale weg in handen te krijgen.

Het ware intussen verkeerd aan te nemen, dat deze methode van legaliteit de innerlijke erkenning van het bestaande liberaal-democratische regerings- en staatsrechtelijk stelsel en de door dit stelsel voorgestane buitenlandse politiek van onderwerping aan de steeds nieuwe eisen op het gebied van bijdragen en zekerheid van de vijanden uit de wereldoorlog betekende. Integendeel, de nationaal-socialistische partij vergat nooit - ook toen nog slechts een deel van het Duitse Volk haar aanhing -, dat zij voor de Duitse geschiedenis het recht opeiste vertegenwoordigster van het gehele volk te zijn. Deze onveranderlijke aanspraak op de politieke totaliteit sloot een compromis met het heersende stelsel, verder gaande dan zuiver tactische utiliteitsoverwegingen, reeds van te voren uit. Zo was de legaliteit der nationaal-socialistische partij niet meer dan een volkomen uiterlijk in acht nemen van

de bestaande formele rechtsorde, nimmer echter de uitdrukking van werkelijke innerlijke loyaliteit tegen het Duitsland van Weimar. Adolf Hitler heeft dit bij een verhoor voor het Rijksgerecht te Leipzig in 1930 zelf aldus onder woorden gebracht: “De nationaal-socialistische beweging zal in dezen staat met de grondwettelijke middelen haar doel pogen te bereiken. De grondwet schrijft ons slechts de methode voor, niet het doel. We zullen langs de grondwettelijke weg de beslissende meerderheden in de wetgevende lichamen trachten te verkrijgen en op het ogenblik, dat ons zulks gelukt, de staat in dien vorm gieten, welke met onze ideeën in overeenstemming is.”

De opkomst van de partij voltrok zich overeenkomstig dit plan. Einde 1925 bezat zij niet meer dan rond 27.000 ingeschreven leden; einde 1929 bereikte zij bij de verkiezingen voor de landdag van Thüringen intussen reeds een zo hoog aantal stemmen, dat de huidige Rijksminister van Binnenlandse Zaken, Dr. Frick, tot minister van binnenlandse zaken en cultuur van het land Thüringen werd benoemd. De beroemde verkiezingen in September 1930 brachten dan de beslissing, waardoor de beweging een grote partij met 107 zetels, en op een na de sterkste groep in de Duitse Rijksdag werd. Hiermede zijn we gekomen aan het tweede belangrijke hoofdstuk in de geschiedenis van de nationaal-socialistische strijd om de macht. De crisis van het economische leven, welke door de onmogelijke herstelvorderingen van Frankrijk en Engeland was ontstaan, breidde zich steeds meer uit. De daling der prijzen voor landbouwproducten bracht de Duitse boer tot armoede, waardoor zijn koopkracht op de markt der Duitse industrieproducten steeds meer wegviel. Hierdoor steeg weer het aantal werkloze in de steden. Steeds gevaarlijker werd de politieke radicalisering der massa, steeds geringer het gezag der verschillende parlementaire regeringen, die kennelijk onmachtig waren om de problemen van het economische en politieke leven de baas te worden. Achter dit in gebreke blijven van de verschillende regeringen echter stond het falen van het aan deze regeringen ten grondslag liggende staatsrechtelijke stelsel, en, wat van meer gewicht was, de ineenstorting van een buitenlandse politiek van onderwerping en van schijnbaar evenwicht, welke men in blind vertrouwen op de goeden wil der tegenpartij sinds het tot stand komen van het verdrag van Locarno (1925) had gevoerd en zelfs nog niet wilde opgeven, toen duidelijk werd, dat die tegenpartij niet van zins was zijn goeden wil te tonen.

De nationaal-socialistische partij was als op een na de sterkste fractie in de Rijksdag weliswaar niet in staat de leiding van het Rijk toen reeds zelf ter hand te nemen, wel echter kon zij - zij het niet door haar feitelijk getal, dan toch psychologisch - het vormen van iedere positieve meerderheid in de Rijksdag, door het feit alleen al van haar aanwezigheid onmogelijk maken. De Rijksdag, naar de letter der grondwet van 11 Augustus 1919 het centrale gezagsorgaan in het Rijk, was daarmede - dit woord stamt uit dien tijd - “arbeitsunfahig” geworden. En nu voltrok zich de logica van de ondergang van het liberaal-democratische systeem, waarover ik reeds heb gesproken: de Rijksregering verliet zelf de beginselen van het parlementarisme in de bedrieglijke hoop de nationaal-socialistische beweging met autoritaire middelen lam te kunnen slaan en tenslotte te kunnen vernietigen. Daarbij kan de vraag buiten beschouwing blijven, of men er werkelijk in ernst aan dacht, het toenmalige systeem later weer in vollen omvang van kracht te doen worden - hoe dan ook: het nationaal-socialisme had tot dusver de strijd tegen het systeem met de eigen middelen van dat systeem gevoerd, nu echter poogde de Rijksregering dit systeem met autoritaire - dus in wezen in strijd met het systeem zijnde - middelen te redden. De situatie van de 19e eeuw - en gij zult nu begrijpen, waarom ik U haar in mijn vorige lezing zo uitvoerig heb geschilderd - herhaalde zich: het conflict tussen overheid en volk was weer in vollen omvang gerezen, en wederom steunde de overheid uitsluitend op het persoonlijk

gezag van het staatshoofd, de eerwaardige ouden veldmaarschalk von Hindenburg, en op de beide rekwisieten van de absolute staat der 19e eeuw: leger en ambtenarencorps. Aan de anderen kant echter - en dit was een grote, doorslaggevende wijziging - stond niet meer de massa, voortgestuwd door onduidelijke, democratische wensen, een massa, welke zich liet beheersen door de doctrinaire slagwoorden van Frans georiënteerde politici en schrijvers, of door marxistische leerstellingen van een joodse of onder joodse invloed staande, sociaal-democratische of communistische partij- of vakverenigingbureaucratie. Neen, nu stond tegenover het enkel formele, aan ideeën arme gezag het volk zelf, verenigd in een elementaire staatkundige beweging, met het doel klaar voor ogen en bezield door een fanatieke strijdlust en een op overwinning gerichte wil. Omtrent de uitslag van dezen strijd kon geen twijfel meer rijzen.

Twee jaren en vier en een halve maand - van 14 September 1930 tot 30 Januari 1933 - had het z.g. “prasidiale System” zijn leven gerekt. De Rijksregering behoefde niet meer het vertrouwen van de Rijksdag, maar van de Rijkspresident te genieten. De wetgeving en de vaststelling der staatsbegroting berustte niet meer bij de Rijksdag, maar bij de Rijkspresident en de door hem benoemde regering. Weliswaar had de Rijksdag nog formeel het recht om tegenover de Rijksregering zijn wantrouwen uit te spreken en haar daardoor tot aftreden te nopen, en om de intrekking der door de Rijksregering uitgevaardigde zogenaamde “noodverordeningen” te verlangen - maar men behielp zich door de Rijksdag op langen termijn te verdagen of door hem te ontbinden, welk laatste middel intussen om een en dezelfde reden slechts eenmaal toegepast mocht worden en bovendien nieuwe verkiezingen met zich meebracht, hetgeen men uit vrees voor een nieuwe, verder zichtbaar wordende versterking der nationaal-socialistische beweging wilde vermijden. Het wezen van het presidiale systeem was dus, behalve in de feitelijke machtsconcentratie in de hand van de Rijkspresident, vooral daarin gelegen, dat men de Rijksdag steeds weer bewoog zich zelf op een zo lang mogelijke termijn te verdagen. Maar zelfs in deze passieve rol vertoonde zich nog een laatste overblijfsel van het parlementaire stelsel. Erger was echter, dat men er ook nu nog niet in slaagde de staatkundige en economische problemen op te lossen. De werkloosheid steeg in het begin van het jaar 1933 tot bijna 7 miljoen - meer dan iedere vijfde volwassen Duitse man was dus werkloos. In Duitsland waren dus evenveel werkloze als geheel Nederland volwassen ingezetenen bezit. Nederland had bijna een miljoen werkloze moeten hebben, om zich in dezelfde toestand te bevinden als waarin Duitsland toen verkeerde. Aan de anderen kant had de N.S.D.A.P. haar stemmenaantal alleen in de negentien maanden van September 1930 tot April 1932 weer meer dan verdubbeld; na een lichten terugslag van voorbijgaande aard bleek bij de landdagverkiezingen in Lippe (midden Januari 1933) de hernieuwde onweerstaanbare opkomst der nationaal-socialistische beweging.

Daarmede was de ineenstorting van het staatsrechtelijk experiment van de laatste 2 jaar en 4 ½ maand niet meer te vermijden. De laatste Rijksregering onder het presidiale systeem trad op 28 Januari 1933 af. Twee dagen later benoemde Rijkspresident von Hindenburg Adolf Hitler tot Rijkskanselier.

De strijd der nationaal-socialistische beweging om de macht was daarmede tot een zegevierend einde gebracht. Men had het doei - getrouw aan de door de Führer in 1930 te Leipzig gesproken woorden - met grondwettelijke middelen bereikt. De tijd was gekomen om “den staat in dien vorm te gieten, welke met onze ideeën in overeenstemming is”.

Laten we van hieruit nogmaals een blik werpen op de drie grote problemen, die nu tot een oplossing zullen worden gebracht: de beveiliging van het Duitse Volk en het Duitse Rijk naar buiten; het scheppen van een Groot- Duitse volks- en staatsgemeenschap, welke door geen stam- of territoriale grenzen meer wordt benauwd; het veilig stellen van een boven de geslachten uitreikende eenheid van geest en wil tussen leiding en aanhang, tussen politieke heerschappij en volkswil.

Op al deze vragen heeft het programma der N.S.D.A.P. een antwoord. Daarom is dit programma de belangrijkste rechtsbron en interpretatieve regel geworden. Wanneer we dit programma bezien en onszelf de vraag voorleggen, wat tot dusver is gedaan om zijn afzonderlijke punten te verwezenlijken, welke staatsrechtelijke handelingen zijn verricht, vatten we meteen de wettelijke bepalingen omtrent het Duitse Volk en het Duitse Rijk samen in dien metanormatieve, bewust op het historische en op het staatkundige gerichte zin, waarover ik bij het begin mijner eerste lezing heb gesproken.

Aan de bespreking hiervan zullen de twee laatste lezingen zijn gewijd.

V.

Ik heb in de eerste vier lezingen getracht U de beide grote componenten voor ogen te stellen, door welker samenwerking het politieke leven in Duitsland in beweging blijft en zijn eigenaardige kleur krijgt. Slechts dan, wanneer wij ons deze fundamentele krachten steeds duidelijk voor ogen houden, kunnen wij een beter inzicht krijgen in die instituten en voorschriften, welke het formele Duitse staats- en bestuursrecht vormen. Deze instituten en voorschriften zijn - gelijk ook het machtsapparaat van de staat als geheel - slechts middelen om tot het doel te komen: zij moeten die problemen oplossen, voor welker oplossing het Duitse Volk, als voor een steeds gelijkblijvende taak, welke voortkomt uit de samenstelling van zijn bloed en uit zijn geografische ligging, wordt gesteld - en wij moeten deze problemen oplossen in de zin van die ideeën, welke als de Duitse staatkundige wereldbeschouwing zonder meer thans bij ons heerst.

Halen we het ons nog eenmaal voor de geest: het Duitse volk stamt af van Germaanse volken en stammen en heeft in de loop zijner ontwikkeling bepaalde bestanddelen van ander bloed - vooral “Ostisch” en “Dinarisch” - in zich opgenomen.

Dit naar zijn biologische structuur overwegend Noord-Europese (“nordische”) volk bewoont het gehele Noorden en Westen van Midden-Europa. Het Duitse kolonisatiegebied bezit noch in het Westen, noch in het Oosten duidelijke geografische of geopolitieke grenzen. Het is derhalve de eerste grote historische taak van het Duitse Volk, deze ontbrekende natuurlijke grenzen door een consequente machtspolitieke inspanning te vervangen en de zo verkregen grenzen strategisch, alsmede biologisch, militair en etnografisch veilig te stellen. Deze taak vordert echter een straf, duidelijk geleed machtsapparaat van de staat in het binnenland, dat te allen tijde gereed is om te worden ingezet. Hieruit vloeit het tweede probleem voort: het scheppen en in stand houden van een eenvormig gelede en georganiseerde Rijksorganisatie, welke het gehele Duitse Volk omvat.

Deze beide problemen konden tot het begin der 19e eeuw niet worden opgelost. Noch de Oostgrens, noch de Westgrens van het Duitse staatsgebied kon worden gestabiliseerd. In het binnenland gelukte het niet een onverdeeld gezag te grondvesten - veleer bestond eerst de tegenstelling tussen het keizerschap en de landsheerlijkheid, welke ten slotte ontaardde in een strijd tussen de beide leidende deelstaten Oostenrijk en Pruisen. Daarmede ging tegen het einde der 18e eeuw de gedachte der Rijkseenheid rechtens en politiek verloren.

Wanneer wij de grondoorzaak van deze ineenstorting zoeken, dan vinden we deze wellicht in het feit, dat de leidende groep van het Duitse Volk - de Duitse vorsten, de adel en de hoge geestelijkheid van beide godsdiensten, maar ook de Duitse filosofen, dichters en geleerden - gedurende de afgelopen duizend jaar niet had geleerd de beide bovenbedoelde problemen te bezien als datgene, wat ze in werkelijkheid waren en zijn: de twee grote, beslissende grondproblemen van het eigen nationale bestaan. De Duitse politiek had niet in de laatste plaats daarom nergens haar doel bereikt, omdat de Duitse geest te zeer door filosofische, natuurwetenschappelijke en godsdienstige vraagstukken in beslag was genomen om nog tijd te vinden over de problemen van eigen staatkundig bestaan na te denken. Het onvergankelijke werk, dat door de Duitse mystiek, door Luther, Leibnitz en Kant, door Lessing en de klassieken van Weimar voor alle volken van het avondland is verricht - dit alles maakt, dat het Duitse volk aan het probleem van de eigen organisatie, van de handhaving van zijn bestaansrecht te midden der volken niet de kracht besteedde die de oplossing ervan vereiste.

Hier brachten - zoals we nu duidelijk kunnen zien - de laatste 150 jaren de groten ommekeer. Het gehele Duitse volk werd te wapen geroepen tegen de Franse revolutie en tegen de man, die zich tot haar militaire machtsexponent had gemaakt: Napoleon Bonaparte. Daarmede was de eerste schrede op de weg tot een totaalpolitieke opvoeding van de Duitse mens gezet, een opvoeding, welke thans haar hoogtepunt heeft bereikt. “Totaalpolitieke opvoeding” echter, onafgebroken nadenken over de vraagstukken van het eigen nationale bestaan, en de hartstochtelijke wil om deze vraagstukken op te lossen heeft tweeërlei betekenis: in de eerste plaats het zich steeds duidelijk bewust zijn van het wezen en de zin der beide grote historische Duitse problemen (veiligheid naar buiten, eenheid naar binnen) - in de tweede plaats echter betekent zulks, dat deze kennis en de wil om deze vraagstukken tot oplossing te brengen niet meer een voorrecht is van een meer of minder dunne, gering in aantal zijnde bovenlaag van vorsten, adellijke, geestelijke, hoogleraren en kunstenaars en nog veel minder de geheime wetenschap van enige parlementaire beroepspolitici, maar het beste bezit van het gehele volk in al zijn lagen en stammen. Dat het de taak is van het Duitse Volk om zich eensgezind te organiseren en zijn grenzen te beveiligen - dat weet vandaag de dag iedere boer, iedere arbeider, ieder beambte, iedere huisvrouw en de opgroeiende jeugd even goed als een hooggeplaatst officier of ambtenaar, een schrijver op staatkundig gebied of een hoogleraar.

Van even grote betekenis als het feit dezer totaalpolitieke opvoeding van het Duitse Volk op zich zelf, is echter nu de vraag, in welke vormen, door middel van welke ideeën en instellingen zich deze opvoeding voltrekt. We hebben gezien, hoe het Duitse Volk - nadat Napoleon was overwonnen - toch in de loop der 19e en in het begin der 20e eeuw de ideeën der Franse revolutie opgedrongen kreeg. We hebben nagegaan hoe de eerst door Metternich, vervolgens door Bismarck geleide strijd tegen de verfransing van het Duitse staats- en bestuursleven niet tot het doel heeft geleid, omdat men er niet in slaagde om tegenover de buitengewoon geslepen en duidelijke propagandaleuzen der Franse revolutie - gelijkheid als nivellering, vrijheid als ongebondenheid, parlementarisme als onverantwoordelijkheid - een gelijkwaardig staatsideaal te stellen.

Naast dit probleem van nationale politiek rees echter in de loop der 19e eeuw een tweede probleem, dat voor een snelle politieke vorming van het gehele volk eveneens van groot gewicht was: de ontzaggelijke verschuiving van alle maatschappelijke en sociale verhoudingen, welke men als “industriële revolutie” pleegt aan te duiden. Het agrarische Duitsland met zijn goederenruilverkeer in de 17e en de 18e eeuw werd het industriële Duitsland met zijn geldverkeer der 19e en 20e eeuw; het mercantilistische beginsel wijkt voor het systeem van de internationalen vrijhandel; er ontstaat een nieuwe, brede, maatschappelijke laag binnen het volkslichaam: het industrieproletariaat. Daarmede echter werd de uit de afgelopen duizend jaren overgebleven nationaal-politieke problematiek door een volkomen nieuwe, in wezen sociaal-politieke problematiek aangevuld en uitgebreid.

Het is duidelijk, dat deze tweede, nieuw ingeschakelde historische motor - om het figuurlijk uit te drukken - het eenmaal begonnen proces van politieke vorming van het Duitse Volk met ongehoorde snelheid vooruitstuwt. Ook op dit gebied rijst de vraag, in welke vormen, met welke ideeën tot basis en door middel van welke instituten zich dit proces voltrekt. We weten, dat hier nu het jodendom de leiding aan zich poogde te trekken. De theorie van het marxisme is geschoeid op de gelijkheids- en de nivelleringsideeën der Franse revolutionairen, het in deze ideeën zetelende internationalisme, vijandig staande tegenover volk en geschiedenis, werd door het marxisme tot systeem verheven. Onder leiding van joden en door onder joodse invloed staande lieden ontstaat de internationale vakverenigingbeweging. Het Tweede Duitse Rijk bestrijdt onder Bismarck's leiding zowel de theorie, als ook de organisaties van de

internationalen klassenstrijd - maar ook hier gelukt het niet tegenover deze verschijnselen, zowel een theorie, als ook een in zich zelf gesloten, volledige organisatie van een nationaal-socialisme te stellen.

Dat alles heeft eerst de door Adolf Hitler geleide nationale revolutie tot stand gebracht. Zij heeft de grenzen der Duitse levensruimte met verstandige zelfbeperking en in besef der verantwoordelijkheid getrokken en is thans doende deze diplomatiek en militair afdoende veilig te stellen. Zij heeft een onverdeeld Duits staatsapparaat in het leven geroepen en bouwt hieraan tot in de uiterste organisatorische consequenties verder. Zij heeft het sociale probleem in nationale zin opgelost en parolen en organisaties van het marxisme theoretisch en praktisch ter zijde gesteld. Zij is met de oplossing dezer vraagstukken reeds begonnen, doordat zij de idee der volksgemeenschap in haar volkomen zuiverheid en morele verplichting op die wijze heeft verkondigd, als voor de eerste maal ten tijde der Napoleontische overheersing is geschied, en doordat zij de volksgemeenschap zelf van alle vreemde, ongezonde bijvoegsels en invloeden radicaal heeft gezuiverd. Zij heeft, kortweg gezegd, alle historische en sociale problemen van het Duitse Volk vanuit een enkel, onveranderlijk en alles beheersend gezichtspunt, de idee der volkse eenheid, geordend. Deze eenheid heeft een territoriaal-geografisch, een diplomatiekmilitair en sociaal-economisch aspect - maar dit zijn slechts de verschillende kanten van een en hetzelfde grondfeit, het feit namelijk, dat deze eenheid in het psychologische aanwezig is. De nationaal-socialistische revolutie heeft echter deze eenheid van de geest binnen het Duitse Volk doen geboren worden, omdat zij er in is geslaagd het volk in zijn geheel duidelijk te maken, dat deze eenheid een functie, een uitvloeisel van twee, oneindig veel dieper liggende inzichten is, namelijk het inzicht, dat het Duitse Volk uit een gegeven (“voorgevormde”) bloedgemeenschap te voorschijn komt, en het inzicht, dat het Duitse Volk, ondanks dit - in het algemeen genomen - falen in zijn geschiedenis tot op dezen dag, nooit overwonnen is kunnen worden, wanneer het ten volle bezield was door dit gevoel van saamhorigheid.

Zo vloeit de mythe der historie samen met die van het ras lot dat nationale bewustzijn, van waaruit alle problemen van organisatorische, socialen en buitenlandspolitieke aard opgelost kunnen worden. Houdt, geachte toehoorders, deze drie categorieën van het zijn, deze drie existentiële sferen van de Duitse werkelijkheid van heden zo duidelijk en scherp mogelijk uit elkaar: instinct en mythe, bewustzijn en karakter, en ten slotte het veelvertakte concrete apparaat van formele voorschriften en instituten voor de oplossing van bepaalde praktische problemen. Wanneer U aan de enen kant inziet, dat deze drie categorieën weliswaar onverbrekelijk met elkaar zijn verbonden, dat de een niet van de ander los te maken is en zich daarvan gescheiden laat bezien en doorgronden, dat echter alle “recht” en alle “constitutie” slechts in die derde formele en geïntellectualiseerde categorie is gelegen, dan zult U de onafscheidelijkheid van het recht en de grondwettelijke normen enerzijds en het leven anderzijds, waarover ik met U in het begin dezer lezing heb gesproken, wellicht zonder zuiver theoretische overwegingen nu ook praktisch kunnen begrijpen. Het nationaal-socialistische staats- en bestuurssysteem is - evenmin als welk ander ook, dat zich in onzen tijd wil handhaven - zonder deze dooreenstrengeling van recht en leven niet denkbaar.

Wanneer wij dit staats- en bestuurssysteem nu van een zijner meest karakteristieke kanten beschouwen, dan zal ik me daarbij beperken tot die voorschriften en instellingen, welke ten doel hebben de geografische eenheid van het Duitse Volk en de organisatorische eenvormigheid van zijn bestuur en aan de anderen kant de oplossing der economische en sociale vraagstukken binnen het volk te verzekeren. In aansluiting daaraan zullen wij die instituten aan een onderzoek onderwerpen, welke, omdat zij belangrijker zijn en richting

geven, boven eerstgenoemde uitsteken en bestemd zijn om een tot in de verste toekomst doorlopende continuïteit van de nieuwe politieke marsrichting te waarborgen. Dat is de Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiderspartij met haar op korpsleest geschoeide opvoedingsorganisaties, en de uit haar voortkomende politieke leiding van het Rijk. Daarentegen zal ik afzien van een bespreking der problemen op het gebied der buitenlandse politiek, die U juist in hun jongste ontwikkeling door het lezen van de dagbladen welbekend zijn, niet alleen omdat zulks buiten het kader dezer academische lezingen zou gaan, maar ook omdat het een overbodig tijdverlies zou betekenen.

Allereerst de vraag, op welke wijze het grote probleem van de eenvormigheid in de opbouw van het Rijk werd opgelost. Het doel der ontwikkeling was duidelijk omschreven in punt 25 van het nationaal-socialistische partijprogramma van 24 Februari 1920, hetwelk aldus luidt: “Wij eisen het instellen van een krachtig centraal Rijksgezag”. Alfred Rosenberg, de officiële commentator van het partijprogramma, schrijft daaromtrent: “Het nationaal-socialisme zag in, dat het lot van het Duitse Volk niet door compromissen, maar door strijd wordt beslist. Dezen strijd in de geest van het gehele Duitse Volk te voeren, vermag slechts een krachtig centraal gezag, dat eenvormig in algemeen Duitse zin wordt geleid en meedogenloos het algemeen belang voor het eigenbelang (der afzonderlijke gebieden) laat gaan. Wil men voor Duitsland een positie veroveren, welke het temidden der grote machtsgroepen van onzen aardbol weer tot een begeerden bondgenoot maakt, dan moet men dit zowel binnen-, als buitenlands even sterke centrale Rijksgezag grondvesten. Dit volkspolitieke gezag dient echter gepaard te gaan met een economisch-culturele decentralisatie. De verscheidenheid in het Duitse Volk op het gebied van ras en psyche behoeven daarmee overeenkomende uiterlijke vormen teneinde de krachten, welke in dit volk schuilen, op de meest geschikte wijze te voorschijn te roepen; een werkelijk cultureel federalisme is echter slechts denkbaar, wanneer de staat als geheel naar buiten een onwankelbare volkse en machtspolitieke eenheid vormt.”

Ge ziet dus, geachte toehoorders, dat dit historisch geboden streven naar eenvormigheid in de Rijksorganisatie geenszins een geestloze en cultuurvijandige gelijkschakeling van de uit stam of landstreek voortvloeiende verscheidenheid in het Duitse Volk betekent. Het nationaal-socialistische staatsbestuur is er zich niet alleen van bewust, dat het geestelijk gelaat van de Oostmark een ander is, dan dat van het Rijnland, of dat de zorg voor de schatten van kunst en cultuur in Wurtemberg andere vormen moet aannemen, dan in Oost-Pruisen of in de Warthe-gouw, in Hamburg weer anders dan in Silezië of in Sudetengouw - integendeel, een ieder verheugt zich over de rijkdom en wij zijn er juist op uit deze verscheidenheid te bewaren. In administratief technische zin echter en vooral naar buiten moet het Rijk een onverbrekelijke eenheid vormen.

Voor de nationaal-socialistische omwenteling waren er in Duitsland behalve Pruisen nog vijftien min of meer kleine landen. Ieder land had zijn landdag en zijn regering, zijn eigen wetgeving en bestuursautonomie. Het was niet alleen mogelijk, dat de krachtsverhoudingen in de afzonderlijke landdagen, maar vooral ook in de landdag van Pruisen, het grootste Duitse land, en in de Rijksdag, het centrale Duitse parlement, van elkaar verschilden en dat op grond van dit feit in de verschillende landen, vooral in Pruisen, een van de politieke lijn der Rijksregering afwijkende, soms zelfs een juist omgekeerde politiek werd gevoerd. Hoe onhoudbaar deze toestand ook was, hij was een juridisch en logisch gevolg van het vroegere stelsel. In de zomer van 1932 werd deswege voor het Rijksgerecht in Leipzig een buitengewoon belangwekkend groot proces gevoerd, waarin de links georiënteerde Pruisische staatsregering, gesteund door bepaalde kringen in Beieren, en de rechts georiënteerde Rijksregering als partijen tegenover elkaar stonden. Het punt van geschil, n.l. of de Pruisische

landdag gerechtigd was maatregelen te treffen, welke juist een stabilisering van deze tegenstelling beoogden en daarom de Rijksregering ten zeerste in gevaar brachten, kon toentertijd niet tot een beslissing worden gebracht.

De nieuwe nationaal-socialistische Rijksregering trad hier terstond na de 30en Januari 1933 in de geest van haar programma tegen op. Door het zenden van bijzondere, met uitgebreide volmachten beklede commissarissen werd er zorg voor gedragen, dat het bestuur der afzonderlijke landen in het vervolg niet meer een politieke weg bewandelde, welke niet die der Rijksregering was. Gelijktijdig werd bepaald, dat alle landsparlementen ontbonden waren en dat daarvoor verkiezingen zouden worden uitgeschreven, welke samenvielen met die van de Rijksdag op 5 Maart 1933; op deze wijze werden de meerderheden in de parlementen in het Rijk met elkaar in overeenstemming gebracht. Deze maatregelen staan als "gelijkschakeling" bekend. Onmiddellijk daarna werd een vaste en duurzame band tussen het Rijk en de landen gelegd. Zulks geschiedde door de aanwijzing van de zogenaamde "Rijksstadhouders". Dit waren ambtenaren van het Rijk, die er voor dienden te zorgen, dal de politieke lijn der landen overeenkwam met die der Rijksregering. Daarmede waren de tot dusver formeel nog steeds "soevereine" landen aan een voortdurend toezicht van de zijde der Rijksregering onderworpen.

Het belangrijkste feit in de staatsrechtelijke ontwikkeling vormt intussen de z.g. "Wet betreffende de opbouw van het Rijk" van 30 Januari 1934. Deze droeg de soevereiniteit van de landen op het Rijk over. De landen waren daardoor tusseninstantie in het Rijksbestuur geworden. De landsheerlijkheid, gelijk deze zich in Duitsland had ontwikkeld en sedert de eerste helft der 13e eeuw de overhand op de Rijksgedachte had gekregen, was verdwenen. De nieuwe toestand bracht de beide volgende belangrijke praktische gevolgen met zich mee: de Duitse landsparlementen, welke uitdrukking waren van het historische dualisme tussen Rijkseenheid en particularisme, hielden op te bestaan. De tot dusver slechts tegenover deze landsparlementen verantwoordelijke landsregeringen, die echter formeel van de Rijksregering afhankelijk waren, kwamen nu rechtstreeks onder de Rijksregering te staan. De 17 tot dusver bestaande, binnen het Rijk functionerende soevereine besturen werd tot een enkele samengesmolten. De zogenaamde Rijksstadhouderswet van 30 Januari 1935 bracht enige belangrijke aanvullingen - zo werd daarin bepaald, dat de ministerpresidenten van de landen, die heden ten dage nog niet als Rijksgouwen zijn georganiseerd (b.v. Beieren, Würtenberg, Baden, Hessen, Anhalt, Sachsen, Brunswijk enz., rechtstreeks door de Führer en Rijkskanselier werden benoemd.)

Daarmede is de richting aangeduid, waarin de verdere ontwikkeling zich zal voltrekken. De nieuwste wetgeving betreffende het opnemen van de Oostmark, de Sudetengouw en van de in 1919 onder Poolse druk afgestane gebieden toont duidelijk de grote lijn van de nieuwe Rijksgouwenordening. We hebben thans in 't geheel tien van zulke nieuwe Rijksgouwen, en wel Wenen, Beneden-Donau, Boven-Donau, Salzburg, Stiermarken, Tirol-Vorarlberg, Karnten, Sudetenland, Dantzig-Westpruisen en de zogenaamde Warthegouw (met Posen als hoofdstad).

Aan het hoofd van iedere gouw staat een door de Führer en Rijkskanselier op voorstel van de Rijksminister van Binnen-landse Zaken benoemde Rijksstadhouder. Onder hem ressorteert het gehele bestuur in zijn gouw, met uitzondering van het justitiële, financiële, verkeers- en militaire bestuur en van het bestuur van enige publiekrechtelijke lichamen (bijv. de Reichs-nahrstand, de Rijkscultuurkamer). Als hoofdambtenaar voor alle aangelegenheden, het staatsbestuur rakende, is onder hem de regeringspresident werkzaam. De gouwen

Sudetenland, Dantzig-Westpruisen en de Warthegouw hebben in zoverre een afwijkende structuur, dat hier niet een, maar meerdere regeringspresidenten in verschillende plaatsen voor de afzonderlijke regeringsdistricten werkzaam zijn - voor de Sudetengouw bijvoorbeeld in Karlsbad, Aussig en Troppau, terwijl de Rijksstadhouder te Reichenberg resideert. Wat de aangelegenheden van de Rijksgouw op het gebied van het zelfbestuur aangaat - dus bijvoorbeeld culturele, hygiënische, sociale, economische, technische en dergelijke aangelegenheden, welker betekenis niet tevens buiten de grenzen van de Rijksgouw is gelegen en voor welke door de gouw met eigen middelen kan worden gezorgd, - deze ressorteren onder de zogenaamde “Gau-hauptmann”, die intussen eveneens direct onder de Rijksstadhouder staat en van dezen zijn instructies ontvangt. De Rijksstadhouder is ten slotte mede bevoegd zich door alle instanties en diensten der z.g. “Reichssonderverwaltungen” - d.w.z. van die takken van dienst, welke niet onmiddellijk onder hem ressorteren (dus, gelijk boven gezegd, het justitiële, financiële en verkeersbestuur, waarbij nog de bovenbedoelde publiekrechtelijke lichamen komen) - te allen tijde omtrent bepaalde vraagstukken of omtrent de algemenen gang van zaken bij het bestuur te laten voorlichten en hen op de in de geest der algemene Rijkspolitiek normatieve gezichtspunten van het verdere bestuursbeleid opmerkzaam te maken, alsmede hun de daarmede verband houdende maatregelen voor te stellen. Wanneer zulks onverwijld noodzakelijk is, is de Rijksstadhouder bevoegd voorlopige maatregelen te nemen.

Op deze wijze is in zeer hoge mate de macht verenigd in de hand van één man, die ten opzichte van het onder hem ressorterende gebied niet als de exponent van bijzondere streek- of stambelangen, maar als de vertrouwensman van het Rijk en van de centrale politieke leiding optreedt. Daarbij wordt door een verstandige, op ervaringen en overwegingen uit de praktijk berustende afpaling der bevoegdheden van het onmiddellijke Rijksbestuur, van de “Reichssonderverwaltungen” en, wat betreft het zelfbestuur, van de gouw niet alleen een hoge mate van soepelheid, maar voor alles ook een grote arbeidscapaciteit gewaarborgd. Duitse vakkringen zijn in ieder geval tot dusverre niet de praktische resultaten van deze nieuwe regeling zeer tevreden. Derhalve is te verwachten, dat deze binnen afzienbare tijd ook in de overige delen van het Rijk zal worden toegepast.

Van hoeveel gewicht dit alles voor de techniek der administratie ook moge zijn - het eigenlijk beslissende moment ligt, gelijk steeds weer met klem dient te worden gezegd, op staatkundig en historisch gebied, n.l. in het overwinnen van een duizendjarige toestand van zwakte en van openstaan voor vijandelijke aanvallen. De geschiedenis leert intussen, dat deze nieuwe administratieve regeling politiek en psychologisch geconsolideerd moet worden, wil haar het lot van dergelijke pogingen uit het Duitse verleden bespaard blijven. Anders gezegd: het instituut der Rijksstadhouders mag niet het beginpunt ener constitutioneel-geschiedkundige ontwikkeling zijn, welke weer tot de organisatorische anarchie van het tijdvak van de 13e tot de 18e eeuw leidt. Hiervoor is echter zorg gedragen door het Duitse Volk op te voeden in de Groot- Duitse eenheidsgedachte. Gij ziet hier, mijne toehoorders, de betekenis van dat in de 19e eeuw begonnen en in onze dagen tot een einde gebrachte proces van politieke opvoeding, welke op het gehele Duitse Volk beslag heeft gelegd en het de ogen doet richten op de oplossing van zijne historische taak. Drager dezer voortdurende, opvoedende laak, welke overeenkomstig haar wezen nimmer eindigt, is de nationaal-socialistische partij, welke hierdoor tot de hoogste en laatste waarborg voor de door het nationaal-socialistische staatsbestuur in het leven geroepen instituten wordt. Gij ziet hier aan de hand van een bijzonder karakteristiek voorbeeld de buitengewoon praktische en - gelijk men eveneens moet zeggen - staatsrechtelijke en constitutioneel-geschiedkundige betekenis der nationaal-socialistische partij. We zullen deze betekenis nog nader bezien, en wel in de laatste lezing.

Het tweede onderwerp, dat we in dit uur nog met elkaar zullen bespreken, is de oplossing van de sociale en economische problemen, kortweg de organisatorische vorm van hetgeen men vaak het “ Duitse socialisme” heeft genoemd. Het programma der nationaal-socialistische partij zegt hieromtrent in punt 10: “De eerste plicht van iedere staatsburger dient het verrichten van geestelijke of lichamelijke arbeid te zijn. De werkzaamheid van de enkeling mag niet met de belangen van de gemeenschap in strijd zijn, maar moet geschieden binnen het kader van het geheel en tot nut van allen.” Op een andere plaats, in punt 24 staat: “De partij... bestrijdt de joodsmarxistische geest in en buiten ons en is er van overtuigd, dat een duurzame genezing van ons volk slechts kan geschieden van binnen uit en wel op de grondslag: algemeen belang vóór eigen belang.” Alfred Rosenberg heeft daaromtrent geschreven: “De Duitse opvatting van de arbeid bestaat in het geloof, dat een werkzaamheid eerst dan zo mag heten, wanneer zij geestelijke of stoffelijke waarden doet ontstaan en op een wijze geschiedt, welke het geheel ten goede komt... In de vervulling van een, ieder mens overeenkomstig zijn aanleg toegewezen plicht zien wij nationaal-socialisten onzen grootste trots en wij geloven, dat ook slechts het bewustzijn zijn plicht - zijn “beroep” - op de hem toegewezen plaats te hebben vervuld in staat is dat innige, ware geluk te doen smaken, hetwelk de eeuwige jacht naar enkel geldwaarden nimmer kan geven.”

De elementen van iedere geordende volkshuishouding zijn arbeid en eigendom. Het liberalisme heeft deze beide in wezen bij elkander behorende elementen willen scheiden, ja, het heeft hen zelfs scherp tegenover elkaar gesteld. Het marxisme echter heeft ten doel de volledige afschaffing van iedere vorm van eigendom en de zo groot mogelijke inperking van de arbeid, omdat het daarin eigenlijk een schande, in ledigheid daarentegen een soort van socialen ideaaltoestand ziet.

In het Duitse socialisme worden deze beide elementen op de grondslag der verbondenheid met de gemeenschap niet slechts bevestigd, maar ook tot een vruchtdragende eenheid gebundeld. De - bewust volks aangevoelde - verbondenheid met de gemeenschap brengt intussen ook een scheppende wisselwerking tussen recht en plicht. iedere Duitser heeft een recht op eigendom en hij heeft evenzeer een recht op arbeid. Aan deze rechten beantwoordt de plicht om zijn eigendom vóór alles in dienst der volksgemeenschap aan te wenden en in het bijzonder ieder gebruik, dat in strijd is met het algemeen belang, na te laten. Met het recht op arbeid komt dan de plicht overeen, om binnen het kader van zijn bekwaamheid en zijn kundigheden iedere arbeid te verrichten, welke voor het welzijn der gemeenschap noodzakelijk of bevorderlijk is. Zo is het doen gelden van het recht op eigendom en arbeid afhankelijk van de vervulling van de daaruit voortvloeiende plichten tegenover de gemeenschap.

Deze principiële gedachte is in een groot aantal instituten en voorschriften tot uitdrukking gekomen. Wat om te beginnen de agrarische economie betreft, heeft het nationaal-socialistische staatsbestuur voor de wederopbouw en het zeker stellen van gezonde economische verhoudingen in tweeërlei opzicht zorg gedragen: in de eerste plaats door een uitgebreide actie tot delging der schulden, gelijk door de Wet tot regeling der agrarische schuldverhoudingen van l Juni 1939 mogelijk is geworden. In de tweede plaats is de boer verlost van dat soort van speculatieve vorming van agrarische prijzen, dat berustte op liberaal-economische beginselen en in de meeste gevallen door joden werd toegepast. Dit geschiedde door het inwerkingtreden van de - in de laatste tijd door verschillende landen overgenomen - “landwirtschaftliche Marktordnung”, welke voor de afzonderlijke agrarische voortbrengselen vaste prijzen invoerde en op deze wijze iedere speculatie met deze producten onmogelijk maakt. Deze prijzen werden intussen geenszins volgens een voor het gehele Rijk geldend

schema vastgesteld, maar zijn, al naar gelang de productievoorwaarden in elke streek afzonderlijk, verschillend. Drager van deze uitgebreide prijs- en marktregeling is echter de Duitse boer zelf: in de "Reichs-nahrstand", de organisatie, welke op grond der Verordening van 8 December 1933 in het leven werd geroepen, hebben de Duitse boeren zich de met hun aard overeenkomende bedrijfscorporatie geschapen. De "Reichsnahrstand" heeft tot taak "zijn leden in verantwoordelijkheid tegenover Volk en Rijk tot een levenskrachtige steun voor de opbouw, de instandhouding en de versterking van het Duitse Volk aaneen te sluiten." Hiertoe behoort meer in het bijzonder het in evenwicht brengen en bevorderen van de bedrijfsbelangen der boeren en van de andere factoren der Duitse agrarische economie, de regeling van hare aangelegenheden langs de weg van zelfbestuur en het bewaren van de eer van het beroep door bijzondere bedrijfsrechtbanken (§§ 2 en 3 der Verordening). Het bestuursapparaat is gesplitst in drie vakgroepen: 1. de boer - deze afdeling is belast met de zorg voor de persoon van al diegenen, die in de landbouw, in ruimen zin genomen, werkzaam zijn; 2. het erf - aan deze afdeling behoort de zorg voor de bedrijfseconomische belangen van al diegenen, die in de landbouw werkzaam zijn; 3. de markt - deze laatste afdeling is belast met de toepassing; van bovenbedoelde marktregeling. Van belang is verder de Wet van 14 Juli 1933 betreffende de reorganisatie van de Duitse boerenstand, welke de rechtsbasis voor het inrichten van nieuwe boerenhoeven door kolonisatie of anderszins vormt, alsmede de "Rijkserfhoevewet" van 29 September 1933, welke moet verhinderen, dat waardevolle boerenhoeven met schulden zouden worden overladen of zouden worden versnipperd.

Op het gebied van handel en industrie moet allereerst het Duitse Arbeidsfront worden genoemd, de grote organisatie, welke voor de vroegere vakverenigingen in de plaats is gekomen en welke door de Verordening van 24 Oktober 1933 in het leven werd geroepen. De grote verdienste van het D.A.F, is gelegen in het feit, dat dit lichaam in de laatste jaren de psychologische, geestelijke en lichamelijke behoeften van de Duitse arbeider heeft behartigd, welke taak zich steeds meer heeft uitgebreid. De regeling in de bedrijven afzonderlijk is vastgesteld overeenkomstig de voorschriften van de Wet betreffende de regeling van de nationale arbeid van 20 Januari 1934, volgens welke voor ieder bedrijf een bedrijfsreglement en een uit werknemers samengestelde vertrouwensraad moest bestaan. Voor het bijleggen van arbeidsgeschillen zorgt het D.A.F. in de eerste plaats door een verzoeningsprocedure, en voorts door het instellen van een bijzondere socialen ereraad. De bedrijven op hun beurt zijn, teneinde hun economische belangen en behoeften te waarborgen weer op corporatieve wijze verenigd, en wel op grond van de Wet betreffende de regeling van handel en industrie van 27 Februari 1934 in zeven Rijksgroepen, welke op hun beurt weer in bedrijfstakken zijn onderverdeeld: zo is de Rijksgroep Industrie onderverdeeld in 31 bedrijfstakken, Handel in 5. Banken in 6, Verzekeringen in 2 en Energie eveneens in 2, en ten slotte de Rijksgroep Ambachten in 52 gilden. In het verkeerswezen bestaat ingevolge de Wet van 27 Februari 1935 een dergelijke onderverdeling, namelijk in de bedrijfstakken Zeescheepvaart, Binnenscheepvaart, Vervoer met motorrijtuigen, Vervoer met wagens, Spoorwegen, Expeditie, Opslaan van goederen en Neventakken van het verkeer.

Deze wijdvertakte organisatie krijgt alleen en uitsluitend haar diepen zin door de aan haar ten grondslag liggende dubbele taak op het gebied van het gehele economische en sociale leven in het Duitse Rijk: de organisaties zijn ervoor verantwoordelijk, dat de door haar vertegenwoordigde bedrijfstakken te allen tijde hun plicht jegens de volksgemeenschap geheel en al vervullen en die geestelijke of stoffelijke waarden scheppen, welke de gemeenschap nodig heeft en voorts dat zij voor een rechtvaardige en doelmatige verdeling dezer goederen zorg dragen. In de tweede plaats dienen zij de eer van de werkenden Duitse mens te beschermen en er voor zorg te dragen, dat de scheppende persoonlijkheid binnen het

economisch geheel tot volle ontplooiing komt. Uit de prestaties van het Vierjarenplan en in nog meerdere mate uit het bijna geheel zonder klachten functioneren van onze oorlogseconomie blijkt wel, waartoe deze organisaties in staat zijn.

Ook hier ligt wederom de sleutel tot deze resultaten niet in het formele of in het technische, maar in de achter dit organisatorisch apparaat staande, hem steeds voortstuwenden geest diergenen, die het hanteren. Zo worden we ook hier tenslotte weer herinnerd aan de nationaal-socialistische partij als degene, die dezen geest schept, draagt en vormt. Haar zullen we in de laatste lezing aan een beschouwing onderwerpen.

VI.

Wij hebben in de vorige lezing de instellingen leren kennen, welke door het nationaal-socialistische staatsbestuur sinds 1933 in het leven zijn geroepen ten einde de eenvormigheid bij de opbouw en het bestuur van het Rijk te verzekeren. We hebben de nieuwe tusseninstantie in het Rijksbestuur, het instituut der Rijksstadhouders en ook zijn geografisch substraat, de nieuwe Rijksgouwen bezien. We hebben vooral getracht om een duidelijk beeld te geven van de constitutioneel-staatkundige grondgedachte, waarop de nieuwe orde berust: een hoge mate van snelheid, doelmatigheid, kracht en van eenvormigheid naar buiten gepaard te laten gaan aan een hoge mate van soepelheid ten opzichte van de in zich gerechtvaardigde verlangens naar differentiering van de zijde der afzonderlijke landstreken. De opbouw van het Duitse Rijk berust geenszins - en dit is het verschil met de structuur van Frankrijk - op een onverbiddelijke vervlakking en nivellering der afzonderlijke landstreken. Berlijn is geenszins Rijkshoofdstad op de wijze, waarop Parijs “la capitale de la France” is: namelijk als het enige centrum van cultuur en maatschappelijk leven van het gehele land. Veleer berust de essentiële betekenis en waarde van de nieuwe Duitse regeling juist daarop, dat zij het mogelijk maakt een hoge mate van uiterlijke eenvormigheid op succesvolle wijze te paren aan een soepele differentiëringsmogelijkheid naar binnen.

We hebben in de tweede plaats het oog laten gaan over die instellingen, welke bestemd zijn het economische en sociale leven van het Duitse Volk te regelen, m.a.w. de instellingen, waarin het Duitse socialisme is verwezenlijkt. Als zodanig hebben wij - zij het slechts in vogelvlucht - de “Reichsnahrstand”, het Duitse Arbeidsfront, zomede de bedrijfscorporaties der Duitse economie leren kennen. Ook daarbij hebben we gezien, dat deze organisaties geenszins doel op zichzelf zijn, maar de verwezenlijking van de gemeenschapsidee moeten beogen. De gemeenschapsidee is, gelijk we gezien hebben op tweeërlei wijze tot uitdrukking gekomen: voor het bedrijf afzonderlijk in de zogenaamde bedrijfsgemeenschap - daarenboven echter voor de gehele volkshuishouding in de stelling, dat de gehele economische structuur van het Rijk als een enkele grote werken productiegemeenschap moet worden beschouwd.

Dit houdt twee dingen in: in de eerste plaats is de idee van klassenbewustzijn en klassenstrijd ten gunste van een nationale solidariteit ter zijde geschoven. In de tweede plaats is echter de economie uit de allesbeheersende positie gedrongen, welke het in de liberalen tijd van voor de wereldoorlog kon innemen. Economie is niet langer doel op zich zelf, zij is geen autonoom systeem, dat slechts gericht is op de eigen belangen en behoeften; de economie heeft niets meer te zeggen in de staat - maar omgekeerd, de staat heeft iets te zeggen in de economie, hij vormt en leidt haar, hij bouwt haar naar zijn wil om; economie is heden dienst aan het volk en niet meer een najagen van eigen gewin. Praktisch betekent zulks, dat de “ondernemer” van vroeger “bedrijfsleider” is geworden. De “ondernemer” van vroeger was in de eerste en laatste plaats werkzaam om wille van de winst, welke de door hem geleide onderneming hem of zijn geldgevers opleverde. Eerst in de tweede plaats en - gelijk men wel mag zeggen - geheel onvrijwillig, betaalde hij de hem opgelegde belastingen en voldeed hij aan de hem wettelijk voorgeschreven sociaal-politieke verplichtingen. De moderne Duitse bedrijfsleider dient het echter als zijn eerste en belangrijkste taak te beschouwen, bepaalde producten zo goed en zo goedkoop mogelijk ter beschikking van de volksgemeenschap te stellen - niet, om hierdoor de omzet en de winst van zijn onderneming op Ie voeren, maar in het morele besef, dat de volksgemeenschap van hem verlangen mag, dat hij zo goed en zo goedkoop mogelijk levert. De bedrijfsleider dient het bovendien als zijn plicht te zien ook zoveel mogelijk voor het lichamelijk en geestelijk welzijn van de in zijn bedrijf werkzame personen zorg te dragen. Hij komt zijn verplichtingen jegens de staat na, omdat deze hem, door hem van grondstoffen

te voorzien en door het autoritair regelen der marktverhoudingen, de voortzetting en de handhaving van het bedrijf waarborgt. Eerst in de laatste plaats is hij gerechtigd een redelijke vergoeding voor zijn bemoeiing af te houden. In het kort, de “ondernemer” is de beschermer van zijn eigen belangen en van die van zijn privé geldschieter, de “bedrijfsleider” is de beheerder van een stuk volksvermogen, voor zover dit aan zijn zorg is toevertrouwd. Daarom kan van hem niet slechts een belangrijke kapitaalsinvestering, maar zelfs een algehele omzetting van het bedrijf worden verlangd, wanneer dit in het algemeen belang nodig is - iets, dat vanuit het liberale standpunt van winstbehalen geenszins te rechtvaardige zou zijn. Ge ziet dus, geachte toehoorders, dat op dit gebied een nieuw mensentype is geschapen, waarvoor de belangen der gemeenschap zwaarder wegen dan zijn bankrekening en zijn geldschieters. Het bedrijf beoogt niet het behalen van winst, maar de rechtvaardige verdeling der goederen over de volksgemeenschap.

Mijne toehoorders, we hebben bij de beschouwing van de economische en staatkundige bestuursinstellingen van het Rijk gezien, dat haar wezen veel minder in formules is gelegen dan in de geest, waarvan allen, die geroepen zijn deze instituten Ie hanteren, doordrongen zijn. Op deze eenheid van geest berust de eigenlijke kracht van ons staatsrechtelijk leven. Het is bijgevolg noodzakelijk de bronnen op te zoeken, waar deze eenheid van geest ontspringt.

Er zijn twee van zulke bronnen. Van de grootste betekenis is allereerst het principe, dat de leiding van het Duitse Volk zich heden ten dage enkel en uitsluitend in Duitse handen bevindt. Punt 4 van het partijprogramma van 24 Februari 1920 zegt daaromtrent: “Het recht om over leiding en wetten te beslissen, mag slechts staatsburgers toekomen. Daarom eisen wij, dat ieder openbaar ambt, onverschillig van welken aard en ongeacht of het hierbij het Rijk, een land of een gemeente betreft, slechts door staatsburgers mag worden bekleed”. Over het begrip “staatsburgers” zegt punt 4 van het programma: “Staatsburger kan slechts degene zijn, die volksgenoot is. Volksgenoot kan slechts hij zijn, die ongeacht zijn geloofsrichting van Duitse bloede is. Bijgevolg kan een jood geen volksgenoot zijn”.

De officiële commentator van het partijprogramma, Alfred Rosenberg, zegt in verband daarmede: “Het Duitse Volk dient in zijn bewustzijn een noodzakelijk onderscheid te maken: het staatsburgerschap mag niet iets zijn, dat een ieder als geschenk in de wieg meekrijgt, maar het moet iets zijn, dat men moet verdienen. iedere Duitser is weliswaar “Staatsangehörige”, de rechten van staatsburger daarentegen mag hij eerst verwerven, wanneer hij de school heeft verlaten, ten behoeve van de staat zijn arbeidsdienstplicht en zijn militairen dienst heeft vervuld en als twintigjarige jonge mens deze opvoedingsinstituten met goed gevolg heeft doorlopen. Voor iedere Duitser moet het feit, dat hij het staatsburgerschap kan verwerven, een aansporing tot de hoogste prestaties in dienst voor zijn volk zijn. Dit bewustzijn zal hem zijn staatsburgerschap ook op een geheel andere wijze laten verkrijgen, dan dit vandaag de dag het geval is. De vroegere opvatting van staatsburger kende de begrippen “Volks-zugehörigkeit” en “ras” in het geheel niet. Volgens deze opvatting was degene, die een Rijks Duitse pas had, Duitser, en hij, die een Tsjechisch legitimatiebewijs toonde, Tsjech. Dienovereenkomstig stond aan de toelating van de joden of van andere individuen van niet-Europese rassen tot het staatsburgerschap niets in de weg. Men kende slechts het begrip “mens”. Het nationaal-socialisme ziet echter in ieder soort van staatsstructuur en staatsleiding de uitdrukking van een bepaald volks karakter. Laat men een vreemd ras - en dus andere kiemen - aan de vorming daarvan deelnemen, dan houdt de zuiverheid van dit organisme op te bestaan en wordt aan het leven van het volk schade toegebracht. De geschiedenis der 19e eeuw met zijn door joodse geldmacht ontaard parlementarisme is daar een droevig voorbeeld van. De geschiedenis in Duitsland van het tijdvak 1918-1933 is in dit opzicht nog veel treffender. Daarentegen staat

het nationaal-socialisme op dit standpunt, dat de afzonderlijke stammen van het Duitse taalgebied weliswaar tot verschillende rassen behoren, die echter zeer nauw met elkaar verwant zijn, en dat de onderlinge vermenging van deze stammen nieuwe levenskrachtige mensen heeft geboren doen worden, voor alles de in vele typen voorkomenden Duitse mens. De vermenging met het joodse ras., dat in wezen met het Duitse verschilt en naar zijn gehele geestelijke en lichamelijke structuur daaraan vijandig is, zou echter de verbastering van het Duitse Volk ten gevolge hebben."

Aan de hierin opgesloten eis is door de z.g. "Neurenberger wetgeving" van 15 September 1935 voldaan. De Rijksburgerwet van thans bepaalt het volgende:
"§ 1. "Staatsangehörige" is hij, die tot het beschermend verband ("Schutzverband") van het Duitse Rijk behoort en daarom bijzondere verplichtingen tegenover het Rijk heeft. - De "Staatsangehörigkeit" wordt verkregen overeenkomstig de regelen, gesteld in de wet op de "Reichs- und Staatsangehörigkeit". "§ 2. Rijksburger is slechts de "Staatsangehörige" van Duitse of soortgelijke bloede, die door zijn gedrag bewijst, dat hij bereid en geschikt is het Duitse Volk en het Duitse Rijk trouw te dienen. - Het Rijksburgerrecht wordt verkregen door het verlenen van de Rijksburgerbrief. - De Rijksburger is de uitsluitende drager van de volle staatkundige rechten overeenkomstig de wet."

In dezen laatste zin is eigenlijk voor de praktijk het kernpunt gelegen; onder het begrip "volle staatkundige rechten" valt namelijk niet alleen het deelnemen aan de grote, politieke stemmingen, maar ook het recht om als ambtenaar of in een openbare vertrouwenspositie, van welken aard ook (niet-ambtelijke werkzaamheden bij openbare lichamen of bij overheidsdiensten, advocaat, notaris, geneesheer, journalist, maar ook ambachtsman of bedrijfsleider) middellijk of onmiddellijk een aandeel te nemen in de leiding of de behartiging van politieke, culturele of economische aangelegenheden van het Duitse Volk. Daarmede is het joodse element in zo groot mogelijke omvang van het openbare leven in het Duitse Rijk uitgesloten.

Vanzelfsprekend heeft het ook bij ons niet ontbroken aan stemmen, die deze schijnbaar zo radicale oplossing als onmogelijk en in het bijzonder als een ramp voor het economische leven hebben gekenschetst. Ook heeft men het niet beneden zich geacht om humanistische argumenten in het vuur te brengen. Uit de politieke ontwikkeling is intussen gebleken, dat de eenmaal ingeslagen weg de juiste en de enig mogelijke was, wilde men de leiding van het Duitse volk die innerlijke saamhorigheid en eenheid geven, welke alleen door de zuiverheid van bloed en ras kan worden gewaarborgd.

Echter, bloed- en raszuiverheid alleen is niet voldoende. Zij is weliswaar voorwaarde voor geestelijke verbondenheid, maar er is een voortdurende inspanning, een onophoudelijke werkzaamheid op het gebied van opvoeding en vorming van het volk voor nodig, om deze eenheid van geest en van overtuiging ook daadwerkelijk te bereiken. Dit nu is de taak der nationaal-socialistische partij. De partij is - gelijk de Wet "betreffende de eenheid van staat en partij" van l December 1933 het heeft uitgedrukt - de draagster van de Duitse staatsgedachte en met de staat onverbrekelijk verbonden. Wat betekent zulks?

In de eerste plaats, dat de nationaal-socialistische partij de draagster is van de Duitse staats gedachte. Ik heb, geachte toehoorders, in de vorige lezingen getracht U bepaalde karakteristieke grondtrekken van deze staatsgedachte duidelijk te maken. Ik hoop, dat het mij gelukt is U de kern dezer idee verduidelijkt te hebben: de Duitse staats gedachte bestaat in de liefde van ons volk voor het eigen bloed en de eigen geschiedenis, of, met betrekking tot de

enkeling: in het voortdurende, zich steeds vernieuwende beroep op de volksgenoot om zich het feit, dat hij als Duitser geboren is, waardig te tonen. Dit inzicht in het volk wakker te roepen, dit voortdurende beroep op eiken volksgenoot afzonderlijk - dat is de taak van de nationaal-socialistische partij als “draagster van de Duitse staatsgedachte”. De partij is, zoals de Führer in zijn slotrede op de partijdag van het jaar 1935 heeft gezegd, de “vaste, zich zelf handhavende cel van de nationaal-socialistische leer”, zij heeft tot taak “de opvoeding van het gehele volk in de geest dezer idee” en ten slotte de aldus “gevormde in de leiding of de aanhang van de staat over te hevelen”. De partij is bijgevolg hoedster van de nationaal-socialistische volks- en staatsidee, zij is opvoedingsorganisatie en tenslotte de grote leerschool voor de leiders van het Duitse Volk. Uit deze totaliteit van de nationaal-socialistische leer volgt daarom logischerwijze de totaliteit van de nationaal-socialistische partij. Tegenover haar, of zelfs naast haar kan en mag generlei andere “partij”, dus een groep van mensen in organisatorisch verband bestaan, welke invloed op het staatkundig leven van het Duitse Volk beoogt uit te oefenen. Dit beginsel is reeds in de Wet, houdende verbod van het oprichten van nieuwe politieke partijen van 14 Juli 1933 vastgelegd en door bedreiging met zware straffen veilig gesteld.

Teneinde de haar gestelde opgaven te kunnen vervullen, heeft de nationaal-socialistische partij een reeks onderorganisaties op bepaald gebied in het leven geroepen. Hierbij dient een onderscheid te worden gemaakt tussen de “vertakkingen (Gliederun-gen) der N.S.D.A.P.” en de “bij de N.S.D.A.P. aangesloten organisaties”.

De vertakkingen der partij zijn daar integrerende bestanddelen van; deze zijn geheel en al in het partijapparaat opgenomen en hebben geen rechtspersoonlijkheid, noch een eigen vermogen. Hiertoe behoren de SA, de SS, het Nationaal-Socialistische Motorkorps (N.S.K.K.), de Hitlerjeugd en de Bond van Duitse Meisjes (HJ. en B.D.M.), de Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie, de Nationaal-Socialistische Duitse Studentenbond (N.S.D.St.B.) en de Nationaal-Socialistische Duitse Docentenbond.

De bij de partij aangesloten organisaties daarentegen zijn niet rechtstreeks in het partijapparaat opgenomen. Zij hebben hun eige organisatie, bezitten rechtspersoonlijkheid en kunnen afzonderlijke vermogensrechtelijke verbintenissen aangaan. Hiertoe behoren de Nationaal-Socialistische Juristenbond, de Rijksbond van Duitse Ambtenaren, de Nationaal-Socialistische Bond voor Duitse Techniek, de Nationaal-Socialistische Bond van Onderwijzers, de Nationaal-Socialistische Bond van Artsen, de Nationaal-Socialistische Volkswelvaart (N.S.V.), de Nationaal-Socialistische Bond tot Verzorging van Oorlogsslachtoffers, het N.S.-Vliegerkorps en het Duitse Arbeidsfront.

De vertakkingen der partij zijn publiekrechtelijke gemeenschappen van bijzondere aard. Zij hebben een openbare taak van algemeen belang, welke voortvloeit uit de algemene taak van de partij en uit de bijzondere aard van hun arbeidsveld. Bijgevolg hebben ze speciale publiekrechtelijke bevoegdheden. Hieronder vallen: het z.g. regelingsrecht, d.w.z. het recht om aan haar leden bij algemeen voorschrift of individuele maatregel zekere plichten op te leggen (contributie, bijzondere opdrachten, toelaten en uitsluiting van leden enz.); voorts het z.g. tuchtrecht, d.w.z. het recht om van vergrijpen tegen de tucht en de geest der gemeenschap, onverminderd de jurisdictie van de rechterlijke macht van de staat, door bijzondere ereraden te laten kennisnemen en ten slotte de z.g. partijverantwoordelijkheid, d.w.z. dat zij ten aanzien van haar financieel beleid en van haar andere werkzaamheden niet onderworpen zijn aan het toezicht en aan het recht om in te grijpen van staatsinstanties, doch uitsluitend van de leiding der partij zelf.

Naast deze verschillende organisaties staat echter het eigenlijke organisatieapparaat der partij als zelfstandig geheel. Van celleiders en blokleiders over de plaatselijke leiders, kringleiders en gouwleiders omhooggaande in deze in eigenlijke zin “politieke organisatie” komt men uiteindelijk bij de Rijksorganisatieleiding, welker bestuur aan de Führer verantwoordelijk is.

Het is hier de plaats om enige woorden te wijden aan het zogenaamde “leidersbeginsel” - niet alleen, omdat het gehele partijapparaat, alsmede de organisatie van het openbare en semi-openbare bestuur en van de weermacht op dit beginsel zijn gebouwd, maar ook, omdat juist dit beginsel in het buitenland vaak is aangehaald, maar even vaak verkeerd begrepen is. Overeenkomstig het “leidersbeginsel” worden de lagere ambts- en gezagsdragers door de hcogeren benoemd, en ontvangen van deze hun aanwijzingen en orders. De lagere ambts- en gezagsdragers zijn de hogere gehoorzaamheid verschuldigd en aan deze verantwoordelijk voor een behoorlijke uitvoering der ontvangen bevelen. Men zou kunnen zeggen, om het tot een formule terug te brengen: het leidersbeginsel berust op het verband van bevelsbevoegdheid naar beneden en van verantwoordelijkheid naar boven.

Dit is intussen - en ik verzoek U dit goed voor ogen te houden - slechts de ene, de formele zijde van de zaak. Even belangrijk, zij het niet zo duidelijk en voor een ieder te zien, is de niet-formele, de morele kant: het kunnen bevelen en het moeten gehoorzamen berusten beide op bepaalde onaantastbare voorwaarden. De voorwaarden voor het geven van bevelen zijn: meerdere bekwaamheid, verantwoordelijkheidsbesef, menselijk begrip voor de persoonlijke verhoudingen der ondergeschikten en onvermoeide zorg voor hun lichamelijk, geestelijk en psychologisch welzijn. De voorwaarde voor de gehoorzaamheid is echter vertrouwen in de zakelijke en morele hoedanigheden van de meerdere. Op dezen grondslag berust het leidersbeginsel, het staat en valt ermee. Daarin ligt echter tevens zijn sterkte en zijn propagandistische kracht. Wilt U vooral dit ene in acht nemen en goed voor ogen houden: het daaraan ten grondslag liggende psychologisch element - en tot deze psychische, in het bloed verankerde grondslagen moeten we dit, gelijk alle andere nieuwe Duitse rechtsbeginsels, herleiden - is het vertrouwen van de geleide, van de volgeling in de leider, uiteindelijk dus in de leider van het gehele volk, in de Führer Adolf Hitler. Wanneer van andere zijde zo vaak is gezegd, dat het vertrouwen ook een grondslag der democratie vormt - ik wil hier in het midden laten, of zulks juist is - dan is het leidersbeginsel, ja het gehele nationaal-socialistische staats- en bestuursstelsel een volkomen democratisch verschijnsel - misschien democratischer dan veel, dat zich in de jaren na de eersten wereldoorlog met dezen naam heeft getooid.

Het is ook niet zo - ofschoon ook dat onder meer door booswillenden beweerd en door onwetenden nagezegd is -, dat degene, die op grond van het leidersbeginsel aangewezen is om een verantwoordelijke betrekking te bekleden, nu van zijn kant kan beweren alwetend te zijn en bij de uitvoering van zijn taak geen raad of deskundige hulp meer nodig te hebben. Integendeel, hoe gewichtiger de taak is, met des te meer zorgvuldigheid dient de daarmede belaste persoon ernaar te streven zich bij de uitvoering daarvan te verzekeren van de bijstand der beste en bekwaamste deskundige. Zo is de Rijksregering het orgaan van bijstand en advies van de Führer; ieder lid daarvan - de Rijksminister - is de Führer door zijn eed verantwoordelijk voor de zakelijke en betrouwbare voorbereiding van zijn besluiten. Op soortgelijke wijze wordt weliswaar het bestuur der gemeente overeenkomstig de Duitse gemeentewet van 30 Januari 1935 door de burgemeester autoritair gevoerd, doch staan ook hem bij de behartiging van aangelegenheden op verschillend bestuursgebied bijzondere wethouders (Beigeordnete) ter zijde - bijv. de plaatsvervangend burgemeester, de wethouder

van financiën, van onderwijs, voor woningaangelegenheden enz. Bovendien heeft het nieuwe Duitse bestuursrecht op velerlei gebied door het instellen van bijzondere colleges van advies er voor zorg gedragen, dat de verantwoordelijke leider van een dienst te allen tijde raad en deskundigheid van uitgelezen vaklieden ten dienste staan. Colleges, als hierbedoeld, zijn bijvoorbeeld de Pruisische staatsraad (wet van 8 Juli 1933), het college van advies van de Duitse Rijksbank (Wet van 15 Juni 1939) en het college van advies der Duitse Spoorwegen (Wet van 4 Juli 1939). De Duitse gemeentewet heeft niet slechts het instituut van raadsman der gemeente in het leven geroepen, maar bepaalt tevens in § 55 de omvang der aangelegenheden, in welke de burgemeester geen beslissing mag nemen, alvorens dezen raadslieden gelegenheid te hebben gegeven om hun mening daaromtrent te uiten. Praktisch vallen alle belangrijke aangelegenheden daaronder.

Maar - en hierin is de principiële tegenstelling met de vroegere toestand gelegen - de verantwoordelijkheid voor de feitelijk getroffen maatregelen draagt de leider van de betreffende dienst (de minister-president van Pruisen, de president der Rijksbank, de Directeur-generaal der Duitse Spoorwegen, de burgemeester) persoonlijk en alleen. Hij kan van het advies van het te zijner beschikking staande college van advies afwijken of dit opvolgen; hij kan een door die colleges voorgestelde maatregel nemen of niet; in geen geval echter mag hij zich op welk “besluit” of welken “stemmingsuitslag” dan ook beroepen, hetgeen reeds daarom onmogelijk is, omdat generlei stemmingen of dergelijke parlementaire handelingen plaats vinden. Hij dient zelf over voldoende kennis van zaken te beschikken om op eigen verantwoording te beslissen, welke maatregelen moeten worden genomen; aan de anderen kant moet hij voldoende moed hebben de eenmaal genomen maatregel ook tegenover de ingevolge het leidersbeginsel boven hem geplaatsten meerdere te verdedigen. Het feit, dat het college van advies uitsluitend bespreken en rapporteren, niet echter stemmen of beslissen mag, waarborgt, dat in zijn verhandelingen uitsluitend zakelijke en deskundige meningen naar voren worden gebracht, aangezien iedere partijpolitieke vooringenomenheid en in het bijzonder iedere hieruit voortvloeiende “fractiedwang” wegvalt. Beide gezichtspunten - de persoonlijke verantwoordelijkheid van de beslissende instantie en het wegnemen van de politiek uit de adviezen van het college van advies - werken samen - het resultaat is zonder twijfel een stijging van het zakelijke en deskundige niveau van de bestuurswerkzaamheden.

Laten we van hieruit de blik nog eenmaal terug gaan naar het partijapparaat en zijn functies binnen de Duitse staats- en volksorde. Wij zagen, dat de partij is de centrale opvoedingsorganisatie van het Duitse Volk, zij vormt de politieke leiders van morgen. Zij heeft daarom naast de eigelijke politieke partijorganisatie een groot aantal bijzondere organisaties opgericht. In dit geheel van organisaties is nu de Duitse mens op veelvuldige wijze opgenomen. Nemen we bijvoorbeeld een hoogleraar aan een technische hogeschool, die aëronautica doceert en bovendien een auto voor eigen gebruik heeft. Deze man kan tegelijkertijd lid zijn van het Nationaal-Socialistische Vliegerkorps, van de Nationaal-Socialistische Docentenbond, van de Nationaal-Socialistische Bond van Duitse Techniek en van het Nationaal-Socialistische Motorkorps, behalve zijn eventueel partijlidmaatschap. Of een ander geval: een arbeider in een machinefabriek, die in de wereldoorlog is geweest. Hij is lid van het Duitse Arbeidsfront, voorts misschien lid van de vertrouwensraad van de bedrijfsgemeenschap, waartoe hij behoort, lid van de Nationaal-Socialistische Bond tot Verzorging van oorlogsslachtoffers en misschien nog van de SA. De vrouwen van deze beide mannen zijn in de Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie werkzaam, hun kinderen behooren tot de Hitlerjeugd of tot de Bond van Duitse Meisjes. In de SA staat deze arbeider op een lijn met zijn eigen bedrijfsleider; aan de anderen kant is het mogelijk, dat de hoogleraar als lid van het Nationaal-Socialistische Motorkorps de bevelen van de chauffeur

van een zijner kennissen, ja wellicht zelfs van zijn eigen chauffeur moet gehoorzamen. Zo werkt dit organisatiesysteem niet slechts door de menigvuldigheid van zijn opvoedingsrichting, maar vooral ook in de richting ener vruchtdragende uitschakeling en afschaffing der sociale tegenstellingen. De resultaten en de werking van dit in de grond zo eenvoudige, maar geniale beginsel zullen binnen enige jaren nog veel duidelijker aan de dag treden.

Het is nu echter van het grootste gewicht, dat deze bewuste menigvuldigheid van persoonlijke betrekkingen en verhoudingen ook op staatsrechtelijk gebied is overgebracht. De hogere staatsbetrekkingen zijn tegenwoordig in sterke mate met de overeenkomstige partij betrekkingen verbonden. Dit geldt allereerst voor de hoogste representant van het Duitse Volk, voor de Führer. De Rijkspropagandaleider is tegelijkertijd Rijksminister voor Volksvoorlichting en Propaganda. De leider van de “Reichs-nahrstand” is tevens Rijksminister voor Voedselvoorziening en Landbouw. Het Hoofd van het Centrale Partijkantoor heeft de bevoegdheden van een Rijksminister. De Rijksleider-^ is tegelijk hoofd van de gehele Duitse politie. De leiders van de Rijksarbeidsdienst en van de buitenlandse organisatie der N.S.D.A.P. nemen in de Rijksministeries van Binnen- en van Buitenlandse Zaken een positie in, welke overeenkomt met die van staatssecretaris; zij nemen aan de vergaderingen van het Rijkskabinet deel, voor zover de te bespreken aangelegenheid hun arbeidsveld raakt. Voor alles echter zijn de door ons in de vorige lezing uitvoerig belichte nieuwe tusseninstanties van het Rijksbestuur, de Rijksstadhouders op organische wijze in de partijmachine ingeschakeld: bijna alle Rijksstadhouders zijn voor hun ambtsgebied tegelijkertijd gouwleiders der partij.

Door deze personele unie - ik kan deze niet in haar geheel behandelen, aangezien dit ons te ver zou voeren - wordt het beginsel van de eenheid van staat en partij eigenlijk eerst ten uitvoer gebracht en eerst daaraan ontleent het zijn praktische betekenis. Wanneer U nu bedenkt, mijne toehoorders, dat al deze hogere ambtsdragers van de staat als partijfunctionarissen tegenover hun volgelingen staan op de grondslag van het leidersbeginsel, d.w.z. op een basis van vertrouwen, dan ziet ge op welke wijze het grote Duitse probleem, dat wij in de vorige lezingen zo vaak zijn tegengekomen - het probleem der verhoudingen tussen overheid en volk -, is opgelost en wel door het aaneensmeden van beiden tot een enkele geloofs-, geestes- en wilsgemeenschap, een gemeenschap, in de geest der nationaal-socialistische Duitse staatsidee, waarmede gouwleider en Rijksstadhouder, arbeider en boer, bedrijfsleider en Rijksminister, student en B.D.M.-meisje op een en dezelfde wijze, door hetzelfde geloof en hetzelfde fanatisme, door dezelfde offervaardigheid en door dezelfde wil om mede Ie werken zijn verbonden.

Mijne toehoorders, ik heb mijn programma voor deze lezingen bij de aanvang als volgt omschreven: we moeten de grote problemen van de geschiedkundige, staatkundige, culturele en sociale existentie van het Duitse Volk leren kennen, we moeten het antwoord, dat de Duitse geest op deze vragen heeft gegeven, aan een onderzoek onderwerpen en tenslotte moeten we ons de zichtbare instellingen en de formele voorschriften, welke voor de praktische verwezenlijking van dit antwoord moeten dienen, voor de geest roepen. Dit programma heb ik dank zij het beminnelijk geduld, waarmede gij mijn gebroken Nederlandsen hebt aangehoord, kunnen afwerken. We hebben gezien, welke de grote problemen van het Duitse Volk zijn: de beveiliging van de Rijksgrenzen tegen aanvallen van buiten, het scheppen van een eenvormige Rijksorganisatie in het binnenland, en de vaste, duurzame band tussen leiding en volk. We hebben gezien, dat deze vaste band in de eerste plaats door het uitschakelen van de vreemde elementen uit het Duitse openbare leven, verder

ook voor alles door de voortdurende opvoeding in nationaal-socialistische geest tot stand kan worden gebracht. Zo behoren idee en vorm, geest en gestalte, ideologie en realiteit van het Groot Duitse Rijk onverbrekelijk bij elkander. Deze eenheid naar buiten en naar binnen, deze eenheid van geest en stof, van ziel en vorm, van gedachte en daad, heeft het Duitse Volk voor de eerste maal in zijn geschiedenis verkregen. Begrijpt daarom de ontzaglijke betekenis van de nationaal-socialistische revolutie van ons Volk - begrijpt echter ook de onvoorwaardelijke wil om dit waarlijk duur verkregen bezit nooit meer op te geven. De Duitse nationaal-socialistische eenheid in het Midden-Europees gebied is daarmede tot een historisch feit geworden, dat niet meer uit de^ geschiedenis van dit gebied is weg te denken.

Van dit feit gaat de ingrijpende hervorming van het Europees vasteland uit, welke zich voor onze ogen voltrekt en steeds duidelijker vormen aanneemt. Zij grijpt in zijn geestelijke, staatkundige, culturele, economische en sociale verhoudingen met dezelfde elementaire macht in, als waarmede zij eenmaal het leven in Duitsland heeft gegrepen en omgevormd. Hij, die zijn blikken laat gaan over de Duitse geschiedenis en de huidige staatsrechtelijke en maatschappelijke toestand van het Duitse Volk vergelijkt met de toestand van vóór 1933 wordt steeds weer getroffen door de grootte, draagwijdte en diepte van de maatschappelijke, rechtelijke en vooral ook geestelijke hervorming, die het Duitse volk in de weinige jaren na 1933 heeft ondergaan. Hier heeft zich binnen een tijd, dien iedere buitenstaander zelfs nog kort voor 1933 voor onmogelijk zou gehouden hebben, een “Umwertung aller Werte”, een ommekeer voltrokken in een lot, dat door een meer dan duizend jaar oude geschiedenis onwrikbaar beschoren scheen.

GESCHIEDKUNDIG OVERZICHT

Bij het begin onzer jaartelling. De Germaanse stammen der Franken, Friezen, Saksen, Thüringers, Beieren en Zwaben in het gebied van het huidige Duitse Rijk, gelegen ten Westen van de Elbe, de Saai, het Bohemer Woud, alsmede in het huidige Nederland en Noord-België.

486-534 Ontstaan van het Frankische Rijk, dat behalve het gebied der Franken, Thüringers, Beieren en Zwaben ook Noord- en West-Gallië omvat (Koning Clovis).

751 Na een tijd van verwarring hernieuwde vestiging van het Frankische koningsgezag; verkiezing van Karel Martel tot koning, zalving door de Paus.

800 Paus Leo III kroont Karel de Groten tot keizer van het “Sanctum Imperium Romanum Germanicae Nationis”.

843, 870 Verdragen van Verdun en Meerssen: verdeling van het Rijk - uiteindelijke splitsing in een overwegend Germaans Oostelijk deel, dat later naar het Slavische gebied wordt uitgebreid (het huidige Duitsland) en het Romaans-Latijnse Westelijk deel (het huidige Frankrijk).

845 Huldiging van de Boheemse vorsten, die hun land als Rijksleen van de Duitse keizer ontvangen (hetzelfde geschiedde later in Pommeren en Silezië).

10e eeuw Opbouw van een gordel van Marken in het Oosten (Mecklenburg, Brandenburg, Meissen, Lausitz, Oostmark, Stiermarken, Karinthië).

2e helft der 12e eeuw en 11e eeuw Strijd om de macht tussen de Duitse keizer (Hendrik IV, Frederik I) en de Pausen (Nikolaas II, Gregorius VII); tegelijkertijd wint het erfelijkheidsbeginsel bij leengoederen veld (1037 de “Constitutie de Feudis”) - resultaat: opbouw van een sterke centrale Rijkswacht onmogelijk. Deze ontwikkeling is afgesloten door

1220 Confoederatio cum principibus ecclesiasticis, alsmede door

1232 Statutum in favorem principum: erkenning van de geestelijke en wereldlijke vorsten “landsheren” (domini terrae). Daardoor is de keizer nog hoogstens primus inter pares en kan bij zijn streven om de keizerlijke macht te consolideren nog slechts op zijn eigen middelen (de z.g. “huismacht”) steunen.
NB Deze beide traktaten hebben voor de Nederlandse gebiedseenheden ook voor zover het daarbij niet gebieden van Rijksvorsten betreft, algehele toepassing gevonden. De losmaking der Nederlanden uit het Rijksverband is daarmede begonnen.

1273-1437 Het beginsel der keizerkeuze zegeviert: Habsburgers, Luxemburgers, Wittelsbachers, vorsten uit de Palz en van Nassau als Duits keizer. Dit stelsel wordt aanvaard, teneinde de opbouw van een sterke landsheerlijkheid (“Hausmacht”) en daardoor de consolidering van de keizerlijke macht te verhinderen.

1356 De Gouden Bul van Karel IV. (Regeling van de verkiezing van de keizer voor de zeven bevoorrechte z.g. “keurvorsten”. Geen Nederlandse territoriaal vorst binnen de kring der keurvorsten).

1384-1482 Het opkomen van het Bourgondische Rijk en het opnemen daarin van de Nederlandse gebieden; het overgaan daarvan in het complex van de Habsburgse huismacht.

1512 Maximiliaan I vormt de “Bourgondische Rijkskreits”. De Nederlanden als afgezonderde territoriale eenheid binnen het bestek van het Habsburgse Staatsverbond.

1526 De Habsburgse dynastie door verkiezing op de Boheemse en Hongaarse koningstroon - grondvesting van het Midden-Europees karakter van de Habsburgse huismacht.

1528-1543 Karel V verenigt Friesland, Utrecht, Groningen, Drenthe en Gelderland met de overige Nederlandse gebieden.

1547 Begin van de Smalkaldische oorlog en daarmede van een honderdjarig tijdvak van godsdienststrijd in Duitsland, gedurende welke het Duitse Rijk praktisch ten gronde gaat.

1552-1555 De deling van het Rijk van Karel V. Filips II heerser der Nederlanden.

1568-1648 De strijd der Nederlanden tegen koning Filips.

1600-1800 De verlichte wijsbegeerte - grondvesters Francis Bacon (1561-1626) en Renée Dcs-cartes (1596-1650).

1648 De vrede van Munster (Westfaalse vrede), formele vastlegging van de status anarchicus van het Rijksbestuur onder buitenlandse (vooral Franse) garantie. De onafhankelijkheid der Nederlanden wordt formeel erkend: de Nederlanden zijn dus definitief uit het Rijks-verband verwijderd.
Begin van de opkomst van de tweede grote Duitse territoriale macht Brandenburg-Pruisen.

1683-1718 De Turkse oorlogen (prins Eugenius van Savoye) - consolidering van het Midden-Europese karakter van de Habsburgse huismacht.

1740-1763 Het tijdvak van de oorlogen tussen Oostenrijk en Pruisen; Brandenburg-Pruisen wordt grote mogendheid.

1748 David Hume: “Enquiry concerning human understanding” - de eerste reactie op het grenzenloze rationalisme der verlichting.

1781-1791 Emmanuel Kant's “Kruiken der Vernunft” - een moreeldiepzinnige uiteenzetting met het vrijheidsbegrip der Renaissance en tevens een overwinning op het verlichte rationalisme.

1789 De Franse mens- en burgerrechten – het overslaan van de rationalistische verlichte wijsbegeerte op de praktische politiek en op de staatsrechtelijke theorie.

1795-1815 Poging het nieuwe Franse staatsrechtelijk stelsel met geweld aan Spanje, Italië, Zwitserland, België, Holland en Midden-Europa op te leggen (de periode van het Napoleontische imperialisme).

1806 Het einde van het Duitse Rijk. Frans I legt de Duitse keizerskroon neer.

1807-1808 Fichte's “Reden an die Deutsche Nation” - het overbrengen van de Kant'sche idee van zedelijk gebonden vrijheid op het staatkundig leven: de volkse gedachte (Groot-Duitse idee en mythe van de Duitse geschiedenis).

1813-1815 De z.g. bevrijdingsoorlogen tegen Napoleon - novum in de staatsrechtelijke geschiedenis: de (in Frankrijk bij Besluit van het Convent van 23 Augustus 1793 voorbereide) algemene militaire dienstplicht. Hierdoor werd de “totale politisering” der bevolking ingeleid.

1815 Oprichting van de Duitse Bond als “volkenrechtelijke vereniging” - geen oplossing van het probleem der Duitse eenheid.

1816-1821 De constitutionele beweging in de kleinere Duitse staten (Weimar, Baden, Beieren, Wurtemberg, Hessen) - het binnendringen van Franse rechtsgedachte in het Duitse staatsrechtelijke leven.

1831 Revolutie in Saksen.

1839 Auguste Comte: “Cours de Filosofie positive” - hoogtepunt van de rationalistisch-materialistische richting in de staatsleer.

1847 Karl Marx en Friedrich Engels geven in Londen het “communistische manifest” uit.

1848-1849 De z.g. “Maartrevolutie” - de poging om op revolutionaire wijze tot een Duitse eenheid te komen - mislukt.

1850 De z.g. “Erfurter Unionsverfassung” – de poging van Koning Friedrich Wilhelm IV van Pruisen en zijn Regering om de Noord- Duitse staten onder leiding van Pruisen te verenigen - mislukt. “Oktroy” van een Pruisische grondwet.

1851 Arthur Graf Gobineau: “Discours sur l'inégalité des Races” - de wetenschappelijke grondvesting op de rassenleer.

1860-1861 Geoctrooieerde grondwetten in Oostenrijk.

1862-1866 Het Pruisische grondwetsconflict - mislukte poging om de tegenspraak tussen de leerstellingen der Franse revolutie en de autoritaire gedachte op te lossen.

1866 De oorlog tussen Pruisen en Oostenrijk - einde van de Duitse Bond.

1867 Oprichting van de Noord Duitse Bond. Hernieuwd grondwettelijk “oktroy” in Oostenrijk. Karl Marx: “Das Kapital” - het standaardwerk van de leer van de internationale klassenstrijd.

1870-1871 Oorlog tussen Duitsland en Frankrijk - de grondvesting van het Duitse Rijk; de Duitse eenheidsgedachte ten dele - met uitsluiting van het Duitse Oostenrijk - verwezenlijkt.

1889 (20 April) Adolf Hitler in Braunau aan de Inn geboren.

1892-1907 De diplomatieke en militaire omsingeling van Duitsland. (Engeland, Frankrijk, Rusland en Japan als geallieerden tegen Duitsland en Oostenrijk).

1904 Oprichting ener “ Duitse arbeiderspartij” in de huidige Sudetengouw.

1908-1912 Adolf Hitler in Wenen - zijn inzicht in het verband van marxisme en rassenprobleem, alsmede in de innerlijke eenheid van nationalisme en socialisme.

1914-1918 Eerste Wereldoorlog.

1918-1919 De ineenstorting van Duitsland - het dictaat van Versailles: de staatkundige, territoriale en economische afbraak van Duitsland in tegenspraak met de 14 punten van president Wilson en met de beloften der Engelse en Franse regeringen.

1919 De grondwet van Weimar: De triomf der Franse leerstellingen. Voor altijd afgezien van een vereniging met het Duitse Oostenrijk en het Sudetengebied; het uiteenvallen van het overige rijksgebied in verschillende landen (het onnatuurlijk overwicht van Pruisen), versplintering van het volk door de verschillende partijen.

(16 Sept.) Adolf Hitler treedt toe tot de in Januari door Karl Harrer en Anton Drechler gestichte “ Duitse Arbeiderspartij” (niet identiek met bovengenoemde partij van dezelfde naam) - begin der nationaal-socialistische beweging.

1920 Ontstaan van het partijprogramma - begin der organisatorische werkzaamheid. Inwerkingtreding van het dictaat van Versailles. Poolse overval op Opper-Silezië. Communistische opstanden in Midden-Duitsland, Saksen en het Roergebied. Bloedige onderdrukking van het zelfbeschikkingsrecht der Sudeten-Duitsers door Tsjechische Militairen.
Grondwet voor Oostenrijk op de basis der Franse leerstellingen.

1923 Onrechtmatige militaire bezetting van de Rijnlandse en Westfaalse industriegebieden door Franse troepen.

(9 Nov.) Poging tot opstand van de nationaal-socialistische beweging mislukt.

1924 Hoogtepunt van de waardevermindering van het Duitse geld (één goudmark had de waarde van één biljoen papiermark). Duitsland wordt door Engeland en Frankrijk gedwongen het “Dawesplan” aan te nemen, waardoor de betalingsverplichting van het Rijk tegenover Engeland en Frankrijk op rond 2 miljard goudmark per jaar, tot het jaar 1996 wordt bepaald. Om deze betalingen te kunnen verrichten, wordt de Duitse munteenheid gestabiliseerd.

(l April) Hitler, wegens de poging tot opstand van 9 November 1923 tot 5 jaar vestingstraf veroordeeld. Tijdens de hechtenis schrijft hij het boek “Mein Kampf'.
Op 20 December uit zijn gevangenis ontslagen.

1925 Totstandkoming van het verdrag van Locarno (erkenning van het beginsel der eenzijdige Duitse demilitarisering van het Rijnland door de minister van Buitenlandse Zaken Stresemann).
Reorganisatie van de nationaal-socialistische beweging - het beginsel, de strijd om de macht in het Rijk langs legalen weg te voeren.

1926 Duitsland treedt in de Volkenbond - hoogtepunt van de politiek van “vervulling van het

onmogelijke".

1929 De N.S.D.A.P. behaalt de absolute meerderheid in de gemeenteraad van Coburg (Thüringen); bij de daaropvolgende verkiezingen voor de Thüringsche Landdag wordt zij op twee na de sterkste partij; Dr. Frick (thans Rijksminister van Binnenlandse Zaken) wordt tot minister van Binnenlandse Zaken en Kuituur van het land Thüringen gekozen - eerste zichtbare resultaat van het beginsel van de legale strijd.

1930 14 September: Rijksdagverkiezingen - de N.S.D.A.P. op één na de sterkste partij. (107 van de 577 mandaten).
Begin van het z.g. "Presidiale systeem" (verplaatsing van de staatsmacht van de Rijksdag naar de Rijkspresident von Hindenburg en naar de door hem benoemde regering).

1932 Verkiezingen voor de Landdag in Pruisen,

(24 April) Beieren, Wurtemberg, Hamburg en Anhalt - de N.S.D.A.P. overal op één na de sterkste partij (stemmenaantal sedert September 1930 overal verdubbeld).

(5 Juni) Verkiezingen voor de Landdag in Mecklenburg-Schwerin - de N.S.D.A.P. verkrijgt de volstrekte meerderheid.

(3 December) Benoeming van de laatste "presidiale regering" (v. Schleicher).

1933 (15 Januari) Verkiezingen voor de Landdag in Lippe. Opnieuw sterke stijging van het aantal nationaal-socialistische stemmen (nadat in de loop van het najaar 1932 een voorbijgaande inzinking had plaats gehad).

(30 Januari) Na het aftreden van v. Schleicher (28 Januari) benoeming van Adolf Hitler tot Rijkskanselier.

OVERZICHT
van de belangrijkste wetten, welke onder nationaal-socialistisch bewind zijn uitgevaardigd (tot September 1939).

1. Wet tot opheffing van de nood van volk en rijk (van 24 Maart 1933 - RGB1. I 141). Terzijdestelling van de liberale these van de drie machten; de Rijksregering krijgt de gehele wetgevende macht; de instituten Rijksraad en Rijkspresident blijven bestaan (vgl. daaromtrent hieronder).

2. Wet betreffende het herstel van het beroepsambtenarencorps (van 7 April 1933 - RGB1. I 175). Ontslag van alle ambtenaren, die hun ambt uitsluitend te danken hebben aan hun lidmaatschap ener politieke partij, die joden zijn of die politiek niet betrouwbaar zijn.

3. Wet tegen de oprichting van politieke partijen (van 14 Juli 1933 - RGB1. I 479). De N.S.D.A.P. als enige staatkundige menings- en wilsgroep; voortzetting der oude of oprichting van nieuwe partijen strafbaar.

4. Wet over de volkstemmingen (van 14 Juli 1933 - RGB1. I 479). Mogelijkheid tot het houden van plebiscieten over bepaalde maatregelen der Rijksregering.

5. Wet betreffende het herroepen van naturalisatie en betreffende het ontnemen van de Duitse "Staatsangehörigkeit" (van 14 Juli 1933 - RGB1. I 480). Mogelijkheid om naturalisatie van ongewenste (in hoofdzaak joodse) elementen te herroepen.

6. Wet tot vermijding van een met erfelijke ziekte belast nageslacht (van 14 Juli 1933 RGB1. I 529). Vermijding door sterilisatie van overerving van ernstige geestelijke en organische stoornissen, alsmede van ernstig erfelijk alcoholisme.

7. Wet betreffende de voorlopige opbouw van de "Reichs-nahrstand" en maatregelen omtrent een markt- en prijsregeling voor landbouwproducten (van 13 September 1933 - RGB1. I 626). Doorvoeringsverordening van 8 December 1933 (RGB1.1 1060). Zie voor bijzonderheden de vijfde lezing.

8. Wet betreffende Rijkskultuurkamer (van 22 September 1933 - RGB1. I 661). Samenbundeling van diegenen, die op cultureel of kunstgebied werkzaam zijn, en indeling in bepaalde categorieën (muziek, beeldende kunsten, theater, litteratuur, pers, radio-omroep, film).

9. Verordening betreffende oprichting van het Duitse Arbeidsfront (van 24 Oktober 1933). Zie voor bijzonderheden de vijfde lezing.

10. Journalistenwet (van 4 Oktober 1933 - RGB1. I 713). De medewerking aan het totstandbrengen van de geestelijke inhoud der in Duitsland uitgegeven politieke tijdschriften en nieuwsbladen wordt hierdoor tot "openbare taak" verklaard, voor welker behartiging slechts vakkundig opgeleide krachten in aanmerking komen, die zich hierbij door hetgeen de waarheid, de openbare zedelijkheid, en het algemeen belang gebiedt, moeten laten leiden. Vergrijpen tegen de beroepseer worden door bijzondere ereraden beoordeeld. Joden kunnen geen journalist bij Duitse couranten zijn.

11. Wet betreffende de eenheid van partij en staat (van l December 1933 - RGB1. I 1016). Zie voor bijzonderheden de laatste (zesde) lezing.

12. Wet betreffende de ordening van de nationale arbeid (van 20 Januari 1934 - RGB1. I 45). Zie voor bijzonderheden de vijfde lezing.

13. Wet betreffende de opbouw van het rijk (van 30 Januari 1934 - RGB1. I 75). Het Duitse Rijk als "Einheits-staat": opheffing van de soevereine rechten der landen (opheffing van de landdagen, plaatsing van de landsregeringen onder de Rijksregering). Zie voor verdere bijzonderheden de vijfde lezing.

14. Verordening betreffende de Duitse "Staatsangehörigkeit" (van 5 Februari 1934 - RGB1. I 85). Afschaffing van de "Landesangehörigkeit" op grond van de onder 13 aangehaalde wet; in het vervolg nog slechts "Reichsangehörig-keit".

15. Wet, houdende opheffing van de Rijksraad (van 14 Febr. 1934 - RGB1. I 89). Afschaffing van de staatsrechtelijke en quasi-diplomatieke vertegenwoordiging tegenover het Rijk als logisch gevolg van de onder 13 aangehaalde wet (Rijksraad en vertegenwoordigers van de landen bij het Rijk).

16. Wet betreffende de voorbereiding van een organieke ordening van handel en industrie (van 27 Februari 1934 - RGB1. I 185). Zie voor bijzonderheden de vijfde lezing.

17. Wet betreffende de corporatieve ordening van het verkeer (van 27 Februari 1934). Zie voor bijzonderheden de vijfde lezing.

18. Wet betreffende het staatshoofd van het Duitse Rijk (van l Augustus 1934 - RGB1. I 747). Vereniging der bevoegdheden van de Rijkspresident en van de Rijkskanselier in de persoon van de Führer.

19. De Duitse gemeentewet (van 30 Januari 1935 - RGB1. I 49). Hervorming van het gemeenterecht naar de nationaal-socialistische beginselen (inschakeling van een bijzondere gemachtigde van de N.S.D.A.P. bij de benoeming van de burgemeester, van de hoofdambtenaren van het stadsbestuur en van de raadsleden der gemeente; afschaffing van het parlementaire beginsel, doch verplicht inwinnen van advies van de raadsleden der gemeente in buitengewoon gewichtige aangelegenheden).

20. Wet betreffende Rijksstadhouders (van 30 Januari 1935 - RGB1. I 65). Zie voor bijzonderheden de vijfde lezing.

21. Dienstplichtwet (van 21 Mei 1935 - RGB1. I 609). Wederinvoering van de algemenen militairen dienstplicht als “eredienst tegenover het Duitse volk”. De Weermacht is naar de woorden van de Wet “wapendrager en militaire opvoedingsschool” van het Duitse volk.

22. Wet betreffende Rijksarbeidsdienst (van 26 Juni 1935 - RGB1.1 769). Invoering van de algemenen arbeidsdienstplicht voor alle jonge Duitse mannen en vrouwen.

23. Wet betreffende de Rijksvlag (van 15 September 1935 - RGB1. I 1145). De eerste der z.g. “Neurenbergerwetten”, - aanwijzing van de Hakenkruisvlag als Rijksvlag.

24. Wet tot bescherming van het Duitse bloed en van de Duitse eer (van 15 September 1935 - RGB1. I 1146). De tweede der z.g. “Neurenbergerwetten” - huwelijke tussen joden en Duitsers verboden; buitenechtelijk geslachtsverkeer tussen joden en Duitsers verboden; verbod voor joden om de Duitse Rijksvlag of de Rijks-kleuren te voeren, alsmede om Duitse vrouwen beneden de leeftijd van 45 jaar in hun huishouding werkzaam te doen zijn.

25. Wet betreffende het Rijksburgerschap (van 15 September 1935 - RGB1. I 1146). De derde der z.g. “Neurenbergerwetten” - zie voor bijzonderheden de zesde lezing.

26. Wet betreffende het kiesrecht met betrekking tot de Rijksdag (van 7 Maart 1936 - RGB1. I 133). Vaststelling van de ouderdom met betrekking tot het actieve kiesrecht voor Duitse “Volks- und Reichsangehörige” op 20 jaar.

27. Verordening tot uitvoering van het vierjarenplan (van 18 Oktober 1936 - RGB1. I 887). Opdracht aan de Minister-president, Generaloberst Göring, om het vierjarenplan uit te voeren; machtiging om verordeningen van eiken aard en aanwijzingen aan alle instanties en diensten der N.S.D.A.P. uit te vaardige.

28. Wet betreffende de Hitlerjeugd (van l December 1936
- RGB1. I 993). Inlijving van de gehele Duitse jeugd binnen het Rijksgebied in de H.J., welke

organisatie met de lichamelijke, geestelijke en zedelijke opvoeding van de Duitse jeugd in de geest van het nationaal-socialisme tot dienstbereidheid voor volk en volksgemeenschap, is belast. De jeugdleider van het Duitse Rijk wordt onmiddellijk onder de Führer geplaatst.

29. Duitse Ambtenarenwet (van 26 Januari 1937 - RGB1. I 39). Een samenvatting van alle normen, welke de positie der ambtenaren betreffen.

30. Wet tot bescherming van de benamingen en aanduidingen der N.S.D.A.P. (van 7 April 1937 - RGB1. I 442). Verbod de benamingen en aanduidingen in de N.S.D.A.P. en hare vertakkingen en in de bij haar aangesloten organisaties, van haar functionarissen alsmede haar instituten of symbolen te voeren.

31. Decreet betreffende het opperbevel van de weermacht (van 4 Februari 1938 - RGB1. I 111). Overname van het bevel over de gehele weermacht door de Führer; instelling van het rechtstreeks onder hem ressorterende “Oppercommando der Weermacht”, welks chef de rang van Rijksminister heeft.

32. Wet betreffende de hereniging van Oostenrijk met het Rijk (van 13 Maart 1938 - RGB1. I 237). Overneming van de overeenkomstige wet, vastgesteld door de Oostenrijkse Bondsregering op grond van artikel III, lid 2, van de constitutionele Bondswet betreffende buitengewone maatregelen binnen het kader van de grondwet van 30 April 1934.

33. Wet betreffende de hereniging van de Sudeten-Duitse gebieden met het Duitse Rijk (van 21 November 1938 - RGB1. I 1641). Hierbij worden de teruggekeerde Sudeten-Duitse gebieden tot bestanddelen van het Rijk verklaard.

34. Wet betreffende de zittingsperiode van de Rijksdag (van 30 Januari 1939 - RGB1. I 95). Deze zittingsperiode bedraagt vier jaar.

35. Decreet van de Führer en Rijkskanselier betreffende het protectoraat Bohemen en Moravië (van 16 Maart 1939 - RGB1. I 485). Rechtsbasis voor de autonomie van de in het protectoraat wonende Tsjechen, binnen het kader van het Rijk.

36. Wet betreffende de opbouw en het bestuur van de Oostmark (van 14 April 1939 - RGB1. I 777). Zie voor bijzonderheden vijfde lezing.

37. Wet betreffende de opbouw van het bestuur in de Rijksgouw Sudetenland (van 14 April 1939 - RGB1. I 780). Zie voor bijzonderheden de vijfde lezing.

38. Wet betreffende de eenvormigheid in de instantiële structuur (van 5 Juli 1939 - RGB1. I 1197). Als logisch gevolg van de opheffing van de soevereiniteit der landen (zie de Wet aangehaald onder No. 13) worden de instanties der landen tegelijkertijd Rijksinstanties; de aldaar werkzame ambtenaren en onderwijzers aan openbare scholen en die aan de volksscholen zijn rijksambtenaren.

39. Wet betreffende hereniging van de vrije stad Danzig met Het Duitse Rijk (van 1 September 1939 - RGB1. I 1547). Overneming van de door het staatshoofd der vrije stad Danzig uitgevaardigde staatsgrondwet betreffende de hereniging der vrije stad Danzig met het Rijk.

LITERATUUR.

Bij de eerste lezing:
Kurt O. Rabl: Staat und Verfassung - Zeitschrift für effentliches Recht, Band XVIII S. 289 ff.
Claudius Frh. v. Schwerin: Deutsche Rechtsgeschichte - Berlijn 1935.
Voor de opmerkingen betreffende de Nederlanden wordt Werner Reese, Die Niederlande und das Deutsche Reich (Berlijn 1941) en het bekende “Handboek tot de staatkundige geschiedenis van Nederland” door Gosses en Japikse (Den Haag 1927) geconsulteerd. Ook D. G. Rengers Hora Siccama, “Duitsland-Nederland”. (Nieuw Nederland, 8e Jrg. S 561 ff. - Februari 1942) was zeer behulpzaam.
Bij de tweede lezing:
Heinrich Ritter v. Srbik: Deutsche Einheit - München 1934.
Johannes Haller: Die Epochen der Deutsche Geschichte - 4.
Aufl. Stuttgart 1936. Joh. Gottl.
Fichte: Reden an die Deutsche Nation – talrijke nieuwe uitgaven.
Bij de derde lezing:
Richard Schmidt: Einführung in die Rechtswissenschaft auf der Grundlage der neuen Rechtsordnung - Stuttgart 1934.
Carl Schmitt: Staatsgefüge und Zusammenbruch des Zweiten Reichs - Hamburg 1934.
Ernst Rudolf Huber: Heer und Staat in der Deutsche Geschichte - Hamburg 1938.
Bij de vierde lezing:
Johann v. Leers: Die geschichtlichen Grundlagen des Nationalsozialismus - Berlijn 1938.
Adolf Hitler: Mein Kampf.
A. Giller: Deutscher Sozialismus in de Sudetenlandern und der
Ostmark - Hamburg 1939.
Bij de vijfde en zesde lezing:
Alfred Rosenberg: Wesen, Grundsatze und Ziele der N.S.D.A.P. - München 1938.
Anton Lingg: Die Verwaltung der N.S.D.A.P. - München 1941.
Ernst Rudolf Huber: Verfassungsrecht des Gross Deutsche Reichs - 2. opl. - Hamburg 1939.
Paul Meyer-Benneckenstein: Das Dritte Reich im Aufbau - Berlijn 1939.
Hans Frank: Nationalsozialistiscb.es Handbuch für Recht und Gesetzgebung - Berlijn 1934.
Gottfried Neesse: Partei und Staat - Hamburg 1936.
Kurt O. Rabl: Die verfassungsgeschichtlichen und staatsrechtlichen Grundlagen des Deutschch-mitteleuropaische Grossraums - Jahrbuch des Instituts für Deutsche Ostarbeit (Krakaul941).